

MGA SIDAY

ni

JOSE RIZAL

REPUBLIC OF THE PHILIPPINES
OFFICE OF THE PRESIDENT
JOSE RIZAL NATIONAL CENTENNIAL COMMISSION

MGA PUNUAN UG MGA KABULIG

CARLOS P. GARCIA
Pangulo, Republika han Pilipinas

P U N O
JOSE Y. TUAZON
Sekretaryo Interino ha Edukasyon

MGA KASUGBONG

DOMINADOR B. AYTONA
Sekretaryo ha Paghimos han Salapi

SANTIAGO F. DE LA CRUZ
Labaw nga Punuan,
Orden han mga Caballeros de Rizal

MGA KAAPI HAN TAMPUHAN

DECOROSO ROSALES
Puno, Komite han Edukasyon ha Senado

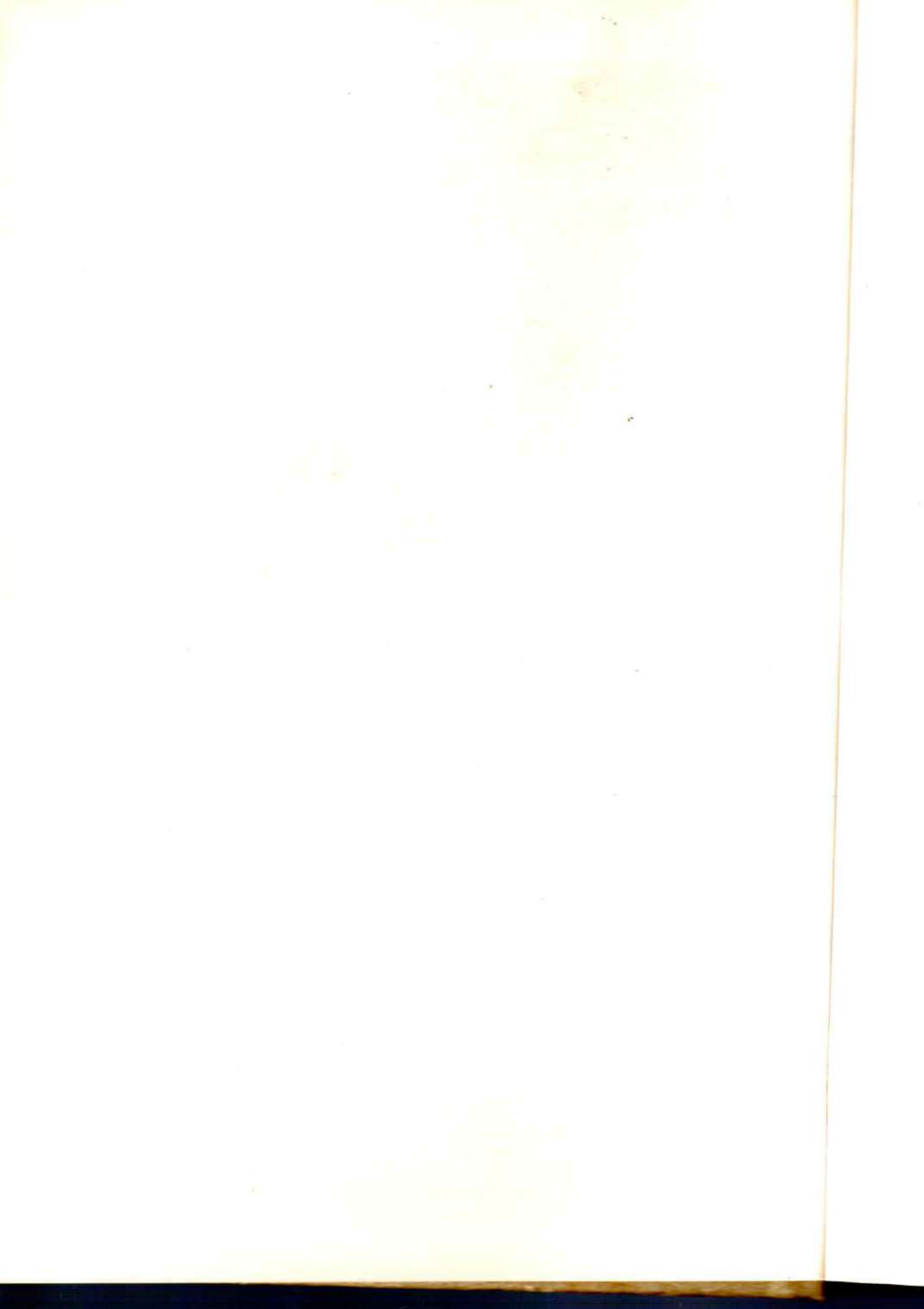
MANUEL E. ENVERGA
Puno, Komite han Edukasyon, Camara de Representantes

VICENTE G. SINGCO
Pangulo han Unibersidad ha Pilipinas

GERONIMA T. PECSON
Puno, Unesco National Commission

ERNESTO R. RODRIGUEZ, JR.
Salyo Tagdumara, Bureau of Public Libraries

BENIGNO ALDANA
Tagdumara, Bureau of Public Schools

Mga Padayag han

TAMPUHAN NASUDNON HA PAGSAUROG HAN
GATOS NGA PAGTAGMO NI JOSE RIZAL

MGA SINURAT NI RIZAL

BULIG III.

MGA BUL-IW HA LITERATURA

Siyahan nga Basahan

MGA SIDAY
ni
JOSE RIZAL

Pagawas han Tampuhan
(Edicion del Centenario)

MANILA

TAMPUHAN NASUDNON HA PAGSAUROG HAN GATOS
NGA PAGTAGMO NI JOSE RIZAL

1961

PAGBIRILNGAN HAN BARASAHON

Bayhon

Pasig-una	3
Bahin hin Usa nga Siday ni Rizal	
An Bag-o nga Tuig	
Ha Niño Jesus	1
Ha Kan Josefina	
Panamilit kan Leonor	
An Tubig ug an Kalayo	
An Awit ni Maria Clara	2
Ha Pilipinas	
Ha Virgen Maria	3
Kundiman	
"Kundiman y Kundiman"	3
Bukad ha Kabukaranan	
Ha mga Kauplanan ko ha Pagkabata	5
Siyahan nga Hinangop	6
Ha Kan Gining C. O. Rey	7
Ha mga Bukad ha Heidelberg	9
Pahalipay	10
Hinumduman ha Akon Bungto	11
An Awit han Magsarakay	13
An Pagkasakay	14
An Away. — Hi Urbiztondo Kaharadlukan ha Jolo	16
Ngan Espanyol hi Elcano, an Siyahan nga Naglibot han	
Kalibutan	17
An Pagkabihag ug an Pagdaog	18
Ha mga Batan'on nga Pilipino	20
An Pagkausa han Hibaro ngan han Tuluuhan	21
An Hibaro Dungog han Iroy nga Tuna	22
An Pagkabayani	24
Hi Colon ngan hi Juan II	
Hi Abd-el-Azis ngan hi Mahoma	26
Ha Akon...!	29
Ha Kan Don Ricardo Carnicero	31
Imno ha Talisay	34
Katapusan nga Panamilit	36
Nangangaro hin Siday	38
Imno han Buhat	39
Akon Pahuwayanan	40
An Daugan nga Pagsulod han mga Hadi nga	
Katoliko ha Granada	43
Hinurunghan nga Kalipay Dida han Dako nga Kataragman	48
Hi Cervantes Didto ha Argamasilla de Alba	52
Ha Tangpi han Pasig	60
San Eustaquio, Martir	74

PASIG-UNA

Ginhuhubad yana dinhi ha Jose Rizal National Centennial Commission, an NOLI, an FILI ug iba pa nga mga sinurat ni Rizal ug mahatungod kan Rizal upod an iya mga siday, ha nanapulo nga yinaknan: ha iningles, nga amo an yinaknan han Pamunuan; ha tinag-alog, nga amo an yinaknan han nasod nga Pilipino: ilukano, panggasinanon, kapangpangan, bikol, leyte-samarnon o "waray-waray", hiligaynon, sugbuanon ngan maranaw. Ngada yana waray pa may maghurubad ha maranaw.

Dida hini nga buruhaton, waray na masugad kamakuri han paghubad han mga siday. Iba han paghubad han sinurat nga yakan, nga tuga la nga paghubad, an paghubad han siday nagkikinahanglan, labot han maupay nga kahubad, nga sundon an mga lagdaan han pagsiday: an sukol han kahaglaban han mga rumbay (metrificacion); an dat-og ha pagluwas han mga pulong dida han mga rumbay (acentuacion), ngan an pagkasarama han mga tunog han mga pulong ha katapusan han rumbay (consonancia o rima). Labot pa, kinahanglan nga ang tagsa nga pulong dida han tagsa nga rumbay (verso) may dara nga kinaiya nga tunog ngan tam-is han kabug-usan han siday. Ha lain nga kaasoy, an mga pulong nga nahatatampo dida han usa nga siday, sanglit pa man, pinili ngan inayad ha pagpahamutang kay amo hira an unod han siday ngan an ira tunog ug tam-is amo an natok ngan tami nga nakakahingpit han siday. Ini nga kahimtang kinaiya ngan say la maaram hini an tagsurat nga totoo nga parasi-day, ngan diri mahihimo ini nga mga pulong liwanan o bal-yuan o pagpasiparahan pagbalyo han kamot han bisan la hino nga diri maaram han kahimo o kahingpit hin usa nga siday, tungod kay diri hiya nabati han binabati han magsiriday ha panahon nga naghihimo han siday.

x x x x x

An paghubad hini nga mga siday ni Rizal ha binisaya ha Leyte-Samar diri kay nag-agi ha mga kasayunan. Labot han kawaray pagkatakos hinin taghubad hin kamagsiriday, an binisaya ha Leyte-Samar, tungod han kakulang hin pag-ata-

man — kulang hin habok ngan dilig, kung baga ha tana-
man — kablas kaupay hin mga siriganon ug mga puplunga-
non nga amo an ginkikinahanglan han pagkatakos han si-
day. Salamat na la kay an binisaya ha Leyte-Samar may ki-
naiya nga kamalubay nga nahatag hin kasayunan ha pagsu-
rat han bisan ano nga susuraton; may kinaiya nga tunog ug
tam-is nga amo an dako nga kasuruk'an han siday; ha usa
kapulong, an binisaya ha Leyte-Samar may kinaiya nga ka-
hintang nga naangay ha siday. Kay ini nga yinaknan, kun
pagpipiriton, siday na nga kinaiya.

Salit nahimo, bisan kun dako an kakablasan han pinu-
lungan nga iginhuhubad hini nga mga siday ni Rizal, nga in
pira nga siday dida ha sakob hini nga basahan mamay-ada
sarama nga tunog (consonancia) ha katapusan han rumbay;
matuod an kadak'an nahimo na la, diri ngani arangay nga
tunog (asonancia), ginagamit na la an waray puon nga mga
pulong (versos libres), sugad pananglitan dida han "San Eus-
taquio, Martir". Kundi ginsangkap gihapon an mga sukol
(metrificacion) ngan han mga dat-og ha pagluwas (acentua-
cion). Ngan tungod hini nahanabo nga an uusa nga rumbay
han kinatsila nga ginhuhubad, danay magduha o labis hin
duha nga rumbay ha binisaya basi la masangkap an sukol
ngan dat-og.

Ngan gintalinguha ini ngatanan basi la an mga buma-
rasa ha Leyte ug Samar matagan hin higayon pakabasa ha
binisaya han mga siday ni Dr. Jose Rizal.

Eduardo MAKABENTA.

BAHIN HIN USA NGA SIDAY NI RIZAL

Hadton Makagagahom,
Ak Magburuhad, ako nag-aawit
Kay han ak kasakit
Nagsubo; Maluuyon,
Han ak kagupong asay nagpasarig.
An im kagamhanan
Nagsiring "Kabuhi!" Ako nabuhi,
Hin buot im tinagan
Ngan kalag nga hamili
Nga nagtutudlok han kabuntaagan.
Im ha ak iginawad
Panimalay ug tulin nga dugganan,
Ngan Tuna nga Natawhan;
Kundi kabras hin palad
Bisan kun mahusay ngan tugob hin manggad.

—oOo—
AN BAG-O NGA TUIG

Tikang ha dayon nga di matukib,
Ha kahiladman han panahon,
In'ako, an Bag-o nga Tuig;
Makapot ak yana han gahom.

—oOo—
HA NIÑO JESUS

Ano man ba, Dios nga Bata,
an im pagkanhi ha tuna
ha ubos la nga higdaan?
Kinakabras ka gidaan
katatawo mo pa la?
Abudaw! hadi ha langit,
pagkanhi mo kamasakit!
Di ka ba buot maghadi
kundi pagmangno la, tabi,
ha im mga alagad?

HA KAN JOSEFINA

Josefina! Josefina!
 Linmaoy hini nga nayon
 Pagbiling salag nga dayon,
 Daw tamsi balinsasayaw;
 Kun an imo paglunggayaw
 Ha Shanghai, China, Japon,
 Dumduma ini nga daplin
 Nga ha im may kasingkasing.

—oOo—

PANAMILIT KAN LEONOR

Inmabot na an takna nga makalit
 Nga waray ha im takos ko ighalad,
 Inmabot inin masiwat nga palad
 Nga uras yana ha im pagtalikod.

Adyos, Leonor, ako mananamilit,
 Kasingkasing ko bilin, diri baya;
 Kundi ha im hinaot maghimaya;
 An paghiantaw masamdong nga gayod.

—oOo—

AN TUBIG UG AN KALAYO.

Tubig kami, kamo kalayo,
 Kay iyo man karuyag, oo!
 Diri kita manhihirayo,
 Kasunog di kita magtoo!
 Ha kaldera han pag-urusa,
 Waray kasaba ngan kasina,
 An urusahon asay naton
 Nga alisngaw lugod buhaton
 Nga say ikalima nga bansag:
 Kay kusog, pag-uswag ngan lambrag.

—oOo—

AN AWIT NI MARIA CLARA.

Matam-is an uras ha Iroy nga Tuna
 Diin sahid sangkay lunlon kinikita,
 Bis an kamatayon бага malipay la,
 Matahom ngan langbo adton paghigugma.

May harok nga andam ha im-im natungha
 Kun kinukugos na pagmata han bata,
 Nahangkop ha dughan, kan nanay ungara,
 An mga paniplat daw matawatawa.

Matam-is an uras ha Iroy nga Tuna
 Diin sahid sangkay lunlon kinikita;
 Lunlon la kasakit, kamatayon manta
 Hadton waray iroy, tuna ngan higugma.

—oOo—
HA PILIPINAS.

(Dida ha album han mga eskultores nga Pilipinhon)

Matahom, uray kay tikang ha langit;
 Mahusay, putli daw an kaagahon;
 Kun daw hin tina dampog nagtatabon
 May nakaturog diyosa nga hingpit.

Ha iya tiil naharok pagsangpit:
 An maaningal nga dagat kay uyon;
 An Polo pandong nga uban nagamit,
 Ug an Katundan natapo hin hiyom.

An akon Musa, mahinlo, may halad,
 Duyog nga awit han Nayads, Ondinas.
 Ngan akon tubyan bug-os ko nga palad

Mga maglunghaw nga dahon ug rosas
 Ha iya agtang ibutang kun sugad,
 Kay igdadayaw han at Pilipinas.

—oOo—
HA VIRGEN MARIA

Maria, katam-is, dungga, lipaya
 An may kasakit! Ikaw an ungara,
 Amon kalipay nga diri mapara.
 Ha akon tuna bukad di malaya.

Tikang ha trono han im himaya
 Ako tabangi kay mapasipara,
 Ayaw han maraot ako ipadara
 Bas an kalag ko makaghimungaya.

Ikaw iroy ko, mahal nga Maria,
 Han akon kalag ikaw an tag-iya.
 Hinin kinabuhi an pag-aarig.

Kun ha surusnon hi ako hasangat,
 An kamatayon pananglit dumangat,
 Tabangi ako, ha im ak nasarig.

KUNDIMAN

(Kinatsila han sinurat ni Ep. Santos)

Totoo gud man daw ngula yana
 Dila ko, kasingkasing,
 May huka nga nasumaw
 Ngan an kalipay naantaw,
 Kay an Tuna nga Iroy
 Linupig, pinmadaog
 Ha paghinubya
 Han puno magturutdo.

Mabalik pa gad
 An adlaw pagsubang;
 Bis may tumipa, bungto matatalwas
 Manta ha kauripon.
 Bangin daw tingali
 Bumalik sanhi nga mga gawi
 Ngaran nga pilipino
 Ha kalibutan.

Kita ubos mag-ula
 Hin dugo nga daw madulok
 Nga tungod gud la han pagtubos
 Han aton Tuna;

Ug hamtang diri pa
 An uras nga talaan,
 Mahunong an gugma
 Maturog an paghingyap.

—oOo—

"KUNDIMAN Y KUNDIMAN"

Didto ha Sidlangan — Han adlaw puy'anan
 May usa nga tuna — Nga makabibihag
 Kundi han malupig — Kay kinadinahan
 Hay! amo it an tuna ko — Tuna nga Natawhan.
 Kamasamdong gad man — Kun antaw ha iya
 Daw waray kapawa — Ngan waray higugma
 An langit mabido — Han adlaw waray na
 Hay! kairo nakon — Kun di ko makita.
 Ha tangpi han Pasig — Mga kamanggahan
 Marabong nga puno — Mga kalindungan
 Maglunghaw nga dahon — Han adlaw mulayan
 Nadangop ha dughan — Mga kahidllawan.

Didto ha Sidlangan — Han adlaw ukyanan
 May mahal nga tuna — Nga makabibihag
 Lugaring masamdong — Kay kinadinahan
 Hino an may palad — Ha iya magtalwas?

—————oOo—————

BUKAD HA KABUKARANAN.....

(Sinanggi)

Bukad nga suho — Us nga biyuos
 Iginduduyan — Han kaagahon
 Usbok han langit — May kalipayan
 Bis ngain hiyom — Waray panhayhay
 Ubos kauray — Ubos hamot
 Ikaw ha tuna — Ngayan kinmanhi
 Basi maglipay — An masubo.
 May imo man gud — Ha kaagahon
 Kalag nga uray — Nga binilanggo
 Ha mga butkon — Han pagsaho?
 Kuno may imo — Iginsasamwak
 Nga paalimwag — Han kamapaya,
 Bukad, kalipay — Kun daw Abril.
 An kalag nimo — Daw pinapawa
 Kun gindudulman. — Tunok waray daw
 An mga rosas — Ha im tanaman.
 Oo, matuod — Daw ikaw rayna
 Nga magliliaw — Bisan ha siplat
 Makabibihag — Ha im sa Dios hatag
 Hay! bis dalikyat — Han im kalipay
 Ako tuguti — Us la kaadlaw
 Nga an ak dughan — Makagtamo.

—————oOo—————

HA MGA KAUPDANAN KO HA PAGKABATA

Kun us nga bungto tuod may gugma
 han yinaknan nga hatag han langit,
 han katalwasan maawil manta
 sugad han tamsi ha kahanginan.

Kay ha yinaknan pangingilal'a
 an bungto, nayon ngan ginhadian;
 taga nga tawo sandag, sarama,
 anak nga suho han katalwasan.

Adton magtamay han at yinaknan
daw hayop, isda nga waray gamit.
An at yinaknan tigsad ugupan
kay daw say naton iroy nga hingpit.

Kay an tag-alog han latin sama,
ingles, katsila; mahal kay hatag
sa Dios ha aton, kay kita sakop
niya pagbantay ngan pag-ataman.

An at yinaknan han iba sugad,
may abisihan nga lugaringon,
kundi linunod han mga bagyo
an ginasasakyan didto ha danaw
han namag-agi nga kagab-ihon.

—oOo—

SIYAHAN NGA HINANGOP

Kay ano nga nasamurak
mga hamot nga hamili,
bukad magpakawiwili
yana nga adlaw nahurak?

Kay ano an kadahunan
daw may awit nga napanoy
nga matil-is ug malanoy
hin arpa inuuyunan?

Kay ano ha kakahuyan
mga tamsi kadwas bangin
daw pagpaayon han hangin
ha sanga namamagduyan?

Kay ano nga pasipara,
an matin-aw nga hagurong
han burabod di naurong,
mga bukad nagtatara?

Kay ano nga ha Sidlangan
nabuswak an urusahon
bulawan nga kaagahon
ngan masinaw ha atbangan?

Kay adlaw mo nga labihan,
 iroy ko, mahigugmaon,
 rosas ha im nadaraon,
 naawit an katamsihan.

Ngan matin-aw, masidayon,
 burabod daw nagtutugon
 hin tingog mahinuklugon,
 magmalipay ka nga dayon.

Ngan an burabod natukma
 pagdungog hinin siyahan
 nakon ha im nga ambahan
 han hingpit ko nga higugma.

—oOo—

HA KAN GINING C. O. REY

Ano im pangaro siday nga di haros
 Hadto gin-awit ko dara han kapungot?
 Im ada pagsukmat han ak kabungalos,
 Han buang nga tulos ha ak pinmaabot?

Ano im pagpukaw mga hinumduman
 Yana nga hin gugma dughan naghuhulat
 Paghulat han gab-i igo la paglambrag
 Bis di kita sayod maaaga liwat?

Buot mo hisaygan ini nga kaurit,
 Katiaw ha dughan, kasakit, kaaming?
 Buot ka masayod, kalag nga batan'on,
 Ano nga diri ko han gugma pagsiring?

Gabay hikalimtan. An hinpapatungdan
 Masakit gad, kundi hakakatawa ka;
 Hinin akon lawas halakip paghugos
 Adin ha sakob ko nga namatay na la.

Us nga di mahimo, paghingyap, kalurong,
 Inop nga di sanglit, higugma kaduwas. . .
 Inma an katam-is hinin kinabuhi,
 Pabay'i an apdo lumugdang, humubas.

Magsirom nga dag-om akon inaabat
 Ha kalag paglambong nabalik, nasuga;
 Biyuos la salit, di bukad nga hingpit
 Kay di ha kapaw'an nahimo pagmata.

Hahaton, karawta, mga waray palad,
 Mga siday nakon hin luha nagsuso;
 Hira daan sayod han ira kasugad
 Ngan bangin ha imo hira makagmugo.
 Agosto 22, 1883.

—oOo—

HA MGA BUKAD HA HEIDELBERG.

Pakadto kamo, mga dinhianon
nga bukad, sabwag ha daplin han dalan
han mga maglalakat,
ngan ha sirong han matagom nga langit
han akon kagugmaan,
iyo igsusumaton
an pagtoo hini nga maglalakat
han Natawhan nga Tuna!

Kadto, isumat nga han maagahon,
ha siyahan pa nga iyo pagbuklad
ha may tangpi han mahagkot nga Neckar,
mahilom, nakada tupad ha iyo,
dida nagdidinumdom
han iya unob nga pagkamapaya.

Sumat, nga kun an aga
amyon niyo nakuha,
hin hilit nag-aawit hin higugma,
hiya nag-aawit man
hin higugma ha iya pinulungan
unina kun an adlaw nagpupurog
han sampaw han Koenigsthul
ngan na-lipay han siong,
han kagurangan ug han kasusudpan
an malanhod nga silaw,
santop niya it nga adlaw ha aga
nangungudtuhan dit ha iya tuna!

Ngan isumat nga hadto
han pagpitlo ko ha iyo ha dalan,
tangpi han Neckar, o ha kagurangan,
an siring ko isumat
han ak gintitinguha
ha mga paypay hin libro nga daan
pag-ipit han im mga rahundahon.

Dad'a, mga bukad!
gugma ha akon mga hinigugma,
kamingaw ha ak nasod,
ngan han hinguhaan nga kaumhan,
pagtoo han iya kalalakin'an,
ngan kadayawan han kababayin'an,
lawas han mga buhi
nga lunlon ha panimalay sinakop...

Paghawas ha baybayon,
 an harok ko ha iyo
 ha gilayon itapod ha harupoy
 kay basi niya dad'on
 ngadto han akon lunlon hinigugma,
 dinayaw, inungara.

Kundi, mga bukad,
 hay! maabot kam didto
 dara pa niyo an iyo mga tina;
 kundi antaw ha tinudkan nga tuna,
 han kinabuhi iyo inutangan,
 waray na kam alimyon,
 nga amo an kalag nga gugma han langit,
 ngan say ginmat'an, di nalilimutan.

Heidelberg, Abril 22, 1886.

—oOo—

PAHALIPAY

(Ayog ha iya bayaw, Antonio Lopez)

*"An kabugtuhan han imo asawa
 nagpapahalipay ha imo kaadlawan."*

I.

Kun an may tingog, matil-is nga dila,
 may ada ayog han bag-o nga adlaw,
 tingog nga madlaw natahos han bukid
 hingpit nga awit.

II.

Kami sugad man tugob hin kalipay
 ha im naayog han im kaadlawan
 nga daw bulawan an am pagsaurog
 ha im Antonio.

III.

Ha kabugtuhan ug mga urupod
 karawton nimo an amon pagkanta
 kay tingog manta han am paghigugma,
 hingpit ngan unoh.

IV.

Ha im asawa ngan ha kan Emilio
 karawton nimo mga pahalipay
 bas ka malipay ngan mawara dagos
 mga kasakit.

V.

Daw paraulin nga diri nahadlok
 bisan subasko han gab-i pagtara
 salit hiara ngan unob nasangpot
 ha duruungan.

VI.

Salit talikdi bis ano ha tuna
 ngan ngadto siplat hadton kahitas'an
 bas han pinas-an say magpagaan
 an Amay naton.

VII.

Didi ha amon kay maghinuklugon
 kami ha imo unob pagsaurog
 mga pinurog ug tultol nga pulong
 imo karawton.

—oOo—

HINUMDUMAN HA AKON BUNGTO
 (Kalamba — La Laguna)

Kun daw ha ak panumduman
 nadangop an di mabagi
 panahon nga namag-agi,
 an danaw nga mabalod...,
 kun daw akon nadudumdom
 an harupoy nga nahapon
 ha agtang ko kay gihapon
 halayahay nga ungod.

Kun daw an busag nga liryo
 kita ko nga say han hangin
 pinupudkan daw darangin
 han danaw naghahapos;
 ngan kun akon nasisimhot
 an bukad ug mga dahon,
 an sayo nga kaagahon
 may paghiyom nga takos.

Nawong nga han pagkabata
 ha dumdom ko di makuha,
 han iroy nga may tinguha
 nahimo pagpatahom;

may bungto nga diri dako
han danaw liniligiran,
bungto ha ak paniiran,
han gugma ug kagahom.

Oh! an akon suduysudoy
kanan mga kahoy sirong,
an salog nga naglilirong
kaliawan nga gayod;
sugad man ak kalipayan
harupoy mo nga bulahan,
ha imo mga singbahan
pag-ampo ak sinmulod.

Dida han dagko nga kahoy
gahom sa Dios natutukih,
ngan ha imo mga bukid
harayo an kasubo
An Kinaiya say nakon
higugma nga di sanglitan
ngan an imo kalangitan
kalipay ko nga dako.

Pagkabata, bungto nakon,
burabod hin kalipayan,
lunlon mga gin-angayan
kawilihan may ada.
Balik ha ak kasingkasing
mga uras nga mapaya
sugad kun an mga maya
nabalik kun kathura.

Kundi, waray na! Tabangan
kahilom mo ug kalinaw,
kasingkasing nga masinaw
hin gugma ikaw tugob;
Ha imo akon paghingyap,
say unob ko nga ungara
han langit igpahira
an kahimyang humunob.

HA KAN M. R. P. PABLO RAMON, S.J.
Rector ha Ateneo Municipal ha Manila, ha iya Kaadlawan.

Ha kaagahon harupoy matam-is
 Nga nagduduyan han bukad ug dahon,
 Ngan urusahon nga hamot nahurak
 Ha kapatagan.
 Matam-is gihap mahumok nga ngurob
 Han sapasapa nga nag-iruidlap,
 Ngan may nasidlap dit han marasbaras,
 Busag nga tun-og.
 Ngan matam-is man kanan tamsi awit
 Ngan an hamot han kabukadbukaran
 Ug an palaran mapawa nga aga
 Matawatawa.
 Padre minahal, tungod han im ngaran,
 Labi kamatam-is an ihinahatag
 Nga daw ha patag dayon nga kapawa
 Han mga silaw.
 Daw kamot sa Dios an mahigugmaon
 Nga im ha amon, Padre, pagpaura
 Kay uraura ha amon pagsulsog
 Tultol nga dalan.
 Hay! Ano daw la in am dadangatan
 Han am binatan'on nga mga talinguha
 Kun di kumuha han imo higugma
 Ug pagkaluoy?
 Kami anak mo, Padre, isulsog mo
 Han urukyanan dayon nga himaya,
 Diri an baya in asay sumantop
 Han hunahuna
 Kay an im ngaran an kanan Apostol,
 An iya agi im maginkapawa
 Kay di mabawa nga hatag nga dyosnon
 Sugad nga manggad.

25 ha Enero, 1881.

—oOo—

AN AWIT HAN MAGSARAKAY

Taktak nga dahon waray la tadong
 kanan hangin ginpasarang
 asy'an kasugad han magsarakay:
 waray turon, tuna, gugma ngan kalag.

Diin man pagbiling hin kalipay
an kalipay naantaw lugod
daw lambong nga say la in durugas,
an magsarakay salit napalawod.

Daw tinikwang hin di hikilal'an,
magsarakay sugad hin layaw
asay kaupod an hinumduman
hin mga gugma hadto nakaliaw.

Us nga kutkot bangin ha hirayo,
kalinaw igkita hin kaduwas,
kay hinngalimtan han bisan hino,
han mga bido pumahuway na la.

Magsarakay iginkakaawa
kay madagmit la nga nalabay,
hay! di sayod nga ha iya dughan
may kabiduan kay hin gugma waray!

Mabalik ha natawhan nga tuna,
magsarakay mauli pa gad,
kundi lunlon guba igkikita,
waray bisan gugma, waray la tuga.

Lakat, magsarakay, pagpadayon,
ha im tuna kilala waray;
pabay'i an iba magkalipay,
mahagugma; ikaw gikan la liwat.

Lakat, magsarakay, ayaw lingi
waray ma-tangis han nagikan;
gikan, magsarakay, di mabido;
han im kabido pataraw'an ka la.

—oOo—

AN PAGKASAKAY

(Himno han Armada ni Magallanes)

Usa kaadlaw
nga waray tipa
Febo naipa
hin pagmata.
Ha Barrameda
an mga tulos
ug mga kilos
di masada

Kay ha baybayon
 daan na hayag
 barko ngan layag
 ha paggikan;
 antaw nga tuna
 di pa kilala
 waray abala
 kakadtuan.

Yukot nga "salva"
 hin mga kanyon
 sugo ngan sagdon
 ginpabuto;
 kasundaluhan,
 katsila unob,
 waray pagngurob
 hin kasubo.

Adyos, nganira,
 mga magdasig
 tuna sumarig
 nga at iroy,
 ngan maghimaya
 dit ha kampanya
 an at España
 igpadungog.

Ubos kalipay
 ngan katatawa,
 waray kaawa
 ha siyudad;
 mga kadasig,
 tunog hin gimbal,
 mga aningal
 di masubad.

Han paggikan na
 kay namaglayag
 mga huyayag
 han hinabo;
 ubos malipay,
 magdinayawon
 hadto nga turon
 ha pagsaho.

Bungto, mabuhil!
 labi kay ira
 man an bandira
 ni Magallan
 nga nagtatara
 han kadagatan
 nga kataragman
 di masalang.

—oOo—

AN AWAY.

HI URBIZTONDO KINAHADLUKAN HA JOLO

Gatos nga barko, magbakod,
 ginmikan dit ha Manila,
 nagtatara han kabadlan,
 igindudul-ong han hangin,
 gilayon iginkirita
 han taga Jolo nga moros
 nga tugob hin mga hurab
 hin yukot namagbandira.

Igo la pakapanhawas
 magbakod nga mangaraway,
 mga kanyon ginhimutang,
 mga kuta an himunta.
 Heneral tigda namulong:
 nganiya: "Kasundaluhan,
 ha isog niyo natapod
 an pagdaog ta nga hingpit.
 Gabay ko an kamatayon,
 diri kita mag-iisol,
 an Iroy naton nga Tuna
 may mahal nga kabantugan."
 Namulong, ngan daw hi Note
 may garungom nga lilinti
 ha butnga han pagbabagyo
 nagpasarang hin kalisang
 mapintas nga Urbiztondo,
 kay bunyog kasundaluhan
 sinmulong bitbit in armas,
 an patay maghinhuntalid.
 Daw an leon ha kasudpan,
 nahangas, makalilisang

kun atubang han kaaway
 daw masibad nga mapintas.
 Hira amo an bantugan
 ha pangaway di naisol,
 naduok han mga kuta
 kay andam hira pagsaka.

Ngan an Leon ha Castilla
 nangingisog, nabaranghag,
 kun nakuros ngan nadasmag
 nasarang an kaminatyan.

Walo nga kuta inmampo
 han taga Jolo nga hugpo;
 waray umilob kan Marte,
 pusuan nga Urbiztondo.
 Ah! hira, hayaw nga España,
 daw an didto ha Lepanto,
 sugad liwat ha Pavia
 daw an linti ha pangaway.

Ha surab ngan ha kalayo
 binungkag mga palasyo
 lunlon ha Jolo natindog,
 ubos pinukan, pinuo.

Nalayas hi Mahumat,
 Sultan, irihis, malupig;
 ngan namulong an mag-isog
 ha Jolo namamagkanta.

5 Disyembre, 1875.

—oOo—

NGAN ESPANYOL HI ELCANO, AN SIYAHAN NGA
 NAKALIBOT HAN KALIBUTAN.

Tikain it nga linaygan,
 diin nga kahigrayuan,
 tiunano an karaygan
 tuna nga kinakadtuan?

Hino it mapasipara
 paglibot han kalibutan,
 kadagatan nagtatara
 an lakat tipa-Sidlangan?

Ha España nga bayani,
taga Pirene, pusuan,
ato pagsulang bis ngani
may bagyo nga mag-urulang.

Hi Elcano nga gamhanan
kay takos, may kalalaki,
nagsaad say maataki
ngan diri kinakalasan.

Ngan daw agila nga hayaw
nga malupad ngan maturon
ha kadagmitan nakayaw,
naabot ha panganuron.

Sugad han pangpang nga kantil
han dagat ginpupusakan
kusgan nga hangin nasupil
bisan ginpapaarakan.

Hi Elcano amo an kasugad
waray kahadlok han dagat:
nagtatara sinusugat,
balod nagbabalatbagat.

Gin-akos an kalibutan
paglibot, di malupigan,
inmabot ha sarangputan
bis dako an kakurian.

Butangan an agtang nimo
han kapid'an nga korona,
mamat han bantog nga hispano,
kulang pa nga pakilala.

5, Disyembre, 1875.

AN PAGKABIHAG UG AN PAGDAOG.

Dit ha kaumhan patag ha Montilla
away naayat an Abencerraje,
hadton mag-isog nga taga Castilla
aber lumupig arnis nga pasahi.

Inmabot dayon Conde de la Cabra
sarig ha samsil, butkon di mabalid,
daw mamurulpog, mabangis nga Parca
kay hadto dayon patay manhuntalid.

Hangit ha away daw leon nakuros
han mga moros kaaway nga tropa
ngan hi Don Diego, pangulo han moros,
daw an ha huygo nga nagagarrupa.

Daw mailayat bugsok nga ihalas
kay may kahadlok kanan pana udyong,
amo an moros kay dinidimalas
ngan an Profeta uyon magpakudlong.

Kundi di sugad an kabalyeriya
kay lugod tagya daw taming an dughan,
nahulat unong hin pakigtunggiya,
pakiglambunit ha away kay tubyan.

Han iya sakop Boabdil namulong,
nangangalas na, duro an kasina,
an iya bayhon daw nagkakagulong,
dagos pamulong katapos unina:

"Ngain ba kamo, dimalas nga moros?
Iton kahadlok ha iyo nalurong?
Nalikay kanay? Hi kamo naturos,
han iyo isog kamo nabuburong?"

Nagsiring; hadto trompeta binati,
an at inmabot, nagtikang an hamlag,
ngan nagbarangga tigsad nga kombati
an linagipik mais nga sinanglag.

Kan Don Alonso Aguilar ataki
kapin kapiskay ha usa nga banda,
hamlag nga tibway ha pagkalalaki,
an kamabangis asay naghahanda.

Ah! Han Profeta an pag-ampo kawang
han nagugpong nga mahometano,
hamtang nadasdas, may bangkaw, nakamang,
patok han isog han mga kristyano.

Ngan dida ngahaw natapos, nagunaw,
lunlon maisog inmato ha away,
kasko ug bangkaw, kabayo napunaw,
lunlon nakunot, natunaw daw laway.

Isol an moros, kristyano daugan
kay tibway ubos an moros panalaw,
tungod han ngurob leon nga bantugan
an pangalagiw diri kalawkalaw.

Salit nabilin ha patag, harayo,
an Hadi kay daw nalaag nga bugsok,
layon hinmawas ha iya kabayo,
dagos dalagan tinmago, sinmuksok.

Duha nga kristyano say kinmilala
iya insignia nga diri matago,
ngan hi Don Diego layon gin-abala
sanglit kay lupig, bihag ngan bilanggo.

Dios han kristyanos didto ha Lucena
 asay nagdugmok gahom nga mapintas;
 an han katsila asay nagkadena,
 yana binulos, asay man ginhigtan.

3 Disyembre, 1876.

—oOo—

HA MGA BATAN'ON NGA PILIPINO.

*Badas. — Hadak, oh! hadlukon
 nga bukad!*

Ihangad mo an agtang
 Yana gud, pilipino nga batan'on,
 Ipakita, iaslang
 An imo pagkakatang,
 Matahom nga paglaom
 Han Tuna nga Natawhan!

Kayaw, gahom nga dako,
 Ngan hayagi hin isip nga hataas,
 Hin makusog iundong,
 Bas lumupig han hangin,
 An pagsabot nga uray,
 Tikadto ha himaya.

Ilusad an kapawa
 Han arte ug kinaadman ha tigi,
 Batan'on, ngan hubara
 An gapos nga mabug-at
 Nga nakakabalaong
 Gahom mo ha pagsiday.

Abat, nga ha kapaw'an
 Ug mga kadulman, an hadianon
 Hamili nga España,
 Maluy'anon, maaram,
 Hin higayon nahatag
 Han mga dinhianon

Ikaw, nga nangingita,
 Sakay han hanoy han im hunahuna,
 Dit ha kahitaasan,
 Han mahinlo nga siday
 Nga kapin katam-is
 Han dugos ug han nektar.

Ikaw, nga han langitnon
 Nga tunog kasibang ni Filomena,
 Ha matil-is nga tingog

Kun gab-i nga mahanong,
Asay ka nagpapara
Han mga kasamdong.

Ikaw, nga han bantilis
Kinabuhi nahatag kay akos mo,
Ngan an ngaran nga hingpit
Han gahom nga bantugan
Ha kamot nim, hamili,
Nadadayon kanunay.

Ikaw, nga han kahusay
Ni Febo, hinigugma ni Apeles,
Ngan lunlon hikikit'an,
Tungod han imo badlis,
Imo nahapipintar
Mga katingalahan.

Dagmit! Kay an birilhon
Nga gahom magawad han korona
Pagpasarang han bantog,
Ha tunog han trompeta
Han ngaran han palaran,
Nga magluob han tuna.

Kay adlaw han himaya,
Filipinas, hini nga imo tuna,
Han may Gahom pagdayig
Kay han iya higugma
Palad ha im nagawad
Ngan hin mga kalipay.

—oOo—

AN PAGKAUSA HAN HIBARO NGAN HAN TULUHAN.

Daw *hidra* nagkakambod
pati nag-aalibod
han *olmo* nga nalandaw,
kasi-magtahom pagkit'on ha antaw,
ngaduha maghusay
hamtang tig-ob nabugway,
ngan kun an *olmo* pananglit lumuya
an *hidra* sugad man layon nalalaya
kun nawawarayan na sariganan.
Ngan an Hibaro sugad man katampo
han Tuluhan ha usa nga kampo,

ug an Hibaro nasangpot hin ngaran
 Ngan an maglaris waray kapalaran
 kay kairo la diri matatagan
 han santos nga tutdo han Tuluuhan.

Ha *uvas* nga balagon
 may sanga nga nasapong
 ngan magtam-is nga bunga naurapong,
 hamtang an banwa nga nangangabayan
 buhi ha kahoy nga sinasakayan:
 an tagok nga matam-is
 say nahatag kinabuhi nga tul-id
 han Hibaro nga tukib;
 say nagsusulsog silaw nga mapawa
 lakip in hamot nga giniginhawa
 ngan hin magrasa nga ibinubunga.
 An Hibaro ta, kun waray pagtoo
 daw an sakayan ha butnga han bagyo,
 timon binabari tungod han hangin
 nga makusog ngan diri malupig
 han *Boreas* nga sadang kalisangan
 tungod kay say naaway
 hin diri harumamay
 tubtob kalunod ngat ha kahaladman.

Kun an tun-og han langit
 asay kinabuhi han kapatagan
 ngan tungod hini daw hinahatagan
 hin mga balaod maghusay ngan hingpit;
 Hibaro sugad man ginpaparampag
 han Tuluuhan nga mabinuligon
 bas magsulsog han dalan nga madig-on
 daw tunay nga tanaman
 nga nabukad hin maghusay nga burak
 ngan han ira hamot nagpapahurak.

19 Abril, 1876.

—oOo—
 AN HIBARO DUNOG HAN IROY NGA TUNA

Sangkap nga hibaro daw kinabuhi
 nahatag hin hiyas nga mabihagon,
 ha Tuna nga Iroy nakakabawi
 ngat ha malambrag, himaya nga dayon,
 ngan daw harupoy nasangpit han binhi,
 naudlot an bukad ngan naalimyon;

sugad man Hibaro nagpapadako,
nahatag hin dungog ngan pagkatawo.

Tungod ha iya kay igin-uula
an pagpahuway, pag-ukoy nga himyang;
tungod ha iya, sidlak an kapawa
kanan tawo tunay nga kinaadman;
ngan daw tikang didto ha sampaw naawas
tubig nga puraw ha burabod gikan;
sugad man Hibaro asay nahatag
han aton Tuna hin mga kahayag.

Kun daw an Hibaro diin matindog
batan'on didto man hingpit matubo;
ngan didto an sayop layon nasibog,
bag-o nga gawi in asay nabutho;
an kasurusnan gapos, nahihikog;
an pagtalapas di nakakaulbo;
kay an Hibaro asay nagtatalwas
han mga nasod ha palad nga kabras.

Ngan daw burabod natubig han patag
han mga tanom, kahoy, nagbubuhi;
an iya tubod kanunay pag-awas,
waray pahuway unob pagbaribi
han mga tangpi, bakilid ngan pangpang
nga iya tadong kun diin pag-agi;
kay an Hibaro asay nagtutuha,
pagtigbaw han dungog say talinguha.

Ha iya sabang tubig nga matin-aw
tugob hin hiyas naawas kanunay,
kanan pagtoo pagtutdo nga puraw,
lara han maraot di nasalakay,
daw an ha tangpi balod napupusak
kun napurok dida ha mga baybay;
an may Hibaro hingpit an batasan
tukib pagsampong han kahitaasan.

Dida ha dughan hinin katawuhan
asay nadagkot han takos nga lambrag,
han nagtatalapas say nagpapamaan
ngan hin kaluoy han kabras natabang,
say talinguha lunlon kaupayan
nga an higugma buhi an pagsanag;
kay an Hibaro amo gud an tukib
han kinabuhi balsamo nga putli.

Daw puy-aw nga bato, dako, nalanda
 ha butnga han balod ha kalalawdan,
 hapos han hangin, han bagyo nga hayaw
 diri mabalid ngan marikandikan;
 naisol nalapirit nananalaw
 adton kaaway nga di makaas dang:
 an may Hibaro masarig tapuran
 han Tuna nga Iroy kun may kataragman.

Ha bato igtigib an mga buhat;
 say igpadungog han Iroy nga Tuna;
 tagsa nga anak tinudkan ha dughan
 hin mga binhi nga may bukad-bunga,
 sadang magsubad an mga punuan;
 buhat nga tuhay di amo an baya;
 bungto nga pukrat may takos nga ngaran,
 say an Hibaro nakakapalaran.

Daw madlaw nga dan-ag han kaagahon
 nga nagpapasarang han iya silaw;
 daw busag nga pawa nga bulawanon
 nga nagtitiwak hadton may pagturaw;
 pagtutdo sugad man han pamatasan
 hin palad nahatag hadton may kauhaw;
 say han at Tuna maghatag hin inggat,
 dayon nga bantog nga magpaparangat.

AN PAGKABAYANI⁽¹⁾

(Canto epico)

Siring, hino ba, langitnon nga Musa,
 An nagpukaw kan Colon kasindak
 Kadagatan ha Katundan pagtara
 Tugob hin isog, kadig-on, pagtoo?
 Kanay isog ba iya iinato
 Han mabangis ngan makusog nga hangin,
 Kanan Suyadnon pagdumot nga manya
 Patok han mga anak han España?

Hadton kamingaw nga makatarag-ob
 Bug-os nga tuna tuok nakaturog
 Pati an bulan kahilom naduyog
 Dit han masilhag murayaw nga langit,
 May us nga tawo dagat naglalantaw,
 Ha bayhon niya nga mahiyumhiyom
 Asay nalambong dako nga kaluoy
 Lakip in buot nga diri magpuoy.

Ha dagat balod namamagbubura
 Dagos dadasmag didto ha baybayon
 Paghinuyusoy dalagan nga dayon
 Dara han huyop hangin nga maamyon,
 Hamtang mag-itom nga lambong nadalom
 Isip pakuan naglilibutlibot,
 Us nga tigurang balod nagdaisog
 Layon inmutwal, hangit, nangingisog.
 Kamot nga too, kapin kamabakod,
 Bidyo an dara nga dapit talugkod...

"Ikaw nagagad hin pamasipara
 Hin pag-ato han dagat nga halarom
 Ngan han nalumba lunop nga mabaskog
 Natubo kapin kamakaharadlok?
 Oh! hino daw la pagkita mailob
 Ngurob han dulok nga makalilisang,
 Tingog han bagyo, unos nga taragman,
 Balod nga dagko hadton kahiladman ?

"Ano didto ba? Taga kamatayon
 Andam han dagat nga makaharadlok
 Nga napaluya bisan han mabaskog,
 Kinatigdali naalsa kay bagyo
 Ngan di matigo han mga datihan
 Nga ha pagsakay anad di samahan;
 An dagat gud man nalumos, nasibad,
 May dit ha salad mga maninibad.

"Ngan kairo la! Anak han España!
 Kun an imo tuyo pamiling hin tuna
 Kay an Aquilon akon susuguon
 Ha im pagsamok basi ka haunong;
 Ngan ugsa ka han nayon ko magtara
 Ha im sakayan mag-aaringasa,
 Ug an gango, kiag nga magsarakay.
 Di ak matangdo kun di ka matunod,
 Kun di ka bawion sa Dios ha kalunod..."

"Saba, mananap!" Colon sinminggak,
 Hadto nga lagas, waray sarabutan...

—oOo—

HI COLON NGAN HI JUAN II.

"Ha im, Colon, himaya,
 Kabantugan ngan korona nga dayon,
 Dayaw nga di malaya
 Ha paypay han kaagi,
 Ha urhi usa nga katingalahan.

"Dayawon ka han tuna
 Hin mga awit, gugma, kalipayan,
 Ngan lunlon nahihimos
 Yana han Lusitania
 Say magpapasangyaw han im talinguha.

"Hino han im nabuhat,
 Sugad hin ilob ug kamaluluy'on?
 Kay imo linupigan
 An kapintas han dagat,
 Ug an gango, kiag nga magsarakay.

"Mabuhi, Almirante,
 Pusuan labi, ha away mapiskay;
 Han imo kamaisog
 Akon ka aayugan
 Hin pasidungog ug mga alkasar.

"Ako say mo karig-on,
 Ak isasangyaw ha ak ginhadian
 Virrey ka nga dungganan
 Ngan an im kabantugan
 Ak ibubutang lunlon kalarakan."

Pulong ini han Hadi
 Nga ha Portugal Don Juan an gamhanan;
 May dako nga himaya
 Nga andam han kapiskay,
 Labi katahom sakob han palasyo.

Kundi... lakat hin dagmit,
 Colon, ngan likay hiton malinguon
 Ha imo nga regalo;
 Lakat ngan pasingadto
 Kan Donya Isabel nga im umurugop.

—oOo—

HI ABD-EL-AZIS NGAN HI MAHOMA.

Gab-i gud hadto; ang hangin nangurob
 Dungan panhayhay, pagharok ha torre;
 An iya pako may kaaringasa
 Nga gindadara ha walog pagtara.

An pagkahilom ginputos han dag-on
 Nga kanan bulan han gab-i kurugpos;
 Labsag nga tina naguop ha patag
 Nga tinutumban han mga katsila,
 Ngan dit ha igbaw kanan moros torre,
 Daw may kadasig an bukaw nahuni
 Kay nagtatagna damo nga karat'an.
 Kuno may away, dugo aawasan;
 Hamtang nahunong ha banig mahumok,
 Bisan kun marpil nagduduyukduyok,
 Hi Abd-el-Azis, maisog, nahigda,
 Kay napahuway han kaguol niya.
 May ha tripode tungbaw nga pausbok,
 Nangangalimwag insenso maamhot,
 Nga say naluob ruwang nga ukyanan
 Ngan say nahatag hin kalungganayan;
 Ubos mahilom, ngatanan nahunong,
 Say la an moro unob nagbabantay,
 Sulhog han pawa masamdong nasiplat
 Dida natahos lidong nga bintana;
 Kundi gilayon dida kinmolumbra,
 Burong la anay ha likod han silaw,
 Ngan ha pag-asdang dagway na hin tawo,
 Say nalawagan bayhon nga maasgad
 Ngan may ha ulo pudong nga turbante,
 Ug say nagimlat bahol nga barangas,
 Us nga alpanghe an taklos ha hawak,
 Dugo nasablig kun nakakasamad.
 Daw kanan bronse tunog nga masamdong
 Nga nagtatangis kun may kamatayon,
 Sugad gud kanan lungib nga kahilom
 Tingog ginmuba, binmudhi han moros:
 "Hay, hay!" an pulong, dinungog, halarom,
 Ug an aningal mahinay ngan timok
 Nga daw han kalag nakakapahumok,
 Daw papanumdom kanan sangkay tingog:
 "Kairo ko man! Kairo han nasod,
 Sanhi nagsakop barason nga Libia!
 Koran kanugon, bilin nga birilhon
 Ni Allah hadton iya sumurunod!
 Kawang an tigi han mga kristyanos,
 Han Guadalete, ha lunghaw nga pangpang,

Nadaog kamo sugad han gihapon,"
 Liog hinmangad nga di mauripon,
 "Ngan hi Pelayo an bantog nga godo,
 Kay kan Favila mamat ngan mabakod;
 Ha Covadonga bato nga matig-a
 Ato han armas han moros higamit;
 An Krus, an krus gad, signos nga hamili
 Nasunod manta han tropa ha away,
 Ngan hi Maria han iya kurugpos
 Adton magluya iya ginsasakop;
 Kundi ayaw la, madaog gad manta
 An Musulman ha patag han barangga
 Kay waray bali an mga pagbulig,
 Dios an say han butkon napasarig.
 Kundi, haroy! kun ikaw kumaturrog,
 Han ak balaod diri ka magsulsog
 Tigda kan Tarif trono mahuhulog
 Kun pangawayan han ira espada,
 An iyo dugo daw salog maawas
 Ngan mabaha han siong ngan patag,
 Pagkaunina, tuna han Iberia
 Say niyo unob kamamatyan manta,
 Ngan sunudsunod *guerra* di matapos,
 Han ira armas ha iyo mapaysok
 An espanyol, ngan hi kamo ha tuna
 Ubos kapukan ngan pagtatamakan;
 Ngan talagudti iyo itutubyan
 Tuna han iyo dugo ginbaribhan,
 An mga bata ug kababayin'an
 Pagkauripon asay dadangatan;
 Mabalik kamo ngat ha kamingawan,
 Luha mapait iyo tatangisan
 An pagkapirde han pagkamurayaw
 Pagbalik niyo maiha nga adlaw;
 Ngan magasad, magpapahimulos,
 Damo nga barko magubat, matulos,
 An iyo tuna waray na kamingaw
 Kay susulungon hin mga kaaway.
 Salit, buhat! Ngan dagmit pangandam!
 An mga kampon ilugsong ha away;
 Makusog huypon an mga trompeta
 Lakip in siyabaw ha pagdarag'an.
 Tuna kumurog han kakabayuhan

Nga didto mamat tuna han Arabia;
 Pula isidlot iyo simitarra
 Ha ira dugo basi kumilala,
 Dida hit bulan han akon bandera
 Basi tumubyan an krus han trinsera
 Ngan say magdaog hin unob nga day
 Tutdo han Koran nga gintutuuhan."
 Nagsiring; sugad hin aso nagpapas
 Nga kanan hangin huyop nga madagmit,
 Nawara dagos adto nga pantasmo
 Nga nakahatag hin inop han moro.

8 han Disyembre, 1879.

—————oOo—————
 HA AKON . . . !
 —————

Musa han siday baya na;
 an kudyapi tinakasan;
 paggamit waray na gana. . .
 Bis an batan'on hubya na,
 lain na an pamatasan.

Yana kun may naduroy
 hin siday pagpasipara,
 Helicon di say ungara,
 kundi natawag hin "Hoy!
 Tagi ak hin kape, boy!"

Di na hingpit nga tinguha
 an putok han kasingkasing,
 siday may ada lugaring
de acero nga kinuha
 dagos pagtutuhatuha.

Musa, ha ak pagkabata
 gugma ak nim gintamo,
 kadto, pahuway. Ako
 buot yana hin espada,
 salapi, pulong ngan baba

Buot ko mangatadungan,
 mag-isip ngan makisuhay
 ngan magtangis liwa't anay.
 kay kun gugma uunungan,
 mag-antos liwat usahay.

Mga adlaw nanlabay
 han gugma nga malipayon

bis bukad hadto gidayon
igo na nga makaupay
han bido ug kabudlayan.

Nagkawagra, waray hingan,
han ak gugma gin-ungad'an:
may patay, may hin-asaw'an.
Bis ano akon sapingan
inaabot hin karat'an.

Lakat, Musa, pagtikos
ha iba hin kabantugan;
ha Tuna ko nga kabos
an masasalod gapos,
an sisingbahan pandugan.

Kun totoo sasagwakon
han matuod paglihi,
di man liwat ba suhi
paghawid ha imo nakon
ngan lunlon igdidiri?

Ngan, mag-aawit kun uras
nagtatawag na an palad;
kun an bagyo naharapas;
kun uras na han at lawas
ha Tuna naton paghalad?

Ngan, ano akon pagkanta
kun tangis man la tuga
nga di gagagaran manta,
kun an bido han iba
waray na nag-aasa?

Ngan, ano kun an kadam'an
nga ha akon nagsasaba,
ngula'n kalag ug baba,
waray bisan usa ngani
nga ugop han ak pagbati?

Mga siday ko, pahawa,
ha kalimot tumukad
gabay; kay kun ak igluwa
hasasakot pagginhawa
han hangin ilulupad.

Sugad hiton paghimuok
han danggab ha kahiladman,
awit, bido ko sugad man

manhipahuway hin tuok
ha sakob han akon dughan.

Sayod ak, an kapalaran
dida hatag mo, tinguha,
ha panahon nga bukaran,
kun an gugma huboy, tuha,
waray pa dampog ngan luha.

Tuig nag-agi kadam'an
tikang harok mo magdagkot
hin kapaso ha ak agtang. . .
Adto nga harok hinmagkot
ngan akon na hinngalimtan,

Kundi, bay'anay, paniid:
an tingog mo nga masarig
unob ha ak hin pagsangpit,
awit hadton may kasakit,
ayat hadton manlulupig.

Kundi, mabalik ka, minahal nga laga
liwat hin pagpukaw han ak pag-ininop
kun waray na isog, gibang an espada,
samdong nga turunggon im igtagudara
nga han aton nasod asay igduduyog
basi pagpatam-is han bido unina
ngan pagpahumok man han iya kadina.

Kun han pagdarag'an dungog kita tagan,
bungto mag-urusa tim-os nga tinguha,
Tuna ko maghadi han kabuntaagan,
mutya nga maranggat gintubos han luha,
kun sugad balik na ngan gasad awita
an imno han bag-o nga kinabuhi ta,
kay amon na ngahaw pagsasarabaton
tubtob ha lubnganan amon bubuhaton.

—oOo—

HA KAN DON RICARDO CARNICERO

Siday ha Pagsaurog

(Ayog ha pagkaadlawan han magharantay kan Rizal)

Us na katuig, senyor,
Nga ikaw ha tinikangan
Pag-abot ha am atbangan,
Nga amon gobernador,
Tikang hadto sinabot

An imo kamaduruto,
 Adlaw gab-i nagmamangno
 Lunlon pinanginginano
 Han buhat ha pamunuan:
 Bungto, bukid, kadagatan.

Pag-abot nim ha baybayon,
 An im uhaw nga paniplat
 Hini nga puro sinugat
 Kay may baybay nga kahuyon;
 Waray hingan ug kagupong
 Ngan lakip an talinguha
 Say mo anay ginpatuha
 An tulay ha tarabukan,
 Ngan asya gud an siyahan
 Nga buhat nga im natima.

Ngan unina us nga dalan
 Ha karupdupan ginhimo,
 Ginhuman, haluag, dako,
 Ha sirong han kakahuyan;
 Naghatag hin katahom
 Ngan lunlon mga tanom,
 Mais, humay, nagpanubo,
 Ngan mga balay nagdamo
 Dida sanhi kasuksukan.

Ha Dapitan an kalsada
 Hadto anay kasisidman,
 Yana ubos linawagan,
 May suga na nga mapawa,
 Bis diin may kinikita,
 Bis diin buhat may agi:
 Mga dalan, eskwelahan,
 Lunlon nahunahunaan;
 An pagsaruyong han tubig
 Dit han Linaw nga hirani.

Us katuig la inmagi
 Inin bungto napawaan,
 Nahimangno an Dapitan
 Ha iya paghimuuki,
 Ngan may paglaom pa ngani
 Ug waray pagruhaduha

Nga an nagtikang pangulo
 Han buhat diri mabaya
 Kun diri anay makuha;
 Kay kun an gahom totoo,
 An Dapitan may pagtoo.

Sugad hini nga pamuno
 Hin pulos ginlalauman
 Ug an batan'on nga hugpo
 Hinin Dapitan nga bungto
 Hin pagdayaw nagtutuman.
 Hira say han kabubwason
 Magawi han mga tuna,
 Diri nira lilimuton
 Nautang nga kaburut'on
 Han unob nga talinguha.

Diri hepe, komandante,
 Kay magaan la pagsugton.
 An maupay igpadayon,
 Kinag-anak nga paagi;
 Yana puno nga hamili
 Ikaw la an magburuot
 Han bungto nga nasasakop
 Han katsila nga bandera,
 Han anak magin-amay ka
 Nga hin iroy naungara.

Ngan bisan ha im paagi
 Sakop mahagkot, makuri,
 Daw diri la nasabot
 Han imo pagpasugot,
 Hin gugma ayaw talikdi
 Kay yano la ngan buutan,
 Kablas' ha pamulong, kundi,
 Inin imo ginsakupan
 May kasingkasing nga putli,
 Hilom kundi may pagbati.

Hingyap nam ha im nga madlaw
 Nga ini nga amon Tuna
 España ighunahuna,
 Imo sano ikahidlaw
 An langit dinhi ug adlaw;

Hunahunaa nga imo,
 Isulsog han imo tutdo,
 Ha buot igpahaluna
 Nga bis kun diri Galicia,
 Gugma nam usa nga Miño.

—oOo—

IMNO HA TALISAY.

SARABAT. — Biba, Talisay,
 Unob, kanunay
 Magtipaunhan
 An paglakat,
 Kay magdaraog
 Lunlon kahimtang:
 Lawod, tuna, hangin,
 Im ngatanan.

Ha Dapitan, baras nga baybayon
 ug an bukid bato nga hataas,
 imo trono, oh! amon birilhon!
 nga ukyanan han am pagmata.
 An im patag hura ngan bukaran
 ha sirong han kahoy nga bungaan,
 say urog han amon hunahuna,
 han lawas nam sugad man kalag. — SARABAT.

Kami bata kay urhi matawo
 kundi hamtong inin kalag namon,
 mga sano kami say mabakod
 ha sakob han am pagkabalay.
 Kami bata waray kahadlukan,
 Bis an dagat, an bagyo, dalugdog;
 waray kalas, butkon masalihit,
 ha pangaway di kam nalikay. — SARABAT.

Uyag nam asay an baybayon,
 abot namon lungib, kasuksukan;
 balay nam di han hangin mapukan,
 an am armas abot bis diin;
 waray gab-i, waray nam kadulman,
 kami ilob bisan magbabagyo,
 bis hi Luzbel namon igkakita
 patay buhi di mapakain. — SARABAT.

Talisaynon an ngaran ha amon,
kalag dako bis lawas gutiay,
ha Dapitan ug ha bug-os nga nayon
waray han Talisay sugad.
An am lirang waray may kasama,
an busay nam tiknop ngan halarom,
ha pagbugsay hin lunlon sarakyan
ha am waray makakasubad. — SARABAT.

An tuptop nga mga kinaadman,
an at kaagi am gintutun'an;
maaram kam upat nga yinaknan,
han pagtoo lakip an buot.
Butkon anad ngan hiara
han sipol, han dagang, han agpad,
han piko, pusil ngan espada;
han am puno andam pagsugot. — SARABAT.

Mabuhi, mabuhi ka, Talisay!
humanoy ka han am pagsarabat,
bituon nam, hingpit nga manggad
han kabata hingyap nga mahal.
Ha pangaway nga kabtang han tawo
kay han sakit ug budlay uriyon,
an am ngaran say namon kalasag,
ha kalinaw sangod nga tuhay. — SARABAT.

—oOo—

KATAPUSAN NGA PANAMILIT

Adyos, Tuna nga Natawhan, nayon han adlaw nataran,
H'yas han Dagat ha Sidlangan, tanaman nam nga karag,
Ha im akon ighahalad layhot ko nga kapalaran;
Kun ini huboy pa unta, kapin karanggat, bukaran,
Tungod han im kaupayan ighahalad ko liwat.

Ha patag han pan-gubatan, away nga ginsiurugan,
An iba dugo naghalad hin waray la kasubo;
Bisan diin waray pili: kasakit ngan kabantugan,
Bitayan, gubat, hugpaan, bukas nga patag, pandugan,
Sarama la kun ighalad han Tuna ta nga Iroy.

Mapatay ako yana nga nagpupula an Sidlangan,
Ngan pagbunias han dag-om manta adlaw masubang;
Kun hin pula pananglitan an kaagahon kulangan,
Gamita an dugo nakon hin waray na kaulangan
Ngan puruga adton silaw nga layon magsasarang.

An inop ko han bata pa, linghod pa ha kalarakan,
Inop ko han batan'on na ngan sangkap na hin kusog,
Nga ak ka unta makita, h'yas han dagat ha Sidlakan,
Nga waray luha ngan dum-it ha nawong nga igyayakan;
Dangag, mahamis an agtang ngan mahinis an dungog.

Hingyap han ak kinabuhi, bug-os ko nga talinguha,
Mabuhi! asay guliat han tigikan nga kalag.
Mabuhi! Pagkahamili kapukan ngan pagkakuha
Kay basi ka la mabuhi, ngan pagkamatay nga tuha
Ug pagkaturog hin dayon ha tuna mo nga mahal.

Kun ha bawbaw han tap-ok ko mga san-o ha urihi,
Ha butnga han mga banwa us nga bukad tumurok,
Kanan ak kalag, iduok ha im-im mo, kawilihi,
Bas abaton ko ha sag-od ha gilayon baribihi
Han lagdo han im higugma, alisbo han im harok.

Pabay'i basi han bulan an linubngan ko pawaan;
Pabay'i basi silawan han kalambrag nga sayo;
Pabay'i basi an hangin magnginuyngoy pag-usaan;
Ngan kun in tamsi humugdon ha ak kudos nga timaan,
Pabay'i basi mag-awit han kahilom nga dako.

Pabay'i basi an sirak tubig nga biaw magpara
 Ngan ha langit na ibalik upod han ak pagharoy;
 Pabay'i in us nga sangkay tumangis han ak kawara,
 Ngan kun daw ha kakurulpon may hin pag-ampo hatara,
 Pag-ampo liwat, Tuna ko, han kalinaw ko, sa Dios.

Pag-ampo han waray palad nagpatay ha kasakitan,
 Han damo nga namag-antos di tupngan nga kasubo;
 Hadton mga iroy naton nga lumos ha kapaitan,
 Han mga ilo ug balo, bilanggo nga kapiditan;
 Sugad man ikaw pag-ampo han imo pagkatubos

Kun han kadulman han gab-i putson na an panlubnganan
 Ngan didto an nabibilin say la mga minatay,
 Pabay'i an pagkahilom nga diri paghilabtanan;
 Kundi kun daw in kinablit matiid han ak dunggan,
 Ako ito, Tuna nakon, nga ha im nagtatawag.

Ngan kun daw an ak linubngan madiri na hinabihan,
 Mawaray na an tigaman nga kudos, bisan bato,
 Pabay'i nga hin arado han tawo pagpaagian,
 Ngan ugsa an agbon nakon magtabwad na nga labihan.
 Asay han imo tumbanan in magintapotapo.

Waray sapayan kun sugad ako limuton nga tunay,
 Imo walog, kahanginan ngan siong kakadtuon,
 Tingog ako nga malanoy mababati mo kanunay,
 Hamot, tina, mga pawa, ngan awit nga talig-unay
 Han hingpit ko nga pagtoo unob mo madudungog.

Tuna ko nga hinigugma, sakit han ak kasakitan,
 Iroy ko nga Pilipinas, hi ako matalikod.
 Kag-anak ha im bilin ko, mga gugma nga sanglitan;
 Asay nakon kakadtuon an waray kamagpiritan,
 Di napatay an pagtoo ngan say la hadi an Dios.

Kag-anak ko, kabugtuan, adyos; mga kasangkayan,
 Inawilan nga unob han guba nga pagkabalay;
 Iyo na igpasalamat inin ak kapahuwayan.
 Adyos, akon minatam-is, sangkay ko ug kalipayan...
 Adyos, mga minahal ko; pagpahuway kamatay.

NANGANGARO HIN SIDAY

Nangangaro kun sadangay
tunggon ko an kudyapi,
hin dugay na nga kupi,
waray dulos, gin-aanay,
kabliton man diri angay,
kun tumawa buwa ngayan,
kun magnguyngoy di ungayan
kay didi ha ak kahalin
day ha akon na inmalin
an samdong ug kalipayan.

Man gud na may panahon,
kundi adto linmabay,
nga an pagsiday asay
hadto nakon masayon;
kundi nahagos layon
waray na sadang lauman,
kun may bilin daw an tuman
nga hinganduyan han pyesta
nga aningal han orkesta,
masiwat nga hinumduman.

Kulang pa ak hin gamot
haliton dit ha Sidlangan,
nayon nga hinmumutangan
han kaanyag ug hamot,
Tuna nga diri limot!
Katamsihan say ha akon
nagtutdo hin pagkantahon,
ngan an ngurob han busay
ug an lawod kun asay
nag-uukay han baybayon.

Hamtang ako malipayon
han akon hipagmata
ha dughan ko nagdara
hadto kasindak nga dayon,
sanglit ako naglaylayon
kay tuyo ko igpatugon
han hangin nga say maturon:
"Lupad, ngan an iya ngaran
ig-awit hin kapalaran,
ha tuna ngan panganuron!"

Binmaya han akon tuna,
kahoy nga waray na dahon,
ano man nga karantahon
nga gin-awit ko han una
napara ha hunahuna;
han palad kay pagpaayon
an higrayo nga baybayon
ginlabbay ko, kundi ngay-an,
sakay ko nga ginpabay'an
an lambong han kamatayon.

Bilin didto ngatanan:
gugma, kasindak, himaya,
ha lindong hadton mapaya
nga nayon nga minahal.
Di na unta liwatan
hin pangaro pa hin siday
kay waray na gud nalinay,
ngan didi ha kamingawan
naubos an kaliawan,
kalag ko narurugmatay.

Agosto 22, 1883.

—oOo—
IMNO HAN BUHAT

* * *
SARABAT

Ha mingaw ug ha away
han tuna nga iroy
bantay an pilipino
hin waray pagharoy.

MGA LALAKI

Nagbunias na an Sinirangan
tana kalugsong ngat ha uma,
kay an at buhat say kaulangan
han at nasod, balay ngan anak.

Matig-a an pag-agpad han tuna;
di maantos an sirak han adlaw
ha at nasod, anak ug asawa
gugma nat say nagpapalumo.

SARABAT

* * *
MGA ASAWA

Magruyagon, kalakat ha buhat,
an asawa bantay ha payag;
natutdo han anak han batasan
kay han nasod dungog, hibaro.

Ha gab-i pag-abot pagpahuway
an kalipay asay natapo;
pananglit hanabo in di angay,
an asawa say nag-aayad.

SARABAT

* * *

KABATAAN

Ha amon igtutdo an kabudlay,
ha iyo buot kam magsunod;
mga sano kun amon na tungod
buhat niyo say namon sagop.

Masiring an lagas kun kumita,
matuod mag-upay an dungog
Han patay di dungog an insenso,
Kanan anak dungog say urog.

—oOo—

AKON PAHUWAYANAN

Ha ligid hin haluag ug gabhok nga baybayon
ngan ha ubos hin bukid nga hin kahoy puno,
ako nagpayagpayag hin haros taramayon,
unay ko pagpahuway han mga kabudlayan,
pagbiling hin kamingaw han akon kasubo.

An atop niya pawod, iya salog kawayan,
an tuko, mga pagbo, kahoy nga tubaran;
matuod an payag ko di angay hingadayan
kundi kay kanan bukid daw haros inugayan,
han dagat adlaw gab-i kay ginduduyugan.

May sapa nga nal'uswak tikang ha kabukiran,
matin-aw, naawas ha kawayan nga buka,
maambong, an payag ko dapit liniligiran,
kun gab-i daw arangay nga tingog paniiran,
kun adlaw an katin-aw nabulang ha mata.

Kun an langit malinaw, pag-anod mahinayon,
kanunay hidudunggan arangay nga tunog;
kundi kun nag-uuran kay nabaha pagdayon,
mabura, madaguhob, nabulos ha baybayon,
ngan tigda an pag-ambak ha dagat, makusog.

An ayam kun nausig, an tamsi kun nahuni,
han kalaw an siyabaw say la didto dungog;
waray amyaw nga tawo nga sadang igkasuni,
nga sadang makasamok han buot habasuni;
an dagat, kagurangan, amo la ak upod.

Say labi ko an dagat. An higrayo nga tuna
inaabat ha baybay dara hadton balod;
kun aga malinaway, han madlos mag-uruna;
kun kulop kay masakit an dumdom-hunahuna,
naduyog hin pagsamdong an bug-os nga lawod.

Kun gab-i hiburungan, hilom ug kangitngitan;
nagrarangat ha dapat kadam'an nga suga,
mahagkot an harupoy, mapawa'n kalangitan,
an ngurob han humatol бага nagsasanglitan
hin damo nga kaagi nga ginkukuno na.

Kuno nahanananbi han asya pa sirangan
han adlaw nga mapawa an tuna, hadto pa
han yadto pagpanubo hin waray gintikangan
han kahoy, kamanampan, paglurab, paghingtangan;
an umpas, kabukiran, ginluob ngatanan.

Kundi kun adton hangin nagmamadlos ha dagat
ngan an balod nadagko kun gab-i nga unos,
may magpakaharadlok ha walog nagbabagat,
nadudungog nga tingog, araba nga sarabat,
daw mga pangamuyo han nagkalulumos.

Ngan dungan hin kabay-og an kahoy, mga tuog;
an bukid dit ha sampaw gulong, gin-uukay;
mga bugsok nauwang, an lungib nakanuog,
mga di kinikita, kuno, nagdadampuog
ngadto pakigharampang han mga minatay.

Nahagurong an gab-i, gubot, kalilisangan;
ha dagat may maglungkaw, magtagom nga suga;
kundi liwat nalinaw pagbunog han Sidlangan
ngan usa nga subiran kikit'on waray langan
ha bawbaw han humatol magkakanap бага.

Ini am an kaagi nga agsob hinugaran
didi ha pahuwaynan nga antaw nga puro;
urusahon nga kabtang, larang han kapalaran,
daw baya ak nga sighot han lumot lalakaran,
basi han kasingkasing waray makagtigo.

Unob an ak pagdumdom han mga kasangkayan,
may ada nagpatay na, may nalimot liwat;
maano kun talagsa na nira hingadayan?
Tipig ko an nag-agi nga akon kalipayan,
waray ha ak maagaw, waray magsuspat.

Daw unob ko nga abyan nga diri natulapos,
nga kun ako masamdong asay nagliliaw;
unong ha ak kahalín, upod ha pagkagapos,
ngan kun daw an pagtoo haros na la matapos,
asay nagpapadig-on nga diri lumayaw.

Kay ha urhi madan-ag, akon ginlalauman,
kun daw an Katadungan asay na magdaog;
kapara han kabudlay ha mga panumduman
mamay-ada palaran nga tingog, say magtuman,
asay han Katubsanan in makagsaurog.

Kita ko nga an langit napawa la gihapon
sugad hin kamatin-aw han bata pa ako,
asya man an alisbo nga ha agtang nahapon,
an sirak ug dagaang nga nag-aghat ha akon
ug nakagpasukob han batan-'on nga dugo.

Akon nagiginhawa an hangin nga mapaya
nga bangin ha ginmat'an nga libong linmabay
tingali kun ibalik an ak hadto himaya,
an mga igintapod nga mga pangamaya,
mga tugon nga bilin han gugma nga mahal.

An sanag hinin bulan kun daw hintatan-awan
han una nga kasamdong ako dinadangop;
napukaw hin kadam'an nga mga kahidlawan:
baybayon, us nga pantaw, tanaman, kamingawan,
panhayhay, higawhigaw, kalipay ug harok.

Mainupon hin tay-aw nga mga karadtuan,
alibangbang nga uhaw hin pawa ug tina,
bata pa ak bumaya han akon natubuan,
kinadto ko ginlabbay adton kahigrayuan
sanglit an pagkabata nakon didto labay.

Unina han buot na umuli ha puy'anan,
daw tamsi naungara han salag nga balay,
hinangin hin mabaskog an mga kadalanan,
mga pako kinulang, nabungkag an ukyanan,
kinablas hin pagtoo ngan lunlon la waray.

Dampig ha us nga baybay han minahal nga tuna,
waray pamumulaton, waray panimalay,
kamo ha ak nabalik, mga inop nga una,
mga hingpit nga manggad han akon hunahuna,
kanan han pagkabata hingyap nga nawara.

Di na kamo masarig sugad hadto han daan
nga nakakapabantog hin usa nga dungog,
baga dapit mutang na kamo paghikitaan,
kundi bisan lubad na, bilin pa an timaan
han iyo pagkaunob ha akon pag-urog.

Ah! mga inop nakon! Buot niyo lipayon,
buot niyo pukawon an pagkabata ko!
Salamat ha im, hangin, alipuros na nayon,
nga say ka nagbalaong han lakat ko nga dayon
kay basi na hauli ha Tuna nga Iroy.

Ha ligid hin haluag ug gabhok nga baybayon,
ha ubos hadton bukid nga hin kahoy luob,
ha Tuna nga Natawhan ako nagpatigayon
hin pinapahuwayan han mga kabudlayan
ngan naliliawan ko han mga kasubo.

—oOo—

AN DAUGAN NGA PAGSULOD HAN MGA HADI NGA KATOLIKO HA GRANADA

Usa kagab-i, mamingaw, masamdong,
bis an pagdumdom ha dughan na-samad;
urhi nga gab-i han Hadi nga moros
nga han palasyo Alhambra pagtunob.

Ginduduruas, waray pakasudlay,
 an mata pulay, an siplat mahagkot,
 tamod an ulo, nahilay an bayhon,
 hadton palasyo, kairo, nasiplat.
 Ngan naniniplat, masulog nga luha
 puno an mata ngan nanlalambigay,
 ngadto han atop nga binulawanan
 itinatadong an rutay nga mata.
 Ngan maluhaon, asay gindudumdom
 an namag-agi niya nga himaya;
 nga kun itanding yana nga karat-an,
 natipa han isog ha una nga adlaw.
 —Adyos, Alhambra, —nganiya, —adyos na,
 akon kalipay, balay han kahimyang;
 adyos, palasyo, puno hin himaya,
 akon burabod hin mga kalipay,
 ako mabaya ha im yana ngahaw
 ngat ha kahalín, mga kabiðuan,
 bas di kumita hit im mga torre
 ug mga buswak, magliaw nga tubig.”
 Hiya nagsiring. An mahal nga dugnit
 ubos kinuha ha mga butangan.
 Ngan han kaubos han mga alahas
 ha mga sala, linmakat masamdong
 hadto nga gab-i, dulom ngan mamingaw,
 han nakaturog an mga arabes
 ngan say la bati an huyop han hangin,
 say la naguop dida han siyudad:

Ngan han kalye magtalabok
 han ginhadian nga baya,
 gupong, waray na himaya,
 hin balhas nalulumos;
 asay na la nababati
 an halawig nga panhayhay,
 an paningog malubayhay
 han iya paghiubos.

Hadi hinmunong; han torre,
 han palasyo, mga kuta
 naniplat, daw napuluta
 han hura nga panahon;
 kundi waray pakailob,
 layon tinmamod ha tuna,
 naguop han hunahuna
 iginyakan gilayon:

“Hay! Hain ka na, Granada?
 An im mga kadagkuan?
 Hain na’n mga pusuan
 nga waray may nagsalang?
 Ako, Hadi mo nga pirde
 ha Libya mag-uusaan
 ginapos ngan ginbayaan
 kay an palad naglarang.

“Ngatanan waray na nakon
 trono, palasyo, bahandi
 say la bilin ha ak an di
 matupngan nga kasubo.
 Hadto iton mga torre
 madig-on nga barantayan
 kun uras han pag-awayan
 kataragman nga dako.”

Ngan han pagkita han tropa
 nga sakop ni Talavera
 nga natigbaw han bandera
 han kristyanos nga dugo,
 kay sinugo na han Hadi
 pagkuha han *fortaleza*,
 han Alhambra mga *pieza*
 basi tibway pagtamo.

Ngan ngadto kan Talavera
 layon hi Boabdil paturon,
 nadaop matinahuron
 waray palad nga tuod;
 sugad hini namumulong
 hin maluluy’on nga baba,
 luha tugob ngan araba
 may paghingyap nga upod:

“Kadtuna, senyor, hin dagmit,
 hin pagkapot ngan pagkuha
 kay andam han Dios, tinuha
 sa hadi mo nga labaw.
 Kan Alah ini pagsirot
 han lurong nga mga moros
 kay han pagtoo nagturos,
 han balaod naghugaw.”

Inmukoy ngan an masamdong
 nga Hadi nagpapadayon,
 ha luyo nanhahayhayon
 iya mga alagad.
 Waray mga lingilingi
 pagkita han ginlalaktan,
 ira kalakat sinaktan
 magbiduon nga pitad.

Ngan kinmita ngat ha antaw
 kristyanos nga kampamento
 ngan inmabat nga kontento
 kay nagkikita han krus
 nga ha bawbaw han Alhambra
 nga napirde nag-ataman,
 sinyal adto ug tigaman
 dinaog kundi takos.

Hadi nga pirde na-bati
 "Viva Castilla!" nga tingog,
 na-kita nga nagkaluhod
 bug-os nga ehersito;
 sugad man mga trompetas
 ginhuyop dapit pag-igat,
 an kaskos mangilat-igat
 ha adlaw nga mapaso.

Salit say niya tinadong
 Hadi Fernando kay tuyo,
 hin waray pagluyuluyo
 tibway dinaop na gad,
 ngan ihatag han Monarka
 an manggad nga kawilihan
 urhi nga inaawilan,
 mga yawi han siyudad.

"Tini", pulong ni Boabdil,
 "hatag ko ha im ngan bilin
 tigaman han paghingilin,
 kanan moro kadaog.
 Ngatanan tubyan ha imo:
 trono, hiyas ngan himaya,
 tanaman... lunlon ko baya,
 ngatanan imo na gud."

Katima hini pamulong,
nagtahod ngan hadto dayon
binmaya hadto nga nayon
may kabido nga kapin.
Ngan magpadayon hin lakat,
tropa niya nanamilit,
kamasamdong napipirit
pagbaya hadton Genil.

Hadto ngahaw klarin ha pangaway
ni Fernando kay nagpaparada
pagsulod matahom nga Granada
kay kristyanos n'an ira papel;
mga bihag han moros nga lupig
nga nag-antos han ira kadena
ngan hin dabal, iba pa nga pena,
nalipay pagdaop kan Isabel.

Kay mag-ilob, anad ha pag-antos,
tinapo han Hadi may kaluoy,
kaburut'on waray gud pagpuoy
kay talwas ha bisan ano pa;
ug han Rayna limos nga patakas
ginhatagan hira, matiiron
hit nga Rayna nga mapinairon,
unuban hin korona na la.

Pagbati han moros
han kamaglipayon
nga nag-aarayon
waray na sugad,
an ira nag-agi
lumos nga himaya
naubos, nalaya
natapos na gad.

Hinilom an bido
waray aringasa,
waray may inmasa
hin bis pagtingog;
may ira kahadlok
an ira paghaya
dugang nga himaya
han namagdaog.

An España yana hayaw
 nagpakayaw
 dit ha kuta, han bandira,
 yana ira
 an Granada nga ungod.
 Mga Hadi nga kristyano,
 mga yano
 ngan magtadong nga balaod
 di mapaod
 manhihimo nga gayod.

An Alhambra nga masinaw
 ha kalinaw
 nakristyanos nga ukyanan
 han gamhanan;
 kanan moros diri na.
 Ngan an Dios didto ha Langit
 waray sangit,
 han buhat makaruruyag,
 may karuyag
 han Alhambra pagkita.

3 Disyembre, 1876

*HINURUNGHAN NGA KALIPAY DIDA HAN DAKO
 NGA KATARAGMAN
 (Susumaton)*

Igo an adlaw nasirang
 Han mga dampog pagtina,
 nasunod man an kaaga
 May harupoy nga dara.

Ngan ha gilayon kinita
 Ha malaksi nga barkilya
 An bandira ha Castilla
 Nga tutulo an tina.

Hi Colon, an Almirante
 Han nasod nga Espanyola,
 Amo gad an nagpaisa
 Bandira dit ha lawod.

Ngan an barko nasagaysay
 Ha bawbaw han kadagatan,
 An iya linalanatan
 Bulawan nga damo gud.

Han pag-agi, an Cacique
 Nga hi Cortes, nagbisita
 Ngan an Almirante manta
 Nag-isip hin pagbulos.

Cacique kay parayawnon
 Us nga linggote naghatag
 Bulawan niya nga manggad
 Nga dako gud an pulos.

Amo an gab-i hamtang nanhihigda
 Hadto nga uras kay nanmamahuway
 Dida ha barko an mga magbakod
 Bata la hadto an nag-iinagma.

Hamtang duro an panhingaturon
 Tulo an hinabo han nagmimingaw,
 Nakatulo man an *flota* matalwas
 Ha butnga han lawod nga ginasasakyan...
 Linupig gihapon... Pagpabaya salit;
 Mga barko kanugon!... kadimalas!...
 Itinapod ha waray sarabutan
 An ngaran, pagkadako han Castilla.

Ngan hamtang	An barko
Mahadong	Pagpudol
Tinmadong	Tinudol
Lugod	Bato.

Hi Colon napugyat han tinagultol
 Dida ha kantil, ngan binmuhat dayon
 Ngan han pagkita layon ginmuliati...
 Tawo nagdaop ngatanaan nalisang:
 Kasamok!... Aringasa!... hinugalmak
 Bisan diin!... an *flota* kay ma-tadong
 Ngat han bahura; ubos nalilisang
 Isip inop la an nagkukusisang.

Hi Colon gud la, nga daw naglilinti
 Hadto nga gab-i nga makalilisang
 An naguliati; kundi nagpaturos
 Hin us nga bote an tingog maturon
 Nagsusugo... ha gilayon an bote
 Tawo napuno kay nangangalagiw:
 Hiya la tuga, tindog, di mabalid,
 Ilob paghulat waray humuntalid.

Tinguha kawang bis an kinaadman
 Waray nahimo pagsagpo han dagat,
 Mga pangahas waray may inabat
 Kontra han isog, makusog nga hangin;
 Hi Colon sayod waray mahihimo...
 "Aadi kami!" binati man ngahaw
 Kapin kalatos pagdaog nga tingog
 Daw an trompeta hinuyop ha walog.

Ngan amo hiya hi Vicente Yañez
 Nakapahayaw han mga maglingo
 Tungod nagsugo iya mga tawo
 Nga ha kan Colon gidayon umugop,
 Hamtang an barko puno na han tubig
 Ngan hin kalunod naghihinayhinay...
 Ngan hadto manta ira kamatayon
 Panaglit barko lumunod la dayon.

Hi Colon ha iya
 Tawo nagtinguha
 Pagtalwas nga tuha
 Ha pagkalumos
 An barko kalunod
 Daw an pananglitan
 Piso dinagitan
 Hin us nga banog

Masubo nasiplat
 Barko ginbayaan
 Ngan nag-uusaan
 Na gud la hiya!...

Naniplat palibot
 Duro an kasamdong
 Ngan namamalandong
 Ug naghahaya:
 "Adyos, ak mga barko,
 Human pagtara hinin kadagatan
 Tikang dit ha Iberia
 Yukot nga kataragman
 Hin isog nagpasando
 Pagsugot han ak mando
 Hay! hin bido ako ginbubug-atan

Masakit ko pagkit'on
 Iton imo kalunod
 Di ko haros mailob!...
 Hiton imo katunod

Kahusay mo kanugon
 Amo ka man ba adto
 An karabela han una nga adlaw
 Nga madig-on inmilob
 Kay nasarig han gahom nga hitaas
 Waray pumalupig
 Bis han bagyo, hangin iginkakaas?

* * *

“Uunanhon pag-uli ha España
 Waray *Santa Maria*
 Langit nga mapinairon
 An sumat uunanhon
 Pagdara mahatungod hini nga tuna
 Waray sarakyan nga ak hinigugma?...”

Amo ini an kan Colon panhayhay
 Nga nanhihinganugon
 Hadto nga iya barko
 Hamtang an luha namumurkburok
 Ha iya mata, masubo nga surok...

Ngan maraot nga palad
 Nagpangabot in sumat
 Nga puro malatumat
 Ha Guacanagari.

Ngan hiya angay pagpakpakan
 An Cacique

Hin uyag nga urusahon
 Darayawon
 Nagbutang

Hi Cristobal
 Pagkita han kalipayan

Kaliawan
 Nahuman.

Han iya mga sundalo nagsugo
 Hin usa nga kanyon magpabuto;
 Nakura an Cacique nga may tawo
 Hadto nga pagkanyon kun kay ano.

Ngan napakadto harani nga bukid
 Nga waray pa bis hino nag-ukoy;
 An mga indiyo nanhihipausa
 Hadto nga pangandam nga naduroy.

Kay han pagdungga kanan kanyon tingog
 Nakaisip hira ubos patay,
 Nagkapupuklid an waray umilob
 An iba nagseguro paglikay.

Nagpabuto man an mga katsila
 Hin waray hingan han ira pusil
 Mga indiyo hin kahadlok naghila
 Kay nabaraka han kamakarit.

Ngan katapos manag-iruiskrima
 Han ira salsalon nga dinara
 An mga indiyo duro an kalipay
 Katapos hadto nga pakulba.

Nag-aandam
 Almirante kay ikag
 Ha *colonia* nga hamili
 Waray pili
 Han bilin han paglakat

* * *

Hin kuta hira nagtindog
 Nga say lindog
 Ha palibot han *mansion*,
 Ha kuta inusok nira
 An bandira
 Han katsila nga nasyon.

An Pref. han Acad. ha Lit. Esp.

—J. Rizal

(1) Marso, 1947. — Usa ini han mga sinurat nga nakuha dida ha Biblioteca Nacional, Division Rizalina. — Dapit usa nga susumaton sugad hiton nahaaasoy ha iya pagngaran ha tinikangan. Sinurat hin pagkit'on agi gud ni Rizal han estudyante pa. Hin-agian ini dida han mga papel nga nakuha han Gobyerno dida kan M. Ponce. Ha katapusan nahasusurat ini nga rumbay: *El Pref. de la Acad. de lit. esp.* — J. Rizal. Nasiring kami nga inin agi бага kan Rizal gud sinurat, sinisiring nga bangin hadton 1877... — Inaabat dinhi an paagi ni Espronceda ha pagsiday dida han EL DIABLO MUNDO. — Kanan Ed.

HI CERVANTES DIDTO HA ARGAMASILLA DE ALBA

An gab-i mahilom, ngan waray saba;
 Ha langit an bulan namamalandong;
 An bukiron, mamara, nga La Mancha
 Say nasalod han silaw nga masamdong;
 An harupoy, mahumok, naaraba;
 Bukda ha Abril naaro hin lambong.
 Ngan dida han masamdong nga kalinaw
 Mahagkot ha kalag an kamamingaw.

Uras nakaturog an kalibutan
 Kay inugay han amyon nga mapaya,
 Nahamumuok ha pagkabuutan,
 Nalimot han kasakit o himaya.
 Hay! Uusa la an may sarabutan;
 Piit nakadto ha sakob, inalad,
 Daw ginugup'an hin lisa nga palad.

An iya agtang, nga daw han kan Diana
 Dan-ag nahuram, may pagkahitaas;
 Ha iya mata an gahom dida na.
 Silaw han aram, matarom daw laas;
 Kundi may lambong sugad kun ha aga
 Tabon han pawa kun nagbubunias:
 Ha iya bayhon, sugad hin kuyambong,
 Nakakatabon dako nga kasamdong.

Han iya kahintang nagkikita bangin
 Nga labis kasamdong hadton naglabay,
 Daw may gindudumdom, malihay, daw hangin,
 Ladawan nga hingpit sanhi namatay.

Bangin ha panhayhay dumdom ngadto hanoy
 Ha iroy, patay na, hadto nagsaho;
 Bangin ha kabata, awit nga malanoy
 Ha tangpi hin tubig nabati kuno.

Bangin say nagunit hadton panumduman
 An inop nga hadto hingpit naghupot,
 Buhi nga himaya hinaot matuman
 Hadton kalag niya hingyap maabot.

An paniplat
 ngat ha Langit
 waray sangit
 hinmangad;
 kay intawon
 naungara
 nga mapara
 an samad.

Kund'an tuna
 kay maimot
 kinalimot
 an haroy.
 Ngan gin-ilob
 kapiritan
 kasakitan
 nga duroy.

Daw an ngurob
 nga mahumok
 di magumok
 nga tubod.
 An kabido
 daw luminay
 hinayhinay
 mautod.

Malipay an binmaya
 waray han tuna anay kumilala;
 hinmayaw ha himaya
 daw alibangbang, waray mag-abala.

Hay! an lakat kahinay
 han pag-ilob ko hini nga pag-antos!
 Hunong na, hinugay,
 kasingkasing ko, tibwaya pagtapos.

Dako an kasakitan
 han waray himyang, waray kalipayan;
 labi an kapaitan
 hadton linimot han kalungganayan.

Tuod an ak panhayhay
 lumos ha im-im kay ubos kanunay;
 kun ak iglunudpatay
 kanay daw dughan an hatitiunay?

Inop ko nga matam-is,
 nagsunudsunod, hin dagmit napara;
 awit ko nga magtil-is,
 hay! kanan mga sulog gintara.

Hino ha im matupong
 ngadto paglupad ha ira, pagkayaw?
 Han piskay mo masubong
 ha mga bukad gugma pagparayaw?

Kun ako us nga huni
 nga daw pangasa hinin kagurangan,
 unob ha adlaw gab-i,
 tangpi han tubig an ak pag-ambahan.

An lamgam nga malupad
 luob an walog pagsalimpaparay;
 an nati nga maanad,
 lunghaw nga banwa hingyap pag-ulalay.

Hay! lugod maglipayon,
 lupig ak manta hini nga kasugad;
 buhat nga mabudhion
 han mga tawo, lingo, iginawad.

Dumot nga hunahuna
 ha ak bis diin, waray kapulsanan;
 ano akon ha tuna
 kundi kapaïd na la han lubnganan?

Hanumdom ba paglingi
 tungod kay buta inin kalibutan?
 Gumagad ba pamati
 tingog han ubos, baya, nalimutan?

Labaw han ngatanan
 ikaw, España, nasod ko ngan gugma
 han akon kasakitan,
 waray ka lingi han ak pangarabal

Nagsiring. Sunod manhayhay
 an kalag nga nasasakit,
 ngan duha nga luha dayon
 nagtara han iya bayhon.

Oh! hilom nga kagab-ihon
 han waray palad nga sangkay,
 kasubo im gintatago
 nga di pawaan han adlaw.

Ngain lupad hin maturon
 an luha nga han harupoy
 ha iya pako, tinina
 hin busag, pula, dinagit?

Tingali han Manulunda
 ha us nga bukad hinatag
 bas ha pagdan-ag han aga
 himuon gilayon niya.

Bangin sinmaka ha trono
 sa Dios, dara in ambahan,
 daw tigsad nga panginyupo
 hin kalag nga ginbibido.

x x x x x

Linmupad masalihit
 daw hangin, daw aso,
 hin awit dinuyugan
 kasugad hin inop.

Busag an iya sukrob
 mabislaw ha mata,
 nga nahurma han lawas
 nga mabaysay pa ba.

Agtang may pudungpudong
 marangkat nga tuod,

kudyapi ginkakablit
bulawan an dulos.

May hingyap an paniplat
hin gugma may dara,
salit an kasingkasing
bihag bisan kanay.

An katagom han langit
say tina han mata,
iya buhok bulawan,
mainggat nga wagas.

An kapula han im-im
inagaw ha bukad
kay say ayon ni Venus
han gugma paghuwad.

x x x x x

Ug didto an waray palad
naluhod nagtitinangis.
Ug han inop nga matam-is,
mahusay, naatubang;
pagkulaw nahapapausa
nga an iya kasakitan
ug an iya kapaitan
matam-is na nga butang.

Ngan mahumok an paghaya
han mahinlo nga kudyapi
daw ha lubnganan naapi
kanan gugma pagharoy,
ngan an tunog nga langitnon
gilayon may katam-isan
ug an may gintatangisan
hin kalipay dinuroy.

Miguel! . . . Oh, Miguel! hain na an isog?
Lupig han buaw la nga kapalaran?
Kun ha Libano an *cedro* nagdaisog,
han uranos nga lisang ngan bungaran;
kun daw ha kanti an dagat nasibog
tima paghapos balod ha padparan,
han mga *triton* nga nakakaburaw,
ano an *genio* nimo nagtuturaw?

—Ah! hino ka ba, d'yosa, karantahon,
nga an tingog ha ak nag-aaghat?
pulong ni Miguel, daw ka kaagahon
han tuna naliaw han imo pagsidlak.

Ikaw an inop nga ak gin-ambahon,
mahusay nga gayod daw Silfa nga abat
ha walog ada, o tuga la nakon
inop kay tungod han bido paghakon?

—Anak ako han taghimo han rosa,
burabod, patag, hasmin, kalamgaman;
dungan han silaw nga makaurusa
ngan natubo ha Eden nga tanaman.
An ha ak sumarig di magpapahusa,
mga anghel tampo ko pag-ataman,
akon gawad an magpakaruruyag,
an Kinaiya ak ginhihingayad.

Hadto anay daw bukad nga hamili,
nagawad ak hin mga kalipayan
hadton magpadis duha nga pinili
nga naghadi han lunlon kaupayan;
kundi hadton, ay! aga nga makuri,
hi Eva labaw hin kainugayan,
han igindiri pagkaon nahilig
ngan tikang hadto amay ko ak binmalik.

Dit ak nag-aghat pangaway nga bayani
kay say takos han langit nga himaya;
anak ni Amram pagdayaw nag-ani
kay kan Jehova di sidngon nga baya;
hi Jeremias tinagan ko ngani
tingog nga ha Sion dumdom di malaya;
ak ginpatunog an kan David lira
han pag-awit han mga salmos niya.

Akon nadungog haroy han im palad
ginbasa nakon libro nga baraan
ngan nahasurat didto, ak nasalad,
itom nga tina palad mo timaan;
may ha im dalan lindong nga inalad
ha im hin buwa gintanman gidaan;
ig-aato ka han im kapalaran,
daw *Gladiator* nga daan sinamaran.

Paypay nga sangkap mga bulawanon
dit igkikita lingkuran ha igbaw;
ikaw malutod nga kalibutanon
daw an lawaan ha banwa nga tigbaw.
Ngan ha kaagi badlis ka nga dayon,
an im pagrangkat kalangitan ngahaw,
bangin haligot han im kamasiga
nga malupig pa kanan adlaw laga.

Padayon, Miguel. It im di maburong
 nga pagkaaram lambrag han im tuna;
 tubson mo adton kadam'an nga lurong,
 im palambragan ira hunahuna,
 layon igdampog, malatos ituron
 ha im paghanoy say igpahaluna.
 Mapukan an dyos han mga banyaga,
 sabngi an pawa han bag-o nga aga.

Nagsiring; dagos lupad daw diyosa
 nga ha pagbaya hin us nga bayani
 bilin in silaw ug amyon hin rosa.
 Dit ha tuna han Africa daw budhi,
 an iya agi bagis nga mapawa,
 may kamadasig, gamhanan, malaksi.
 Kan Miguel dughan ginup'an hin lambrag
 ha iya bayhon dako an kahayag.

Sidlangan nagpupurula
 nahiyom an kaagahon,
 mag-uruna nga di sama
 han diyusnon nga pagpawa,
 mahusay nga kaadlawon.

An mga bukad nabuskag
 pagkarawat han hayahay,
 han Kinaiya pagdahay,
 ha kaadlawon paghatag,
 sanglit hingpit ngan mahusay

An nanhuhuni nga tamsi
 ha sanga nagsasaluma
 han adlaw nga waray sama,
 ngan ha tun-og nagbabagi
 nga nag-iinggat ha banwa.
 an huni nga daw maugay
 han may ada pagkabudlay.

Patag luob han harupoy;
 Nasabat man an burabod
 aga nga pag-arangay
 nga nadudungog hin unob
 dulom han gab-i nagpara
 han kasamdong ug kakapoy,
 ug an hiyom magdadara
 hin kapawa han napuoy.

Miguel sugad man nalipay
pag-abat han kamarugyaw
kanan adlaw pagmurayaw;
gin-inop liwat an lihay
hadton gab-i nga mamingaw.

Ngan dida han himungaan
niya nga panhunahuna,
binmutho us nga kapawa
nga nagluob na gidaan
han buot ug talinguha.

Ngan daw Dios han Kadayunan,
an iya siplat may ranggat
may kapaso nga daw sirak
tikang ha kabituunan;
lawas niya nag-iingat.

Mabuhi ka nga gamhanan!
Mabuhi, aram nga hingpit,
nga sakob han bilangguan
nagbuhat ka kanan langit
kabilin ha kalibutan.

HA TANGPI HAN PASIG

(Melodrama ha usa nga Akto ngan siniday)

Mga Tinawo:

Leonido

Candido

Pascual

Mangaranta nga kabataan, mga diyablo ug iba pa

Nahananabo ha tangpi han salog han Pasig, ha bungto han amo ngahaw nga ngaran; ha pagbukas makikita an salog, ngan an tabok nga pangpang nga hinmumutangan han mga tinawo. Hinkikit'an an singbahan, kabalayan, kakawayanan ngan hin kadam'an nga mga bandera ug mga rayadayan nga kabatasanan kitaon ha mga kaburubungtuhan hinin kapurupud'an. Uras ha maagahon.

Hinabo nga I

Hira CANDIDO, PASCUAL ngan hin iba nga kabataan, usa ha ira may dara nga mga bukad, an iba mga bandera ug mga uyagan nga kaangayan han kabataan.

KINANTA, SARABAT

Rosas, claveles,
Pasig mapaya
Ngan nairinggat la
Ha kaagahon,
An iya langit
Kamapawa baya;
Mga mata langitnon
An agtang gimula
Mga im-im limbaon
Hin gugma nadara
Ha im an kamahusay
Diri na mag-iiba
Ha im an paghimaya
An kalag ko may ada

Linuwa

CANDIDO. — Kamahusay hinin aga
nga tugob hin mga silaw
han mga bukad nadaraw
han hawan asay parayaw.
An Pasig! Kamo nabati
tingog han kakawayanan?
Nabati kam hadin tamsi,
hadin matil-is nga huni?

Siring: ini nga kahusay,
 inin mga rayandayan
 lunlon mga katahuman
 kanan Kinaiya bul-iw;
 iton sulog nga mahinay
 diin baluto nalatos
 diri kamo nabibihag?
 Di ba kamo nakakabig
 hiton ira buot sidngon?
 Di ba it ira kalipay
 han kanan Birhen kaluoy
 nga basi yana nga adlaw
 hisabutan ngan kitaon?

NGATANAN. — Kaiya!

PASCUAL. — It nga kalipay
 say inaabat ha bungto;
 naaghat di harumamay
 ha paglipay ug pagsayaw
 kita ko bisan diin
 in matahom nga panapton
 ha kalsada; lagas, bata
 nagawas hin pagkita.

BATA 1° — Tuod, Pascual, it im pulong
 Uyon ako! Ngan an tawo
 waray hingan an pangandam
 hin mga biray, bandera

BATA 2° — May ak dara nga singlutay
 hin bukad nga ataga
 ha Birhen...

BATA 1° — Aha! Aber!
 Regalo ini nga yano...
 Kinikita may panyam-id
 Ha balay may akon hawla
 hin us kapadis nga tamsi
 nga nahuni hin maglanoy
 akon hatag kun umagi

BATA 3° — Mga tamsi? Tinuyaw la!
 May ko bomba ngan kuwitis
 (*mahambog*)

BATA 1° — Bay'i hiton nga mulayan!
 tuga nga makahurulop!

BATA 3° — Nahadlok ka?

BATA 1° — Ako? Diri!

PASCUAL. — Ha balay may nakon plawta...
(*Ngatanan magkakatatawa*)

NGATANAN. — Ha! Ha!

PASCUAL. — Kay makaurusa?
Oo! ak in mahuyop!
Hi itay, kamo maaram,
sunata ha ak nagtutdo
magnamit, mag-upay, damo,
tutukaron ko, alang!

BATA 2° — Adin bukad ko gabay!

PASCUAL. — Ad' plawta!

BATA 1° — Diri maangay...
gabay adin akon hawla...

BATA 3° — Bah! gabay ako hadin bomba

BATA 1° — No, señor!

BATA 3° — Que si, señor!

BATA 1° — Kalurong mo!

BATA 1° — Katuyaw mo!

Gutiay it imo hawla.

BATA 1° — Labi na it imo bomba.

CANDIDO. — Kasangkayan, di mag-away;
tagsa nga halad may gamit,
kundi, may akon ungara
Nga... iyo ak pamatian:
Sabngi ta us nga baluto
hin hamili nga adorno;
unina at gagamiton
ha salog pagsakaysakay;
mga sabong ug banderas
nga may kadam'an nga tina,
mga bukad mo dad'on mo,
an im hawla; im kuwitis;
ini an iya man plawta
nga iya paghuhuyupon
hamtang kit magsisinakay...
tubtob igkita han Birhen.
Ano kamo?

NGATANAN. — Os, maupay!

BATA 3° — May pulos nga hunahuna!

BATA 1° — Pamilnga ta an baluto!

CANDIDO. — Amo an akon siring.

(*Mag-iilalakat*)

Kundi, hi Leonido hain?

- PASCUAL. — Matuod! Nasingain?
 BATA 2° — Napakain?
 BATA 3° — Ambot ngahaw.
 CANDIDO. — Aton bibilngon, tana,
 baluto at ibibilin,
 babalikon ta na la;
 kulang kita hin labaw,
 an puno ta waray dinhi.
 BATA 1° — Pamilnga ta.
 CANDIDO. — Yana ngahaw!
 Kun waray hiya, waray
 mahihimo.
 BATA 3° — Angay bilngon
 bisan dit ha kahiladman!

SARABAT

Kalakat, kalakat,
 kalakat waray langan
 kalipay kasadangan
 Maria say urog

—oOo—

HINABO NGA II

*Magawas hi SATAN may sul-ot nga itom ug pula; an iya
nawong ginduduas*

SATAN — Tinuod ba? Ungod man gud
an bungto ha ak sinmarig
sinmangpot yana hin tuhay
han *puerto* ha katalwasan?
Kay kun diri man antigo
magsakay hin mabalod
nga kinabuhi; ano,
ano an tinatapuran
nga basi diri bumangga
hinin ak mga bahura?
Hino dit han kasisidman
nga nalulubngan ha iya
gamhanan nga say nagkuha
ngada hini nga kapaw'an?
Hay! Kakulang ko hin palad!
Waray iba, oh! Babayi!
nga may dako nga gahom
say urukyan ko nagkuha!
Babayi ka nga gamhanan!
Sano ak ha im lulupig?
Panulay!... Bis an impyerno
hin mga bido sanggian,
han mga sirot puruy'an,
kangalas ko di matupong.
Hay! Kay ano nga waray
ako maupay nga palad?
Kay ano ha ak pagdid'i
hadton dako nga gahom
salit ha ak kapaitan
say ko la hin-aaguman
an butkon han kamatayon?
Kalag! Butang nga harangdor
say ha ak iminalon
hiton kamot nga gamhanan
dayon nga katampalasan.
Kun an tawo nag-aantos
ha tuna han pag-ukoy
nalilipay kay tungod
halipot an kinabuhi,

hamtang di an manulunda
 naglalaom kamatay!
 Kundi hay! pirit mag-iilob
 hinin hiwi nak nga tungod,
 dida hinin ak pangaway
 maraot an inabtan ko.
 Kundi, bis ak hinlupigan
 hi ako magpapadayon;
 kay hiya ha kamaupay,
 kamaraot an ak turon...
 Balibali!... magpatakas;
 akon pagsusulayon
 kay hiya akon kaaway;
 ta, yana magtitikang.
 Akon tatalinguhaon
 han ak tatha hin pagbawi
 ha palikaw nga paagi
 o bis ano, kay kanugon!
 Hay!... manta ak mababawi!
 Ako dinhi mahulat
 (*Makupo na luyo hin kahoy*)
 us nga lurong nga kristiyano!
 Buot ko gud nga mabihag
 An katulinan han tawo
 nga ak kinangangalas
 —oOo—

HINABO NGA III

Magawas hi LEONIDO

LEONIDO. — Ini nga daplin mamingaw,
 An rugyaw di binabati!
 Urusahon: mapawa na
 waray bis usa nga tawo,
 angay na gud magkaabot,
 kay asya amon sarabot...
 Bangin la tikanhi na!
 o bangin ako nawara?
 Diri, an dalan ini
 nga tadong ngadto ha sawang
 ngan an salog ini amo
 an may tubig nga matin-aw...
 An singbahan... an balay ko...
 mga bandira... kaiya!

Kay dinhi pagkakalipay;
 amo an sumat ni Pascual!
 Dinhi ak paghuhulat
 hini nga Birhen nga uray...
 Kundi...hin'in nasiring
 nga diri nagtitikanhi?
 Maupay akon sugaton:...
 dit ha ubos; ayaw...diri
 ha igbaw kay an prosesyon
 di na maiha maagi.

(Mag-iilalakat, magawas hi SATAN dagway hin Diwata)

—oOo—

HINABO NGA IV
LEONIDO ngan SATAN

- SATAN. — Ayaw anay! Ngain ka?
 LEONIDO. — Hino ka ba?
 SATAN. — Kay ano?
 Di ka ha ak nakilala?
 LEONIDO. — Waray ako hinunumdom
 di ak ha im tigkita.
 Tabi, ako paagia!
 SATAN. — Bis kakano? Siplat anay...
 LEONIDO. — Pagsumat, kun hain ka.
 SATAN. — Amo ako an gamhanan
 nga han bagyo, han dagat kalayo
 say hin balaod nahatag,
 idlap ako han lilinti
 ngurob ako han busay;
 amo ako an may gahom nga dako
 nga ha hingpit nga panahon naghadi
 gintahod ngan kinahadlok;
 kanan indiyo Dios nga magburuot.
 LEONIDO. — Buwa! Han ak kaapuyan
 an Dios nira natago hin kaalo
 an iya mga altar
 nga hin mga kabangis ginhalaran
 ngan hin yinukot ginpahaunungan
 yana nagkatutumba;
 ngan an iya gahom
 ginsarang han am pulong
 nga nagtamsak han mga gintuuhan.

SATAN.

Diri ka dios; ikaw nagbibinuwa,
 kay an tuod nga Dios uusa la,
 Dios nga naghimo han tawo, han tuna,
 ngan gindadayig han amon hunahuna.
 — Tarantado! Diri ka ba nahadlok
 han ak gahom? Paghinay:
 kay akon an imo giniginhawa,
 ngan an adlaw, an bukad ngan an tubig...
 ha ak tingog, gamhanan, maglalarang
 nagpangutwal ha dagat
 an mga puro ha kabuntaagan;
 mga puro, hadto anay maghusay;
 ngan hamtang unob ha akon pagtoo,
 hadto nagpangamuyo
 ha akon ludhanan, ngan nakadamo
 hira nakon mabawi
 ha kamatay, ha gutom ug kahadlok.
 Mga uma hura
 hin tanom nga maglungkaw;
 waray budlay nabutho
 dida ha tuna nga hadto uray pa
 an magbulaw nga uhay;
 naglalayaw ha patag
 an matahom nga kanding,
 bugsok nga maglaksi, an kabakahan
 an unob nga putyukan
 waray saba han dugos naghihimo
 basi an tawo hingpit magparasa;
 hamtang an tamsi naluob ha salag
 waray la kalibutan
 han mga kasakitan;
 hadto anay an tuna manggaran,
 panahon nga palaran
 nga hadto mahitatanding han langit;
 Ngan yana nagsasakit
 kay ginbubut'an hin iba nga tawo
 ngan naharugmatay
 ha kamot han karit nga España
 Kundi, tatalwason ko kun karuyag
 ha akon magluhod
 ha ak pagtoo nga yana nainggat.
 May gahom ako, ngan bis yana ngahaw
 ak ihahatag kun ha ak mag-ampo;

- ngan kairo mo! kun di ka tumuod!
kay ha im tiil maukab an tuna!
- LEONIDO. — Kun may im gahom, kun ha kamot nimo
palad aada, hinin mga tawo
kay ano nga inmangyan
ha imo an kristiyano?
Ngan kun matuod, ha imo an dagat,
an bagyo, nasugot hin waray saba
han imo tingog ug im kagamhanan,
kay ano man nga an ira sarakyan
nga ha im nadiri, tibway naato,
waray mo panlunura
tubtob pagtiltil didto ha kalawdan?
An im mga bituon,
kay ano nga say ha ira nagtiwak?
ngan an hangin mo nagtikwang han layag
ngan waray mo papudki han im linti?
Amo ba ito an may kagamhanan?
Ngan yana nakaraot pa ha imo
an ngaran ni Maria,
ngaran nga kalipay han mabiduon
nga ha im us nga suntok
ngan say nagbungkag han in tuluuhan!
- SATAN. — An akon tuluuhan? Waray palad!
Kay diri ka maaram
May ko pa bungto nga naluhod dakon?
Maabot mga sano
An lunlon nga karat'an
nga andam ko han bitas nga pagtoo
ngan lunlon kasakitan,
an peste, gubat, mga kagubot
han kadam-an nga nasod
ha tidaraon pa nga katuigan!
An iyo bungto, hin dugo ug luha
magsasablig ngan maglasaw ha tuna;
ta, didto han kahawnan
diri na mag-aawit
an tamsi nga naigo han bala;
an imo kagurangan,
an salog, siong, an mga burabod
di na pagtatahuron
han mga tawo nga asay nagbungkag
han im kalinaw ug pagkahura;

ngan ako mabulos,
 ak bubuhian lunlon mga hangin
 bas han ira dalagan,
 dara han kapungot
 pagribukon an ngatanan nga bansag,
 bas paraw nga maluya
 ha tubig lumunod,
 madugangan damo na nga pag-antos.
 Akon babagyuhan
 an mga tanom nga sadang pagpulsan,
 ngan tikang dit ha sampaw
 han hataas nga bukid
 ak ilulugsong lanay nga kalayo
 nga mag-aaso ug maglalalaga
 bas sumunog han bungto,
 kumusog, magdalait
 nga kun nagsasarang na
 han mga kahuykahoy nan-gagabot;
 ngan an tuna mahadlok
 han ak mga paningog
 makurog ha kalisang nga di sama
 ngan ha tagsa nga bay-og
 magugulong an tuna, kinabuhi.
 Hay! kamakapapaid!
 Kadako nga kabido ug kasakit!
 Ak madudungog hin di ko babation
 ha dughan an mga bikho ug kasina
 han ngatanan nga tawo
 nga yana nalilipay
 hin waray la nira karikandikan!

LEONIDO. — Buwa! Di mahihimo! sasagngon ko!
 Ha ngaran han Dios nga am ginsisingba,
 pagsumat, hino ka?

SATAN. — Kita han gahom, kabakod!
 mga kalag nga gamhanan
 nga ha tuna naghahadi
 nasugot han akon tingog;
 nasuno han ak bandera;
 salit pamati, kun daw
 nasikway ka han im pundok
 ngan nagbasol, pakadi
 ha ak tibway pagpasakop,
 akon ka paglilipayon

han imo lunlon karuyag;
 it makusog nga salog
 nga nairingat pag-anod;
 amyon nga giniginhawa,
 han tamsi ginlulupad;
 mga tanom ug bukad,
 kabalayan ug tanaman,
 im ngatanan kun yana
 magbalhin ka hin pagtoo;
 kun an ngaran isikway mo
 hito nga ginsasaurog.
 Diri? Ta, kairo mo
 kun matig-a it im ulo
 ha akon buot maglaris,
 ha im tiil yana ngahaw
 kay magutak inin tuna
 ngan salit halulubong ka
 sugad ha baras nahuphop
 tagsa nga turo han tubig
 kun nanngunguga an adlaw.

LEONIDO.

— Kawang it imo panarhog.
 panhadlok mo la ha dila;
 kawang, kawang nga tinguha
 nga ako ha im magtoo;
 di gud bata nga kristiyano
 nahahadlok han demonyo,
 kay ha Anak ni Maria
 impyerno ikinukurog.
 Kalag ka nga buluruton!
 kadto, uli ha kasidman
 ha nayon han mga nguyngoy,
 ngan han dayon nga kaalo! . . .

SATAN.

— Ada! kun im man karuyag
 kinahanglan mamatay ka:
 ikaw an urhi nga unong
 nga han ak kamot hinsakban;
 ikaw bayad han iba
 ha im ako bubulos.
 Mga yawa! Ak mga kaupdanan!
 nga ha maraot dako in kalipay
 ha mga kapaitan
 nadugang la an iyo pamagdumot,
 kadi kamo, kay matikang an away!

HINABO NGA V

(Magawas an mga yawa hin salamok)

- KINANTA, *Sarabat an mga yawa.* —

Kanay tawag
 Makusog?
 Hino ngani
 Man udog?
 Hala sigi
 Kay total
 An at lipay
 Impernal
 Mamatay la
 An traydor
 Ha impyerno
 Lumunod

SATAN.

— Kadi, maglipay,
 Kay tingog nakon
 Nga nagtawag
 Yana nga adlaw
 An at paglaom
 Hin panimulos
 Matatagad

Sarabat han mga Yawa

Mga yawa
 Nasugot
 Ira Hadi
 Pagbuot
 Magsurugot
 Alagad
 Kami ugop
 Imo gud

SATAN.

— Saba na anay,
 Paghinayhinay
 Bata nga budlay
 May kairas
 Kadi pagdayig
 Han ak ladawan
 Bas ka malipay.
 Hakatawa.

LEONIDO.

— Di ak dimo
 kay traydor;
 Ako sa Dios

Susugot
 Hamtang buhi
 Hiya say,
 Ako unob
 Kamatay
 Sarabat mga Yawa
 Biba! biba!
 Hadi ta!
 Ngan mapuo
 An iba
 Nga nadiri
 Pagsugot,
 Kinabuhi
 Kay pudol
 —oOo—

HINABO nga VI

Hira ngahaw ngan hin usa nga Anghel.
 Anghel. — Sibog! mga Kondenados
 Han kasinahon han langit
 Lupad, balik hin madagmit
 Ha nayon han kasubo!
 Likay han buhi nga linti
 Kun buot kamo mabuhi!
 Likay, puno nga balitwad
 Sulong, Arkanghel traydor.
 (*Mangangalagiw an mga yawa*)
 Ikaw, bata, pagmata
 (*Hamamangno*)
 Kadi, ako an sinugo
 Han langit nga say nagbawi
 Ha im dida kan Satan
 An Birhen ha Antipolo
 Nagsasakay na ha tubig
 Tapua hin mga kanta
 Kay anak ka man nga unob
 Ha imo hiya nagbawi
 Ha kagahom han Impyerno
 Pagin-anak nga buntan
 Kay may lipay nga dara...
 Aadi an kaupdanan
 Nga ha im nagbibiniling
 Ta, ako liwat mabalik
 Adyos, Leonido, adyos (*Mawawara*)

LEONIDO. — Adyos, matahom nga Anghel
 Nga nakanhi ha'ak panabag
 Bantayi kun kumaturong
 An bata ha pagpahuway.

* * *

HINABO nga VII

*Hi Leonido ngan han Kabataan. An Birhen maagi ugsa
 matapos an pinamumulong.*

CANDIDO. — Ah! Leonido nga birilngon
 Aadi na an at Birhen!
 Pamati hadin mga kanta
 Ngan maglanoy nga tunog

LEONIDO. — Oo, sangkay, ak nabati
 Ngan tikanhi kita ko...
 Ah! Kalipay nga di sama
 An ak yana binabati!
 Sarabat kita pagkanta
 Hini nga adlaw yana!
 Saurugon ta an Birhen
 Ano ka?

NGATANAN — Uyon kami!
*(Maulpot an Virgen linawagan hin suga nga
 magnesyo o elektrika)*

KATAPUSAN nga SARABAT

Salve, ha im uray
 Rayna nga mahal
 Nga sinmubang ha
 Antipolo
 Kay ikaw la
 An bantugan nga usa
 Ha karat'an
 Di samahan
 Ladawan mo say suna;
 An im gugma
 Hadton bata
 Asay bantay han sakit
 Adlaw gab-i
 Magtuturdo
 Han dalan, pinalabi.

SAN EUSTAQUIO, MARTIR

PAGUWA NGA MAY KASAKITAN (TRAGEDIA) NGA
GINSURAT HA SIDAY NGA KINATSIILA

ni

D. Jose Protasio Rizal, han Magturuon pa hiya didto ha
Ateneo de Manila, Abril ngan Mayo, 1876.

Hinubad ha Binisaya nga Leyte-Samareño

ni

Eduardo Makabenta Maghurubad ha
Jose Rizal National Centennial Commission.

SAN EUSTAQUIO MARTIR
Trahedya nga Siniday

Mga Tinawo

Adriano	Emperador
Eustaquio	Heneral romano
Tito	Putó nga anak ni Eustaquio
Flavio	Suhág nga anak ni Eustaquio
Claudio	Sangkay ni Flavio
Cornelio	Pinaurog han Emperador ngan kasibang ni Eustaquio
Metelo	Sangkay ni Eustaquio

*An paguwaan kikitaon nga asya an salon han Palasyo ni
Adriano, nga may mga sulod ha magkalyo nga kagiliran.*

PAHINUNGOD HAN TAGSURAT.

Mabuhi! Oh Magburuhat han Langit ngan han Tuna, kamo mga minahal ko nga manarabang, magtam-is nga kasangkayan han akon nakarag nga pagkabata, mga kaabyan hinin akon yana pagkabatan'on, mga mahal nga pinanhiutangan hin kaburut'on, ginhihingyap ko ha iyo an kamingaw, kahimyang ngan kamaupay nga lawas.

Ha iyo iginpapahanungod inin akon gutiay nga bul-iw; karawata niyo kay akon pagpakita han akon totoo ngan ma-inlagdon nga higugma; ikasakit, sugad nga ikinasasakit ko, an akon kakulangan hin pagsabot; ikapaid niyo an kadiri ko takos. Amo ini an siyahan ko nga buhat nga natapos, kundi tingali may kakulangan; akon ha iyo iginpapahanungod, kay waray ko iba nga sadang itubyan labot han akon higugma ngan han akon kasingkasing. Naglalaom ako nga diri niyo isasalikway: say na la niyo pagtagda an nagpapahanungod diri an himurulsan han pahanungod. Ngan ikaw, hinigugma ko nga Profesor P. Francisco de P. Sanchez, S.J., karawata an labi kahingpit nga akon pagtahod nga, kamatuuran, diri tuang nga balos han imo mga kabudlayan.

Ngan ikaw, nga Ginsakit ha Calvario, matam-is ko nga Magbarawi, karawata an kinabuhi hin usa nga ginsakit nga ginsurat han imo alagad basi ha imo labi nga paghimaya.

JOSE RIZAL.

Calamba, 2 han Hunyo, 1876.

SIYAHAN NGA BAHIN
HINABO nga I
Hi Cornelio ngan hi Metelo

- Cornelio. — Innabot man gud adlaw nga maraot
Para han akon magbangis nga kontra,
Uras na ha ak mag-aram kahadlok;
Waray na pagpaubos; innabot na
An adlaw han pagbulos, Oh, Metelo!
Hino ha iya mabawi ha akon
Mga kapungot? It iya kalipay
Ak hihimuon masubo nga luha.
Daugan, nadaop ha mga kuta.
Madasig nadaop hi Eustaquio;
Kanugon na hit iya pagdinaog;
Ako mabulos han akon kapirdi!
- Metelo. — Ngan kay ano man it im pagdinumot,
It pag-inandam hin mga palikaw
Nga dumot ug bulos? An nagdinaog
Ha away naabot; kun an Senado
Nalipay han iya piskay ug isog,
Angbit man ikaw, mahal nga Cornelio,
Han iya daog, Turos na la, sangkay,
Han iya palad ug kamahimaya.
- Cornelio. — An mga dungog nga magigin-akon
Iya inagaw; an mga pagdayaw
Say naglilibot hiton iya agtang;
An akon isog waray kan Trajano,
Han ak pangaro bungol la an langit.
An pagpangulo han mga sundalo
Akon unta, nagin-kan Eustaquio.
Asay nagbungkag han akon paglaom,
Bantugan hiya masulod ha bungto,
Isip mo ilob ko ito nga tamsak
Hin diri bulson kay ha ak pagsamad?
Kan Tito dit ha away; kan Trajano
Ako unob, waray ako paglingo
Nagsirbe ako ngan ayon ak niya
Kinita an akon pagkalalaki,
An bantog ko didto ha pag-awayan,
Kundi Eustaquio say hini nga away
Pinili kontra han Dacios ug Partos
Dit han away ha tangpi han Danubio
Hi ako unta han mga romanos

- Magdara angay bas an ak kapiskay,
Hikit'an sugad han hin-aaraan.
- Metelo. — Hit imo palad angay ka malipay,
An im armas, isog, ha im nagdayaw,
Oh, Cornelio, dungog iya ha im hatag
Im ginpupulsan ha himyang ug manggad
Ha im gawad han Hadi kay nagsirbe;
Ayaw kaawa kay kamo pariho,
Magkasi romano ngan magkatupong,
Ngan magkasi maghupot han himaya...
- Cornelio. — Buot an pagdaog di ko asahan
Nga akon unta? Kun hiya dungganan
Labi ako kay ha Roma katawo;
Hadlok ako makarag an himaya,
An pasidungog ug mga pagdayaw.
Angay magbiling hin dungog nga bag-o
Bas ko mapirde ini nga Eustaquio;
Kun ak lupigan di na makabangon
Heneral ako han mga sundalo.
- Metelo. — Di ka ma-lupig; hingpit nga pagsirbe
Han aton tuna; nga nakadugang
Han mga dayaw, katakos nga hingpit
An pakadaog kalinaw han Roma.
Hin paglupig ha iya? An paglingo
Ngan paglibak
- Cornelio. — (*Masalang*) Diri ako magamit
Han paglibak basi makadarahog
Han kaaway; kundi an pagtalapas
Ma-daot, han iya dungog ma-bungkag,
Ngan kun magsirom mapawa nga silaw
Han iya pagdinaog; waray bantog
Mga sano ma-bandang han paniplat
Han bungto nga say ha iya nag-undong.
- Metelo. — Kay ano? Nagbibiling ka hin dum-it,
O pagtalapas nga iya nabuhat
Nga asay ha iya makakapuklid?
(Hi Escipcion han sala ginpasaylo
Han romanhon nga labi pa kakuri
Ha ira yana, kay say la gindumdom
An iya panaog; salit nabawi
Ha kamatay, kundi waray hibantog).
- Cornelio. — Ak hihimuon masamdong nga luha
It nga himaya nga idinadasig;

Kundi Romanhon nga mga batan'on
 Aadi tikanhi. . . Saba, Metelo;
 Por Dios, hiluma an at ginhimangraw
 Ngan buligi ak hit akon paagi
 Kay seguro ka manta pagbabalsan.

HINABO NGA II

Hira ngahaw ngan hi Claudio ug Flavio.

- Claudio. — Angbit kamo hinin akon kalipay
 Mahal nga kasangkayan, kay han away
 Nagdaog kita.
- Metelo. — Ikaw tikang didto,
 Claudio?
- Claudio. — Buot ako magpasalamat
 Kay nagkirita pa kita; an palad
 Nagpakita hin buot nga maupay,
 Ugop han isog han mga Romanhon
 Patok han kaaway dit ha bagnusay.
- Cornelio. — Takos nga Claudio! kadaog han Dacios
 Ikinalipay ko kay an at Roma
 Na-daog ha ngaran la, mapakita
 Ha iya agilas ug banderas
 Nga han mga Partos nakakatarhog,
 Mga hadlukon nga nagdadadlagan.
- Claudio. — Ano? May ruhaduha ka han isog
 Han at kapitan, at mga sundalo?
 Pakianhi kun tungod la han ngaran
(Tinutudlok hi Flavio)
 O han isog, kaaway nagdadadlagan.
- Flavio. — Kan Jove ngan han tabog han espada
 Han aton Heneral say hin-utangan
 Nga an aton banderas madaugan.
 Kinita ko, Cornelio, ang kapiskay
 Dida han away an mga Romanos
 Ipinamagduruas hin kakulba
 Ha atubangan han mga kaaway
 Kaaram ha away, kusog ngan isog
 Amo an dig-on han buhi nga dasmag.
 Waray bis hino maghuhunahuma
 Han kapintas, kabakod ha kombate
 Kun daw adto hialang la mangaway.

- Cornelio. — An isip ni Adriano, hi Eustaquio
Tatagan hin dungog nga diri angay.
An kataragman, kakuri han tigi
Amo an say takos niya nga suhol.
- Flavio. — Utang ha aram pagdara han away,
Ha kabakod han butkon ug kusog
Han Heneral nga han mga sundalo
Say puno, natutdo, tigsad naaway
Nalambunit gud, nasamad, napatay;
Ngan may bangkaw nga kinaptan ha too
Nadunggab han dugo ha mga dughan!
Mga samad ug patay manhuntalid!
Ha atubangan han mga kaaway
Sugad nga Marte waray may hinkit'an
Nga malabaw ha iya bisan ha angay.
Dacios ug Partos sugot na ha iya.
- Cornelio. — Tungod la hito buot mo suhulan.
- Claudio. — Diri ka nga hi Eustaquio matagan
Kaangayan nga balos ni Adriano?
Bisan ikaw, Cornelio, tatagan ka
Kun ikaw say pananglit nagdaog.
- Cornelio. — Claudio, di ak nauba; kun ha away
Han palad waray ako say pilia;
Kundi nga hi Eustaquio say iguliat
Hinin siyudad, di ko maaantos.
Ugsa ito, ak anay kun magpyesta
Ha pagdayaw kan Jove, hi Eustaquio
Tumambong ngan an kadak'an han Roma
Ngan kumarawat han hingyap nga balos
Ngadto ak kan Adriano bas magsugo
Han angay. Maupod ka, sangkay ko?
(*ha kan Metelo*)

HINABO NGA III
Hi Claudio ngan Flavio

- Claudio. — Iini na kita, Flavio, ha aton
Katapos hin kasakit nga kadam'an:
Gin-antos ta ha away an kabudlay
Ngan yana maghimaya ha kahimyang
Ha pangpang han mamingaw nga Danubio.
Hamtang makikipungot pa hin unob
Pagtigi han kiat nga mga Dacios,

Han ak tuna nabutho, an kahidlaw.

Iini ka na, tuna nga gindumdom!

Dinhi ha im yana ako natindog!

Ngan kita nimo hagtaas nga kuta

(*ha kan Flavio*)

Nga naglilibot harangdon nga Roma,

Ngan nakita ka mga kamahalan.

Nga say paggasad han mga singbahan

Ngan matambong ka mahal nga paghalad

Hit nga pagdaog nga diri samahan;

Ikaw ngan han maisog nim nga tropa

Tumambong basi an tindog makita.

- Flavio. — Ikaw Romanhon, naukoy malipay
 Ha im kag-anak, ha Roma, im tuna.
 Sangkay, urupod ug mga kadapig
 Nga ha im ugop ngan nahagugugma.
 Ako diri, Claudio, lisa nga palad
 Nagbuot ak ha amay ko haantaw;
 Dumot nga dinmulot ha akon dughan.
 Unob an kasingkasing ko naghingyap
 Han langit unta amay ko ibalik.
 Salit say ko pinili kasundalo;
 Hiya ak ginbiling ha bug-os nga Europa,
 Ha mga nasod, mga pag-awayan;
 Ha pagkabata ha iya nabati
 In mga sumat: away, kalalaki...

- Claudio. — Kahumok, Flavio, hit im kasingkasing
 Ngan ha im kalag matahom nga gawi
 Waray kalimot han im ginikanan,
 Nga say ha imo nakagpahamutang!
 Kun daw amay mo pananglit buhi pa
 Ha im nga anak malilipay manta
 Ngan igagasad. Kairo mo, Flavio!
 Im ginbiniling ha pag-awayanan
 Amay nga hingyap ha imo nalimot na
 Han imo gugma ug han imo ngaran
 Ug panumduman. Panahon han kaga
 Unob na-para ha dughan han gugma,
 Sugad an silaw han lambong na-para!

- Flavio. — Bangin la, Claudio, nagsisinayop ka!
 Kasingkasing ko, hamtang nanunuig.
 Malilimot ba ha pagkadimalas

Hadton naghatag hin dungog ug lawas?
 An iya dagway, an kiwa ug bayhon
 Bangin napara, kundi an higugma
 Unob ha kalag nakon paghibadlis,
 Nalupot gayod! Kitaa la, Claudio;
 Say nagsusugo nga akon pagbilngon
 An akon amay kay ha ak nag-ugay;
 Daw nag-aagda kun ako nahunong:
 "Bungalos, bilnga an amay mo!
 Gamit hin bag-o nga panalinguha."

Claudio. — An imo kaaghop, minahal nga Flavio,
 Amo an suok, birilhon nga lugway
 Naton nga duha. Nga imo igkita
 Asya man akon gintatalinguha,
 Kay ha im bangin sugad kahamili;
 Kundi pananglit diri mo igkita,
 Bisan gud diin bibilngon mo manta?
 Ikaw angay ko waray iniiliw
 Ha im pagtamo han Iroy nga Tuna
 Pagtindog ha im han mga sundalo
 Han imo palad, pag-ukoy nga himyang.

Flavio. — Yukot nga palad bis pa nimo sidngon,
 Diri katugbang han dapit kun hain
 An akon amay. Bangin nag-aantos
 Sirot ha lawas, mga kapaitan,
 Ug kabudlayan, antaw nga amay ko.
 Waray kalipay nga sadang igtanding
 Kun us nga amay ngan anak magkita;
 An pakasarig han us nga tigurang
 Ha kamabakod han anak nga buksol.
 Kuta nga sagpo patok han karat'an
 Tungod la hito andam ako, Claudio,
 Paggikan dinhi hini nga at tuna
 Nga malipay ko, ngan ha imo, Claudio;
 Ak tatabukon kadam'an nga dagat,
 Pangpang ngan nasod magkalainlain
 Ha pagbiniling amay ko nga hingyap.

Claudio. — Natoo ka ba nga imo igkikita?
 Ngan iya dughan nalaom paghangkop?
 Im babayaan sangkay mo nga Claudio?
 Hingpit nga sangkay daw sugad hin baya?
 Bangin ni Jove amay mo kinuha

Basi hin balay hi kita maglungon
 Ha kahimyanan kasi-pumahuway.
 Ako naghulat im ha ak pag-ugop
 Dit ha siyudad imo igkikita
 Ngan, kabungalos, tuga ka mabaya?
 Hi Claudio im baya? An pakisangkay
 Nga im ginpakita? Ha ak durugas
 Kay ako tinmapod? Kun at itanding
 An ha amay nim gugma nga pakita.
 Labaw an ak ha imo. Kundi, Flavio,
 Panaanglit ha lakat mo im igkita,
 Hikit'an ka ngan diri kumilala?
 Uunanhon mo nga im makilala?
 Ano nga tigam im ipakikita?
 Kawang... ngan ikaw nangangataragman...

Flavio.

— Man gad pa sano an mga dyos naton
 Bumati han ak mga pangaraba
 Lipayon ako, amay ko kumita
 Diri makuri kay sadang mahimo
 Say panigamnan sumat ko ha imo
 Pula pa ako ibulag ha iya.
 Ha us nga pangpang han salog bayai
 Han pagtabok na malubog nga tubig
 Ngan pakasangpot han tabok nga pangpang
 Ngan diri ko na pagkita ha iya
 Tigda binmaha an tubig ha bukid
 Inmambak, binmulos, makalikisang
 Ngan dagos luob linumpan an tuna
 Ngan hiya nawara. Waray ko palad
 n akon amay bangin nakaisip
 Tungod han baha o tungod han gutom,
 Hi ako namatay; kundi an langit
 Ha ak nanabag, kay dida ha tubig
 Us nga may hayop patay ak pinurot
 Ngan dad'on ako ha iya hurunan
 Ngan kinag-anak tukib ginmayuyo.
 Han mabakod na an ak mga butkon
 Say ko tinuron an pagkasundalo.
 Ngan pinmasakop bandera han Roma,
 Ug dit ha Istria, dit ha Danubio
 Nagdaog ak, ngan ha Roma ak uli.
 Amo ini an ak mga tigaman

Nga magsusumat han kamatuuran,
Ha gubat, away, mga ginhadian.
Claudio. — Tipakanhi hi Adriano... Saba!

HINABO NGA IV.

Hira ngahaw, hi Adriano ngan han mga liktors.

Adriano. — Hain na an Heneral?
Flavio. — Inmabot na.
Adriano. — *(Ha kan Claudio)*
Kadtua hit iya sulod ngan bilnga,
sidnga makanhi dayon.
Flavio. — Senyor, ngahaw
hiya makanhi ha imo pagdayaw.
Adriano. — Maliapy ka, Oh Claudio, susgaranan,
tumapod ka han isog ni Eustaquio!
Claudio. — Senyor, sugad ha iya talagsaon;
Hahani pati hi Tito, an bata

HINABO NGA V

Eustaquio, Tito, Metelo ngan adto ngahaw
(Ha pagsiring ni Adriano: — Adyos, Eustaquio... malakat ngatanan bilin hi Eustaquio ngan hi Tito)

Adriano. — Oh, tigsad, dinmaog han magribukon!
Tako nga Eustaquio, an ak kahidlaw!
It nga Dacios nga magpasiparahon
Nga magsamok han kalinaw han Roma
Iginkita hin sirot nga mapintas!
Adriano tuptop himaya maghatag
Han pusuan nangaway ha pag-ugop
Han ak imperyo. Ha Jerusalem,
Bata pa ako ak ka makilala;
Mga pangahas, pagdaog nga dagko
Nimo ak ginhulat; ngan im linabwan.
Mga puno, senturyon ak ginsugo.
Nga bunyugan ka pagkadto ha templo
Ngadto ha paghalad han mga dyoses.
Kun Roma ngan imperyo di bungalos
Ngan ha imo magbalos, oh Eustaquio,
Han im kusog ug isog, an gamhanan
Nga Jove angay man liwat magbalos
Han im pagdaog. Kun an ak pagdayaw

- Ha im tultol na, labaw pa an tikang
 Ha Capitolio nga im kakarawton
 Ha Imperyo ug ak atubangan
 Kay igagawad mahal nga Senado.
- Eustaquio. — Oh Senyor, paghulat di ko karuyag
 Premyo ha pagdaog han mga Dacios!
 Say ko la, senyor, nga ikaw malipay
 Di pa tuang pagsirbe ko han Roma.
 Ha imo igo ko na la pagsirbe
 Han ak isog, kusog nga im dinayaw;
 Igo ko na an pagdaog han Partos.
 Kan Tito, kan Trajano ak ha armas
 Pag-aram; ngan ha imo ak na-balik
 Kay ha ak tudlo han akon serbisyo,
 Han kadunggan, mga kabantugan.
 Dako na kaupay para ha akon.
 Kundi kakarawtan kay kasugtan
 Iaatubang han mga kaaway
 Kay di ko gawi hini pagdumiri
 Ha emperador nakon nga gamhanan,
 Susugton ko kay ha pagkasundalo
- Adriano. — Eustaquio, sayod ak ha mga puno
 Nga ha im bunyog ngat ha kampamento
 Ngan namagdayaw han im mga tawo
 Sugad han im mga talinguha,
 Waray mo labyaw, mga pagkadako,
 Waray gud ha im an mga paglingo;
 Salit itugot mga kadunggan
 Han Roma ayog han alagad niya
 Nakita ha kan Jupiter paghatag
 (Han kan Tito)
 Hin amay nga usa nga susgaranan
 Bas pagsubdan mo ha pagkaromano
 Hin isog
- Tito. — Senyor, paghigugma, oo
 Ako bata pa! Unina lugaring
 Kun panuigon hin abtik maghatag
 Pagsusubdon ko... kundi hamtang diri,
 Pagsugot ha imo igsasaad ko.
- Adriano. — Kadto, Metelo, sidngon mo an padi,
 Tumanon niya mahal ko nga sugo
 Ngan pagsayuhon mga kaandaman

Bahin ha paghalad. Ak itutugot
 (Ha kan Metelo)
 In Pagpahuway hamtang maglalakat...
 Adyos, Eustaquio... Tito... dida anay.

HINABO NGA VI.

Hira Eustaquio ngan Tito, nangangalingkod.

- Tito. — Oh kamalipayon nakon, di tiaw!
 Ad ak kasingkasing daw puno haros,
 kay tungod ha imo naghihimaya
 an kalag!
- Eustaquio. — Tito, ako sugad man
 angay malipay! Kundi kay ikaw la;
 may ada kulang!
- Tito. — Kay ano, amay ko?
 Han Emperador baton ko angay man
 ha imo ug mga katalahuran.
- Eustaquio. — Diri malipay ko an baton nimo
 Kay pagkabata. May ada lugaring
 Lain pa, Tito, nakon hunahuna...
- Tito. — Ginoo! Bangin ha ak ka mabido!
 Siruti ako han ak pagtalapas;
 Say ko la tuyo ha imo paglipay.
- Eustaquio. — Pamati, Tito, hingalimti anay
 Kaaway ug tropa ngan mga premyo,
 Adriano ngan Roma. Hi Jesucristo
 Say anay sugta ngan pagtahura.
 Pagsugot im saad kan Adriano,
 An imo Dios asay anay sugton mo
 Kun may kalag ka nga han dungog angay
 Han kakristyano. Han iya imperyo
 Nagtubyan ako han ak kinabuhi
 Hini nga away didto ha kombate
 Han Roma kaaway; ngan liwat, Tito,
 Ha mga sano angay mo buhaton.
 Yana, ha ak ngahaw Dios naungara
 Nga pasidunggan ko an iya ngaran!
 Di mahihimo kan Jove paghalad...
 Igindidiri ha aton ni Cristo.
 Kristyanos ako; dida ha paglaris
 Buwa nga Jove, ako papatayon,
 Ngan karuyag ko, Tito, kay himaya...

- Ha pagsugot sa Dios say ko talinguha!
Ikaw, masunod ka?
- Tito. — Oh, amay nakon,
Oo! Ha im kamatay, ak karuyag
Ha imo unob. Ano mabubuhi
Kun waray ka dinhi hini nga tuna?
Waray amay ngan Dios, waray kasarig.
Ayaw kahadlok, ako liwat di man
Han mga sirot ngan kamatayon
- Eustaquio. — Kun pakianhan, ikaw nagsisingba
kan Jove?
- Tito. — Masiring, ako kristyanos
ngan diri ha kan Jupiter nga gango.
- Eustaquio. — Oo, kundi tatagan ka hin manggad,
hin mga premyo, kayukutyukutan,
ni Adriano basta ka bumaya
han im pagtoo ngan say mo hi Jove,
bis la maomao an im pagtoo.
- Tito. — Amay nga mahal, akon igsusumpa
An diri pag-uyon.
- Eustaquio. — Oh! Bangin gad la
Nimo mahimo diri pag-uyon,
Kundi kun sidngon na nga may kamatayon?
- Tito. — Gabay an liog ko utdon han kutsilyo,
Kay pagkamartir say ko ginhihingyap
Ngan saad sa Dios han pagkakristiyanos,
Kinabuhi ko karawaton niya
Dungan ha imo an balos nga dayon.
- Eustaquio. — Kay harayo pa diri ka nahadlok
Kundi ha uras na nga an mapintas
Nga sundalo andam ha im pagpatay
Waray bariabd, bangin ka mahadlok
Hito nga takna bangin lumikay ka
- Tito. — Ah! Amay ko, tuod, di ko lilikyan
Hi ako dayon maluhod ha tuna
Ngan mamulang: "Ginoo, karawata
Kalag kay unong inin kamatayon
Han imo gugma ug imo pagtoo."
- Eustaquio. — Tito, kan Cristo an im kasingkasing
Talwason unta kay han im kauray!
- Tito. — Di ba siring mo hi Cristo karig-on

- Naaghat, nagawad, premyo nga dayon,
 Ano pa ako han sirot pagriwa?
- Eustaquio. — Oo, Tito, sa Dios kita paglaom
 Hin kadig-on, kaisog ug kaunob!
 Ha mga alagad kay iginsaad
 Nga ha martiryo may ada himaya
 Akon nakilala in mga magluya,
 Batan'on, babayi, katigurangan
 Nagdaog, kay ha gahom sa Dios tapod,
 Han buhat, kamatayon, kay nagtoo
 Hin masiga daw an lambrag ni Febo
 Nga pinmakurog han mga kaaway
 Nga hin langitnon nga pawa ginlibot;
 Tuna binmaya unob maglipayon
 Ngan dagos kayaw tikadto ha langit.
 Kundi ikaw, Tito, ha ak pamati:
 Diyoses pagluhod di mahihimo;
 Himo pagpalagiw, an Dios natugot;
 Iba nga nayon kita mapakadto
 Ugsa abuton mga kataragman.
- Tito. — Amay ko, ano nga unob ka hadlok
 Hinin ak isog? Ak ka susgaranan.
 Oh Dios! tungod han gugma ko ha imo
 Pasariga an amay ko han gugma
 Nak ha iya. Oh, Amay ko, waray na
 Pamulong; ako nahangad, natangis,
 Kinabuhi tubyan sa Dios...
- Eustaquio. — (*Ha langit*) Anak ko!
 Halad, karawta an am kinabahi
 Tikang ha kabata am ha im tubyan.
 Im ako ginlipay ug layon an balos
 (*Ha kan Tito*)
 Sa Dios im kakarawton; an paglaom
 Ikaw; upod ha akon ngat ha langit!
 Kalipay nga dako han mga baraan
 Han kasayod mahal mo nga pagsumpa
 Nga gabay mamatay ugsa kan Jove
 Magsingba! Bawas pagsulod daugan
 Ha Roma nga may bihag ngan madasig
 Kay han im pag-upod ngadto ha langit
 Diin ha at hi Cristo nagtatawag
 Basi umangbit han kahimayaan!

Tito. — Akon paglaom gilayon, Amay ko.
Matapos; kita sumangpot ha langit.

IKADUHA NGA BAHIN

An paguwaan asya la gihapon an ha Siyahan nga bahin.

HINABO NGA I

Hi Cornelio ngan Metelo

Cornelio. — Kita mo, Metelo; an pagdinaog
Ni Eustaquio iya kasakitan!
Hiya kristiyanos ug kan Adriano
Ipinapapatay. An iya isog
Pagdaog ngahaw. Hi ako, sangkay ko.
Nag-andam patakas pyesta nga dako
Dinhi ha Roma basi paghalaran
Hin nahaaangay han mga dyoses...!
Metelo. — Kundi ikaw, waray nim kahirutan?
Cornelio. — Kay ano?
Metelo. — Kay tingali la makabig
Mga paniyahan ihatag ha diyoses
Bangin bumulos ha im mga sano,
Ngan kun panaglit kamatay matalwas
Tigda bumalhin hin gintutuuhan;
Jupiter himo niya pagtuuhi,
Magsugot ha Roma bisan la buwa.
Cornelio. — Ayaw kahadlok ha dyoses makabig!
An kalag bantilis hit ak kasibang,
Pagtoo, kusog ngan isog mailob,
Kaiya, sugad, an diri natoo
Ngan hi Eustaquio labi nga naugop
Han tuluuhan kay han kinabuhi
Ayaw isipa nga han aton dyoses
Sumunod kay sugo bis pa ni Adriano
Bisan magbinuwa, kay gindidid'an
Han iya balaod ug han pagtoo.
Metelo. — Ipatatay ada kun hisayuran
Nga kristiyano? Kamatay o pag-ugop
Buot ni Adriano, Eustaquio magpili.
Waray sundalo nga sugad igkita
Nga kaagi, kay ini waray bali
Kan Eustaquio.
Cornelio. — Waray bali; ha Roma

Makuri kun may iba nga pagtoo,
 Ngan an siyudad iras naghuhulat
 Han paghalad, ngan angayan aruan
 Ni Adriano, ngan ha kan Trajano
 Balaod angay man liwat aruan.
 Iito tikanhi hi Adriano,
 Saba, ak susumatan kun mangaro.

HINABO nga II

Hi Adriano ngan adto hira gihapon

- Adriano. — Metelo, hi Tito ha sulod bilnga
 Tuyua hiya la upod mo nganhi
 (malakat hi Metelo)
 Maaram na ako kay ano ngayan
 Nga hi Eustaquio diri ha kan Jove
 Maghalad buot pati pagsaurog
 Ngan bis la ini may akon kahadlok
 Sugad man may ak hilit nga katahap.
 Ikaw sayod, Cornelio, pagsumat daw
 Ano nga Dios iya gintutuuhan?
 Matuod ba nagdiri hi Trajano.
 An bag-o nga pagtoo gin-edikto?
- Cornelio. — Sala ito nga di sadang igtahap
 Ha iya. Basi tibway an katahap
 Say lugod pakianhi.
- Adriano. — Ipatawag
 Hi Tito kay ma-sumat han matuod,
 Bas tibway, hinaot pa di salaan,
 Kay diri ko manta igpapasaylo!
- Cornelio. — Kay uunanhon pagpabay'an nimo
 An sala nga kan Neron iginsirot
 Han hadam'an nga hini namagtoo?
- Adriano. — Say nim ha ak ginpapasubdan adton
 Mabangis nga punuan magtalapas?
 Iroy niya ngahaw iya pinatay
 Ngan hi Seneca, iya magturutdo.
- Cornelio. — Kun tigre hi Neron, hi Vespasiano
 Baraan, gindadayaw pa an ngaran;
 Kundi asay han Papa nagpapatay
 Ini nga sapat nag-utod han ulo.
- Adriano. — Saturnino nangaro nga patayon,

- Vespasiano nagsugot han pangaro,
 Tito linmabaw pa kay gindadayaw
 Han ngatanan an iya pagpasaylo
 Ngan nagtugot pira nga tuluuhan
 Bisan hino magtoo han karuyag.
- Cornelio. — Kun buot ngan karuyag ka sumatan
 Hin mahayag ngan yano la nga sumat
 Sugad han angay mo, Senyor...
- Adriano. — (*Tinapo an pulong*) Cornelio,
 An imo tuyo ug sagdon ig-asoy.
- Cornelio. — Sayod ako, Tito madiniyuson
 Salit an iya pag-ukoy malinaw
 Sayod ka han nahinabo? Kadam'an
 Nga alagad ngat ha luyo nakabig,
 Salit para han kamingaw ha Roma
 Hi Domiciano waray makatukod.
 Hi Tito maluy'anon kundi kablas
 Hin pagkamatadong ug pagkadako
 Mga hadi uyon han pagkaluoy;
 Kundi, di pagsirot han kasal'anan
 Diri kaluoy han may katadungan,
 Mga balaod di napabaribad
 Ngan nasumbong mapiriton ha langit
 Nga mabangis an pagkaluoy salit!
 Kun hi Eustaquio sala, sisirutan
 Han balaod ni Trajano; ikaw say
 Takos nga sumusunod. Naghahadi
 Hi Jupiter tungod ha im ha langit,
 Ngan ikaw tungod kan Jove ha tuna.
 Mahimaya sugad man magburuot!
 Ha tuna may kamingaw kun matadong
 An balaod ngan us la an pagtoo.
- Adriano. — Pagsumat daw, hi Jupiter nakita
 Ha aton dit ha langit nga lingkuran?
- Cornelio. — Kaupayan han Roma nga tumuod
 Nga hi Jove nagkikita ha aton.
- Adriano. — Hi Eustaquio binmulig han imperyo!
- Cornelio. — Kun kaaway han mga dyoses, diri
 Kay pagbulig han Roma an binuhat
 An binuhat may karit makakabig
 Hin damo ha kristyanos nga pagtoo;
 Ngan kun an iya pagtoo buligan

Maraot ha Roma. Kun an balaod
 Ni Trajano ngan butkon mo magbulig
 Pagpapatay ha iya hin matadong
 Ayaw kahadlok may magpasipara
 May umato han aton mga dyoses,
 Makita ka ha im mananagtahod...

HINABO nga III

Hi Metelo, hi Tito ngan adto ngahaw

- Adriano. — Ha sunod nga sulod hulat, unina
 (Ha kan Cornelio)
 Balik nganhi, Cornelio, di maiha
 (Malakat hi Cornelio)
- Tito. — Ginoo, tagi ako hin karig-on
 Nga di ak bumaya han ak pagsumpa!
- Adriano. — Gugma mo an im amay?
- Tito. — Senyor, dako.
- Adriano. — Sayod, sinmikway ha mga premyo
 Ngan di karuyag maghalad kan Jove?
 Pagsumat, ano nga waray karawat
 Han dungog nga akon iginhahatag?
- Tito. — Han im pasidungog diri nasikway
 Kundi an paghalad han mga dyoses
 Nadiri.
- Adriano. — Ano im siring?
- Tito. — Pulong ko...
 An iya pagdaog diri kan Jove,
 Diri hi Jove mabulig ha iya.
- Adriano. — Kanay man pagdaog?
- Tito. — Dios nga matuod
- Adriano. — Kay ano hi Jove? Di ka nakita
 Ha templo hit naagaw ha kaaway
 Nga daw han iya kusog pangilal'an?
 Bata ka pa kabras hin hunahuna,
 Di ka sayod han katukod han Roma
 Ngan han kamasukot mga romano
 Igkita hin away nagdidinaog
 Hin bantog ha Europa, Asia, Africa
 Ngan magpakiburukahon han dyoses
 Nasugot, sapayan han mga bungto
- Tito. — Katukod han Roma ug mga away

- Adriano. — Han mga anak niya ako sayod.
 — Kun sugad sayod ka man liwat, Tito,
 Hira hino hi Escipcion, Metelo,
 Hira Emilio, Cesar, hira Fabio,
 Hira Sila, Calpurnio ug Pompeyo.
- Tito. — Sayod, Senyor.
- Adriano. — Tingali ka man sayod
 Ngan kan Jupiter dyos an pagkilala
 Nga tag-iyá han mga pagdarag'an!
 Sayop ngan lisa han pamurubuot!
 Nagsayop mangaraway nga bantugan?
- Tito. — Ako bata ngan di makakag-asoy
 Amay ko, kun karuyag ka masayod
 Han im sayop tututduan ka dayon
- Adriano. — Ikaw, amay mo, di ak mapatutdo
 Hiton linurong niyo nga pagtoo;
 Pagsugot la an karuyog ko, Tito.
- Tito. — Unob ak, senyor, pagsugot han trono,
 Kundi di han kanan Dios ngan diri
- Adriano. — Ano man?
- Tito. — Pagdayig han iyo Jove...
- Adriano. — An mga dyos nagpapaawaawa?
- Tito. — May Dios nga dayon, uus la; hi Jove,
 Kun tuod panahon ta.
- Adriano. — Oo, kundi
 Hinimo nga dayon, labaw han diri.
- Tito. — Hino in naghimo? May gahom niya?
- Adriano. — Nahusa ka, di ka ha ak nahadlok?
 Diri ka ba nakakahunahuna
 Himo ko pagpautod hit im ulo?
- Tito. — Iini, Adriano, ako andam!
 Paglikay ha im diri mahihimo
 Ngan bis pa mahimo diri ko karuyag!
 Tubyan an ulo ha mga sundalo
 Ngan pati ha imo, oh Adriano!
 Buk'a an kasingkasing ko han daga
 Utda an ugat ko ngan an dugo ko
 Igsablig mo dida hini nga tuna!
 Kundi ayaw paglaom nga tumangdo
 Han mga dyos nimo nga buluruton!
 Ha im la, Senyor, ako pagdadayig
 (*Mahangad ha langit*)

Tungod ha imo kamatay mailob
 Ngan ikaw kilala han ak pagtapod
(Ha kan Adriano)

Han ak Dios ha ubos nga katuigan!

Adriano. — Bata ka, sala mo igpapasaylo
 Padayon la, Tito, kay mga sano
 Magigin-gamhanan ka ha palasyo!
 Pagsingba kan Jove, balos in imo,
 Dungog im, mga manggad?

Tito. — Senyor, damo;
 Langitnon nga manggad akon karuyag
 Salit sikway ko an im mga sagbot
 Nahigugma ak sa Dios nga nahatag
 Hin paghimaya, manggad ug kahimyang
 Ha akon. Salit kay salikway ko
 Lunlon mo hatag; di ako kan Jove.

Adriano. — Kundi saad mo unob ha ak trono.

Tito. — Ngan liliwaton ko, senyor, hin pagsaad;
 Iini hi Tito nga say karuyag
 Pagsunod ha amay nga susgaranan,
 Ngan ha im unob hin pagsugot andam.
 Hinaot pa salsalon mo kitaon
 Nga putos hin binihag ha kaaway!
 Sugad kun ha im dughan nakon buksan
 Luob hin ulat nga mahimayaon...

Adriano. — Kay ano nga diri ka nagsusumpa?
 Diri ka nagsisingba han diyos namon?

Tito. — An Dios ko diri buot.

Adriano. — Ak ka sundalo,
 sugad man ako ni Jupiter; salit
 sundalo ka han ak Dyos.

Tito. — Senyor, diri
 ako sakop niya, ikaw man diri.
 Ayaw ako hin Jupiter asahi.
 andam ak kamatay kun im karuyag.

Adriano. — Ta, mapatay ka hin sakit ngan huka.
 daw paghayukat basi an mga dyoses
 humagkot ngan hin duro ikalisang
 han kasingkasing ngahaw ni Eustaquio.
 Pagtuhay! Kamatay, o mga balos?
 Pili han karuyag kundi isipa
 an ungara han imo kasingkasing.

- Tito. — Nahigugma ak sa Dios; waray lain na nakon nga kahadlok ug higugma gawas dinhi hinin Dios nga totoo.
- Adriano. — Kundi, ha amay mo nahigugma ka?
- Tito. — Kaiya daw la, ngan upod ha iya Tungod han amon Dios, kamatay buot ko Ngan dit ha langit, dayon nga kalinaw. Amay ko ngan ako maghihimaya Sayod ka na: hi Jove waray data Dyosdiyos la tuga. Salit diri ko Ginagagaran. May Dios nga matuod.
- Adriano. — Kadi ngan dad'a ha amay, Cornelio, Kundi himangrawi anay. Ha ira, Bisan ano waray ko ruhaduha Kun iton amay di hini tumangdo Ha akon bumalik ka nganhi dayon.

HINABO nga IV

Hi Cornelio la ngan hi Tito

- Cornelio. — Tito, bawion ka unta ni Jove!...
- Tito. — Ha amon Dios may akon paglaom
- Cornelio. — Bis ano nga Dios imo karuyag, Tito, Kundi... Ano in naabot ka imo? Cornelio ako ha amay mo sangkay Hay, Tito, sakit ko it im kasugad, Kamatay mo labi.
- Tito. — It im kahadlok Amo gud man iton akon karuyag Ngan say nakon matam-is nga paglaom Di angay hit lurong mo nga kahadlok
- Cornelio. — Tuhaya nga asoy. Kasingkasing ko Ha im tugob hin gugma ug kalipay Hi Adriano ha ak nagpapadasig; Siring la, himo ta ikaw kabawi.
- Tito. — Ayaw ito, Cornelio, say buhata, Ngan pagbalsan ka hin tuang han langit. Tungod hit im sinisiring nga gugma
- Cornelio. — Di ka nahadlok dumot ni Adriano?
- Tito. — Diri. Pagpatay la in mahihimo Kundi kamatay amo akon hingyap Ano man in kahadlok ko ha iya?
- Cornelio. — Takos nga tulin hin mga hamili Kag-anak nga dungganan ngan mag-isog

- Kinikita ko ha im kasingkasing
 An kadig-on ug isog han amay mo.
 Ginikanan nga mga mangaraway
 Dinadayaw ko it im pagkaunob,
 Igpadayon it im inuungara
 himaya tagan an diri nahadlok,
 an napakalabaw la an di nag-iisol.
- Tito. — Tuhay sumagdon, tuwad lumantugi;
 sugot ak ha im, kundi ak malipas
 hit im katadungan. Tana kan tatay
 kay naghuhulat.
- Cornelio. — Aadi tikanhi.

HINABO NGA V.
Eustaquio la nga Tito

- Tito. — Amay ko.
 Eustaquio. — Ano ka dinhi, anak ko?
 Ano im kan Cornelio? Ano ngani
 imo kinakanhi?
- Tito. — Amay nga hingpit,
 susumatan ka. Hi ako kinuha
 han aton Metelo ngan binayaan
 kan Adriano.
- Eustaquio. — Adriano gud la?
 Tito. — Hiya la nga usa; hi Jesucristo
 Asay upod ko kay an iya ngaran
 Akon tinawag han ak pag-atubang
 Han emperador.
- Eustaquio. — An makagagahom
 Say ha im magbantay ha kakurian
 Nga mga dalan nga im ginlalaktan!
- Tito. — Ako ginsukna kay ano nga di ka
 Naghahalad han harangdon nga Jove
 Ngan binaton ko: an pagdaog nimo
 Kay tungod han Dios han mga kristiyanos.
- Eustaquio. — Ano an siring?
 Tito. — Ako ginpatuod
 Bugaok nga Jove say magburuot
 Ngan may kadam'an pa nga mga diyoses
 Akon ginriwa, ngan ako gintarhog
 Nga papatayon. Akon ginpamulat,
 Masamdong lugaring an kamatayon
 Kun diri anay ha im makahangkop

- Yana diri na nakon kabiduan
 Kay hit im pangaraba ug pag-ampo
 Igagawad sa Dios an kapalaran.
- Eustaquio. — Di unta ni Jesus ako iantaw
 Ha im hin di anay kita maghangkop
 Mahal nga Tito. Ano pa an sukna?
 Kundi binuhi ka pa ni Adriano?
- Tito. — Pamati, amay ko ako naabat
 May nim kagupong ug makauulang.
 Nahadlok ako an mga sala ko
 Say makaulang langit nga himaya
 Diin di na bati an kasakitan.
- Eustaquio. — Ayaw kahulop, hi Jesus magawad
 Han im kinabuhi nga malipayon
 Kay ako amay nga maghihinulsol.
- Tito. — Sa Dios karawton binata nga hatag...
 Ah! Ano, Amay ko nga im kabido?
 Nga nanmarisbis bayhon mo in luha?
 Saksi ko an langit nga talahuron
 Nagdig-on ako ha pamurubuot
 Han ak pag-atubang kan Adriano.
- Eustaquio. — An pagdinundom tuig nga nag-agi
 Hadton usa kagab-i nga mangitngit
 Han gapos ako han mga paglimbong
 Han buta nga diwata. Hat nga gab-i
 Han katabuni hin itom han Roma.
 Ako liwat nagtara hit nga dalan,
 Nagduko ako ha gukha nga dyoses
 Dios nga tul-id an kalag ko tabangi
 Ha pagkabungalos!... hamtang karawta
 Ubos nga kasingkasing nga nabalik
 Pasaylo, Oh Dios, han anak nga kabras
 Han sala han amay waray gud labot
 Kay naglulubong ha sala ngan limbong!
 Ikaw ngahaw, tungod han kamaupay,
 Nagsaad pagpasaylo han bis hino
 Nga magbasol ngan dayon nga kalimot
 Han sala nga pinapara han luha.
- Tito. — Amay ko, nalaom ako hi Cristo
 Matapo ha ak ha kahimayaan
 Hiya ngahaw nadagkot han paglaom
 Ha akon kasingkasing nga kristiyanos
- Eustaquio. — An iya kaburut'on la, oh Tito.

Say naton pagsundon. Kay hi Adriano
Naglalaom gud pagpilo ha akon...
Kundi hi Eustaquio di mababalid.

IKATULO NGA BAHIN

HINABO NGA I

Hi Flavio ngan hi Claudio

- Flavio. — Hay, Claudio, sangkay ko, di ka maaram
Han hilom nga kasakit ha dughan ko!
Pilaki hin sagdon; it imo pulong
Bangin kumuha ha dughan han sakit
Nga gintatara han kabras nga palad
Han akon amay. Sabuton mo, Claudio,
Amay ko buhi hahani ha Roma
Kundi kamatay an inaatubang
Oh, dyoses, tabangi
- Claudio. — Ano im pulong?
Ikaw iginkita han amay nimo,
Han ginbiniling lunlon kadagatan?
Oh, langit! Hain, buot ko hikit'an?
- Flavio. — Di ka matuod, amo hi Eustaquio...
Amay ko, ako anak... Panagdon daw:
Susumatan ko, anak ako niya?
O paglilikyan nga ak igkakita?
Ibinabantog nga hiya kristyanos
Hi Adriano di sayod. Kamatayon
An dadangatan amay ko nga kabras.
Ako malipay nga may iya tulin
Ngan tungod liwat kay hiya *guerrero*...
Kundi waray palad kay may taragman
An may paghimaya nga kinabuhi.
Oh, kapait nga palad nga nahamlag,
Di ba inilob ko an im darahog?
Hay! Kun mamatay? Diri gad la unta
Tud'on ni Adriano. May kadunggan
An pagkamatay kun didto han away
Puraw nga dugo iya ginpaawas
Kay iinugop imperyo han Roma?
Kanan emperador dungog nga angay
Paghatag kan Eustaquio hit nga suhol?
Diri, diri gud. Bugto ko hi Tito!
Oh! bagyo ha dughan an nadagukdok
Han hilom nga palad ha akon hatag!

Diri kalipay kundi pagkasamdong
 Ha dughan ugay. Kay ano, amay ko,
 Dagko nga sirot an im ha ak duyag?
 Di ka higugmaon? Pagsumat, Tito,
 Nag-ano ako nga ikaw kristyanos?
 Lauman ada nga kun hi Eustaquio
 Ha ak kumilala mapa-kan-Jove?
 Ah! kun mahihimo ko la pagtalwas!
 Kaiya, makuri buhaton, Claudio.
 Dyoses, ano an angay buhaton nakon?
 Sagdon, sangkay ko.

Claudio. — Ano im karuyag?
 May im tigaman nga di runhaduha,
 Di ka lipaton han mga paabat
 Nga han nag-agi di na nadudumdom?

Flavio. — Pamati, Claudio, ngan tirutimbanga
 Kun kikilal'on. Nahanunumdom ka
 Didto ha pangpang hin usa nga tubig
 Katapos pag-agi hin kagurangan
 Ha akon amay ako nahiantaw?
 Nanunumdom ka han ako bata pa
 Di pa malabaw hin lima katuig?
 Ta, hunahunaa, mahal nga Claudio,
 May kabido, hi Eustaquio nag-asoy,
 Kan Fausto, kanan anak kasugad
 Ngan hi Fausto waray ruhaduha,
 Say ha ak nag-asoy han nasugaran.
 Nga akon gud amay may pangilal'an
 Ngan kun dumdumon iya gin-agian
 Nga ha kan Tito asoy ni Fausto
 An mga buhat, lakip in kasamdong.
 Inin paglaon nga guop ha dughan?

Claudio. — Kun kan Fausto sumat an matuod,
 Anak ka niya waray ruhaduha
 Ngan hi Tito yana may hunahunaa
 Ha iya pagtalwas. Ako maaram
 Nga ha im dughan yana napupukaw
 Mga pagbati nga ha im naaway.
 Kundi pamati: akon talinguha
 Nga ikaw tumuros tumago anay
 Ngan dida hini, sangkay ko nga Flavio,
 Igkikita mo an im katalwasan.
 Eustaquio angay ko awil mabuhi

Kun daw masayod iya anak buhi
 Dinhi ha Roma; kundi nasusulsog
 Sugo ni Adriano, ngan igkikita
 Han anak niya. Buot, kasingkasing.
 Pagkukulangan nga igdudumara
 Han gugma han amay ngan han panuyo
 Ngan mabug-on ha kapigtan han dughan
 Hin us nga amay nga pagbubug-atan,
 Magsisingba na la han mga dyoses.
 Am ini an akon ha imo sagdon.

Flavio. — Hay, Claudio, kabug-at han imo sagdon,
 Matig-a han puthaw ngan han bantilis!
 Uunahon ko, pastilan, katago
 Nga ak iya anak? Paghulat kawang
 Nga ha ak gugma sugad in makuha.
 Flavio maglirong nga di anak niya
 Kun daw na matuman an gin-ungara?
 Nga an iya gugma, di han kalag ko,
 Labaw han kanan amay nga may kuri?

Claudio. — Iton iya paghimakuri angay
 Han im ha iya gugma ighanayhay
 Man gad pa mabawi ha kakurian
 Unob ak ha im ngan ini nga tigi
 Han paghigugma titindugan naton
 Tungod kay away han mga pagbati
 Nga han higugma hi Eustaquio bangin
 Mabawi, an kalag ko naglalaom.

Flavio. — Sagdon mo susugton ko; ako andam,
 Claudio, han sugad nga buhat kapintas
 Kun amo na man. Kun diri bumali
 Makigtigi la hin pangatadungan,
 Ano man, Claudio, in ak bubuhaton?
 Ano na la an ak paglalauman?

Claudio. — Di kahadlukan. Baga napipiho;
 Pakadig-una an im kasingkasing,
 An kapusuan hin dig-on nadapit,
 Kitaa, amay mo nagtitikanhi
 Madasig, mabakod, tikaharani.

HINABO nga II

Hi Eustaquio ngan hira ngahaw

Eustaquio. — Bangin katapusan ini nga adlaw...
 Kundi... karuyag ak ha im kumita.

Flavio. — Ano im, senyor?

Claudio. — Hini di ak hadlok
 Kay dinhi ha siyudad im katampo
 Mga alagad. Kundi, ano aton?
 Kay ano biling mo tuod nga duyag?
 Ano im pagriwa kan Adriano
 Nga nagsusugo? Akon ka kilala,
 Ambot kay ano nga nagsusugad ka.

Eustaquio. — Angay, Claudio, kay hi ako buutan
 Di ako magsugot, lugod tumugot
 Tubtob kamatay, baraan nga sirot

Flavio. — Ngan unob armas patok kan Cesar,
 Han Roma, han mga dyoses nga unob
 Nabulig kanunay han mga tawo?
 Di ka buot han mahal nga paghalad?
 Di ka hirot kasina ni Adriano?
 Ah! pasaylo kay gugma, heneral ko . . .
 Ikaw nga tugob, ginpun'an hin ayog,
 Karuyag lugod magpakabungalos
 Kan Jupiter; maglalaris han sugo
 Han at emperador, ha imo ngahaw?
 Ngan yaknon ko ha im, daw kan Fausto,
 An masakit nga tulos nga im sumat?
 Waray la ha im an kawaray palad
 Nga ha im inmabot han im pagbalhin
 Hin Dios nga diri kilala han Roma?
 Ginbawi ka na ba niya ha sirot
 Nga pagduyag ni Jupiter nga bagrit?
 An imo manggad ngatanan waray na;
 Ginsirutan ka na hin pagpaiwas,
 Ngan lunlon nga nayon ginlayawlayaw
 Hin sadol han tuna na nagtagantan
 Ha mga tawo hin trigo naghakot,
 Hamtang an tudo arado nasaog;
 Maaram man ako us nga anak mo
 Nawara ha kagurangan.

Eustaquio. — Igo na!

Flavio. Kay ano nga hin kasakitan
 Us nga amay imo pa gintatagan
 Hat nga hinabo nga diri mailob?
 Daw kamabangis pagdara ha akon
 Bis kun daw anak ak ha im higugma?
 Kundi, hay! ngaran mo nagpapadumdom

Han akon anak. Kundi diri sirot
 Hiton mga hungaw niyo nga dyoses.
 Ikaw, Dios ko, Ginoo Jesucristo,
 Say ka nagsirot sala ko nga una
 Kay ako hadto buta pa ngan lurong
 Han imo gahom di pa nakilala;
 Kundi ha im mahumok nga kasina
 Inabat an im kapaid, Ginoo.
 Ako nagdayig man dyoses nga hukal
 Hit tuluuhan nga nagbibinuwa.
 Di ak nagdidiwara han talapas
 Ha ak nagtikwang ngat ha kahiladman
 Nga katirukan han dag-om ug burong.
 Dayag nga pawa sa Dios pinakita
 Ug mga tutdo say ha ak nagbawi
 Dida han dag-om ha ak nagtatago.
 Ngan ak ginsingba ngan ako nagbalhin
 Hin pamatasan; ngan sa Dios ginkuha
 Ha ak an manggad, mga karaan,
 Hayop, uma, tuna nga ginpupulsan.
 Kamaihaan naghiaruantaw
 Dinhi ha Roma. Us nga anak nakon
 Nga unom an tuig ak binayaan
 Ha ligid han salog — pait han palad!—
 Ak sinarihan paglangoy an tubig
 Ngan han sulog hi ako igin-anod....
 Hin pakatabag waray ko nahimo.
 Ano in gamit han pagpinanumdom
 Hadto nga anak nga wara ha akon
 Kay kanan Dios man ha ak inaandam
 Nga igkakita didto ha himaya?

- Flavio. — Ini nga anak, isip mo patay na,
 Buhi dinhi ha Roma. Hiya ngahaw
 Say nag-asoy masubo nga kaagi
 Yana ngahaw nga im isinusumat.
 Nga im gud anak waray ruhaduha;
 Say nanabag usa nga taghayupan
 Kay igo na sa Dios han kaburut'on.
 Amo gihapon Flavio iya ngaran
 Kun buot mo igkakita, paghalad,
 Pagdayig sugad man han mga dyoses.
- Eustaquio. — Matuod ito? Buhi an anak ko?
 Kilala mo? Ma-tuod ak ha imo?

- Claudio. — It iya sumat tinitindugan ko,
Imo gud anak, kun it hi Fausto
Mag-asoy hin tukib.
- Eustaquio. — Dios nga maaram!
Ano im siring? Mga kalangitan!
Ngan buhi! . . . Sumati ako kun hain
Iton ak anak?
- Flavio. — Paghalad kan Jove
Kay ak igsusumat. Kun daw an sirot
ha im nagdudumot, karat'an niya.
Uunanhon mo nga imo igkita?
- Eustaquio. — Karuyag ko nga umunong ha akon
ha kamatay ngan han ak kabubwason,
kun iya gin-adman an kakristyanos. . . .
Hay! tingali Jupiter an dyos niya
kay nalimot una na han nga tutdo
ngan han uus la nga Dios.
- Flavio. — Nagsaad na
pag-ampo, pagdayig han mga dyoses
nga dungog han Roma. Am talinguha
kay sangkay, nga tumago la, Eustaquio,
kun di ka nahadlok han mga dyoses.
Kun matalwas ka hiya man talwas mo.
- Eustaquio. — Hay! kasangkayan, uunanhon ngani!
Masayod kamo han gin-aantos ko
Ha ak kasingkasing. . . . kapaiddang. . . .
- Flavio. — Tungod hito may kapaiddang gad namon,
iton im anak bis ha im natago.
- Eustaquio. — Ha us nga amay di ito kaluoy.
- Flavio. — Di man kaluoy hin anak it imo!
- Eustaquio. — Labaw hit iyo gugma ko ha iya;
tahap ko hingpit an gawi ug tindog,
kay han bata pa akon man nakita
- Flavio. — Asya pa yana. Ngan hi ikaw ngahaw
Kun matalwas ka imo mababawi
Ngan talwas liwat pati imo Tito.
- Eustaquio. — Kita di manta katalwas mahimo
Kun di bumaya hinin kinabuhi,
Kun diri ihalad sa Dios an kalag ta
- Claudio. — Ta, may tikanhi.
- Flavio. — Senyor, pag-alayon

HINABO nga III
Hi Adriano, Cornelio ngan hira ngahaw

- Adriano. — Kalakat kamo, bilin hi Eustaquio.
 (*Ha kan Flavio ngan Cornelio*)
 Kitaa an kabutang ko, Cornelio;
 An giupayi nga kampon ha Roma
 Kan Jupiter diri buot maghalad.
- Cornelio. — Senyor, sayod ako han im kaluoy
 Ug han iya man liwat kasal'anan
- Eustaquio. — Waray ko sala, sayop, pagtalapas
 Nga gagamitan han iya kaluoy.
- Adriano. — Pagsugot hin tukib ngan an insenso
 Imo ighalad ha labaw nga Jove
- Eustaquio. — Kun sala pagdiri nga ak karuyag
 Ipapatay ak han mga balaod,
 Lagas na ako, ug an ak paghingyap
 An pagpahuway han guol, kabudlay
 Dit ha kalinaw. An im la salsalon
 In say mahatag. Tungod han im trono
 Kamangaraway ako nagpakita;
 Ilob, nagbudlay ha hunong, ha away.
 Hadton kaaway dughan igin-andam.
 Tubyan ha tigi an ak kinabuhi
 Kan Tito, Trajano pa nga paghadi,
 Nangaway gayod ha mga kumbate,
 Lupig, pinukan sundalo ngan puno;
 Kun ak kasamdan hin dugo nagsablig
 Hini nga away hin waray kalupig
 Ngan binmalik ak buhi ngan daugan
 Kay han pagtoo nga sa Dios sumpa ko,
 Dios nga maaram, dako nga gamhanan,
 Kay sama hin dig-on gugma ko angay
 Han dugo mag-ula ha kamatayon.
 Senyor, hain hi Tito, mangaraway,
 Puno nga ginsugot han ak espada
 Han panahon han ak pagkabatan'on?
 Hain na an emperador Trajano?
 It nga espanyol nga ha ak kahalin
 Say ak pinili pagpugong han Partos
 Makusog, hag-id, paggawas ha Lacio.
 Ato ha taragman nga pagsarakyan,
 Pagtara hin bangkil nga kamingawan,
 Pag-ukoy ha tuna nga di maukyan,

Hini nga pagtagya han kinabuhi
 Ha mabangis nga pangaway? Hain na,
 Senyor, hira? Angay pa ak hin balos
 O panabag ha ak pagkatigurang?
 Ngan ikaw, senyor, ha Roma ak kita
 Sumusunod han bantog nga Trajano
 Nga inas dang buyong nga kahadian
 Nga tugob hin alam an kalawasan;
 Mga bungto di sayod naghahadi
 An agila ha Roma, yana sakop,
 Magburuhis ngan mga binilanggo;
 May balos ha sunod nga kinabuhi
 Nga im igsasaad? Kun nasabot ka
 Panahon ko biling na an kalinaw,
 Makahatag ka hin angay nga balos?
 Kun may baralsan han ak pagdinaog
 Makagsaad ka hin dayon nga lipay
 Han ak isog, unob ha im pagsirbe?
 Us nga paghalad layaw nga insenso,
 Tuyo mo han Dios ko akon igtamay;
 Han imo Jupiter, ako nadiri.
 Dios nga gamhanan dayon nga pagdayaw,
 Dayon nga paghadi may ha ak saad.
 Unan-o pagtawag ha Capitolio
 Hin us nga ngaran nga dit han araway
 Di say ha akon nakapanambulig?
 An akon Dios in say nakon gintawag
 Ngan ha ak binmulig kontra han Partos;
 Bis ak ngain upod, ngan nagdinaog.
 Ha iya ngaran ak pinanlupigan
 An ngatanan nga im mga kaaway!
 Ini la nga Ginoo, han insenso,
 Akon yayaknon dit ha Capitolio.
 Kun diri Hiya, hi Jupiter buwa...

- Adriano. — Hino it im Dios? Sayod na hin tukib,
 Makasasala it im ginsisingba,
 Ngahaw ginpatay han mga hudiyo
 Ha Jerusalem nga patay kinita!
- Eutaquio. — Di ka masantop kun tipaunano
 An iya kahingpit kun di silawan
 An imo kalag han dyosnon nga pawa.
 Di ka maaram binmulos an langit
 Ha ebreos nga waray pamatasan,

- Bulos nga ha tuna makalilisang?
 Ngan, senyor, kita kun nanunumdom ka
 Sugad man an aton kasundaluhan
 Han panimulos hi kita inalap.
 Panumdom, senyor, hadto nga kasugad
 Hadto nga gubat nga makalilisang
 Han at pagduyag hadton ginhadian...
 Gatos kayukot ngan usa karibo
 An mga hudiyos nga nagkamatay.
 Han kapungot han pagdumot nga dyosnon
 Natumanan han damo nga nagpatay
 Kay hi Cristo, senyor, say nagtagna
 Ikaw, senyor, ako, upod kan Tito
 Hadto nga gubat nga di hikalimtan...
 Diri kabangis, kapungot han Roma,
 Kundi kamatadong nga susgaranan.
- Adriano. — Malain na ito ngan diri angay
 Pagdumdumon in gubat ha isip ko
 Makakaraot han ngaran ni Tito.
 Ikaw romano ngan ak talinguha
 Nga pasidunggan mo an mga dyoses
- Eustaquio. — Kristyanos ako
- Adriano. — Ada ta, kun sugad
 Im an waray palad nga kamatayon
 Paglarang han balaod ni Trajano!
- Eustaquio. — Hito nga paglarang ako nauyon
 Andam ak kamatay pati anak ko.
- Adriano. — Sayod ka kay ikaw naginsundalo
 Ha kaisog inmilib ka pagpatay
 Ngan ikaw man yana say iiluban...
 Kundi dugo han im anak masupil
 Maaro hin bulos.
- Eustaquio. — Di ak nahadlok,
 Im an waray palad nga kamatayon,
 Ha panahon han imo kinabuhi
- Adriano. — Di ka makagawas ha ak palasyo
 Ha panahon nga imo kinabuhi
 Kun di maghalad hamot han insenso.
 O kamatay. An im mga sundalo
 Ngan ha im, matapod; bantay, Cornelio
 Ug ikaw man hunahuna anay
 Han maangay han im kadarayawan.
 Kadto na ngan pagbalhin hin panulos

- Bas layon matuman an ak karuyag.
 Eustaquio. — Kawang maghulat ka han ak kabalhin,
 Nga mahangit ako, Adriano, kawang;
 Di maglalaris sa Dios hi Eustaquio
 Nga nanlupig hin damo nga sundalo
 Di man liwat ak nimo hikikit'an
 Ha gupok nga altar, bungog nga dyoses,
 Nga naghahalad insenso kan Jove
 Adriano. — Pahuway anay ngan panhunahuna
 Ha ak angay ka magsugot, umampo;
 It mapasipad'on nga hunahuna
 Nga ato kan Cesar ug mga dyoses
 Tungod hit im isog pababay'an ko.
 Kun di ka bumali, it ak kaluoy
 Magiginkangalas.
 Eustaquio. — Di ak nahadlok
 Mangalas ka; waray pakimaluoy.
 Eustaquio. — Ayaw kahadlok ako dumalagan
 Adriano. — Mga sundalo, dad'a ini niyo.
 An Dios nga bantay lupig an sundalo
 (Malakat)

HINABO nga IV

Hi Adriano ngan hi Cornelio

- Adriano. — (Ha iba)
 (May lawrel nga pudong ikaw Adriano
 Nga bukad ngan nalingkod ka ha trono;
 Kundi napipirit hin pagpapatay
 Han imo gimahali nga guerrero
 O pagpasaylo, daw kanan maluya)
 Cornelio. — Waray ak sabot, senyor, ano daw la
 Nga an salaan maiha patayon
 It iya baton nga palabilabi
 Diri han im dungog nakakaupay
 Kay diri angay hin tuhay nga tawo.
 Adriano. — Pipiraba ha siyudad in maaram
 Nga natuod hin iya dyos nga lain?
 Cornelio. — Am bug-os nga siyudad.
 Adriano. — Buot ko unta
 Di mabungalos han iya kaisog,
 Ngan han pag-ugop han ginhadian ko
 Cornelio. — (May kahangit)
 Han iya pag-ugop ug isog nga buwa

- An iya pagtuo say nagtatago;
 Eustaquio di nasugot han im sugo
 Naglalaris kanan Roma balaod;
 Han mga puno, han Roma nga bug-os
 Nga natuod, an pagdaog, kan Jove
 Di nasiring mabangis ka, bungalos
 Kay an mga siday nagmamatuod
 Diri kan Cristo nga dyos ni Eustaquio....
 Sabot, nga hit duro mo nga panarhog
 Nagdugang lugod hin diri kahadlok.
 Roma nauuyam na paghinulat
 Kun naugop ka baraan nga lagda
 Ni Trajano ngan kun nagtatahod ka
 Han aton mga dyoses nga birillhon.
 Roma natoong kan Jove pagmangno
 Ug han iya dako na nga imperyo
 Salit nayukbo han at mga dyoses,
 Nahigugma ngan natahod hin duro....
- Adriano. — Salit hi Eustaquio gindidid'an ko
 Paggawas dinhi ha akon palasyo
 Kun di tumuod nga tungod kan Jove
 An pagdinaog niya nakadamo.
- Cornelio. — Diri gad manta hito magbubuhat
 Kundi may akon sadang nga paagi
 Basi magtuman han im mga sugo
- Adriano. — Ano?
- Cornelio. — Iupod pagpatay hi Tito
 Ngan hiya ha gilayon malilisang.
 Natapod, nagtitiaw la ha imo.
 Nga diri nimo pagpatay tutud'on;
 Kundi unina mahadlok na ngahaw
 Kun kumita na han imo kasina.
- Adriano. — Kun amo, hala; buhaton na nimo
 Pag-igo ngan timaha yana ngahaw
 (*Malakat*)
- Cornelio. — Nagdaot an pagsabot han ak sagdon,
 Akon bubuhaton. Kun sumabot na
 Ma-tuod na ha iya hi Eustaquio

IKAUPAT NGA BAHIN

HINABO nga I

Hi Cornelio ngan hi Metelo

- Cornelio. — Waray na gud lilikyan hi Eustaquio;

- Kay bis duro an tarhog ni Adriano
 Nadugang man la an buot pagtig-a.
 Ngan dugang pa hin paghangit ha aton
 Ngan mga dyoses, kamatay naaro
 Nasiring pa nga aton ginlalangan.
- Metelo. — Kundi pag-abat nga diri kay tiaw
 Kan Cesar makarit nga mga pulong,
 Aalpan hin kahadlok, kabaraka.
- Cornelio. — Akon kan Adriano dunghil hi Tito
 Nga patayon; lugod bangin sumubli:
 Ak ka sisidngon hit ak hunahuna
 Kun mamay-panahon hin kasayuran,
 Kay yana diri angay an paglangan:
 Tito itutubong ha kamanampan
 Kay kiritaon nga dako han bungto
 Ira naruruyagan ngan tingali
 Nahatag hin dungog han magburuot
 Kapuo han amay mga paglaom
 Labi magbibiling han kamatayon
 Ngan labi kahangit kun pag-ihon...
- Metelo. — Eustaquio sayod mapatay hi Tito?
- Cornelio. — Diri; kundi kamatay di nariwa.
 Ha guma say ak makuha, Metelo,
 Kay akon bulos ha kag-anak niya
 Paglipat ko liwat han pagbinantay
 Nga say kalisang han amay nga dako.

HINABO nga II

Hi Flavio ngan hira ngahaw

- Flavio. — Cornelio, pastilan, ako tuguti
 Paghimangraw kan Eustaquio, kay diri
 Natugot iton im mga sundalo
 Pagpasulod ngadto ha bilangguan.
- Cornelio. — Kay ubos nga pangaro waray kuri,
 Ak itutugot. Hulat madaliay,
 Basi kuhaon didto ha palasyo.
 Tana, Metelo, upod kun karuyag,
 Magtutuman han sugo ni Adriano.

HINABO nga III

Hi Flavio la nga usa

- Flavio. — Ipit nga palad! Bungalos nga Roma!
 Im ginsasakit an waray lupigi

Nga ha im nangaway ha mga gubat,
 Kay ano nga ako nangangalsan mo?
 Nasod nga galat!... Malisbot nga bungto...!
 Kun kamo, mga dyoses, magburuot
 Han mga tawo dinhi hinin tuna
 Kay ano nga it sirot masakit ko?
 Iba nga balos ak ginlalauman!
 Waray palad nga amay han ak bugto!...
 Mga luha palumha kan Eustaquio
 Kasingkasing nga marmol ug bantilis!
 Ah! tikanhi, maugupon nga langit,
 Pairi an kabras nga mangaraway!

HINABO nga IV
Hi Eustaquio ngan hi Flavio

- Eustaquio. — Ini na ako, mahal nga Flavio...
 May tuyo?... Waray ka... katutumani?
- Flavio. — Buot mo mamatay ngan mag-among pa
 Kan Tito! Ano im pagpakiana
 Han kabaraka? Diri ka naturos
 Hit im mapait nga panhunahuna!
 Ikaw, maupay mo mawaray Tito;
 Hadto nga himaya nga im nakuha
 Ha pangahas ban butkon nga mabaskog
 Ngan ilinupig han mga kaaway...!
 Mga luha di angay han maisog;
 An luha han buot napahumok!
- Eustaquio. — Kun may im kaluoy, Flavio, ayaw na,
 Ayaw na us nga amay pagsakita!
 Ako pabay'i na la nga an akon
 Pagdaog humunong na ha kalinaw.
 Hinaot pa unta han akon dalan
 Makagsulsog ka man sugad ha akon,
 Ikaw, nga dit ha magbangis nga away
 Sunod han kayaw han mga bandera,
 Han hinganiban inggat, hinarapas!
 Ha ak bunyog ka pagbiling hin tuna,
 Bunyog man pagbiling nayon nga dayon...
- Flavio. — Gugma nak ha im daw anak nga suho
 Kundi buot mo kamatay ha unong?
- Eustaquio — Ihunong it gugma kay napadugang
 Han kasakit ko hamtang ak nakita
 Hi ikaw waray hingpit nga himaya...

- Flavio. — Ayaw pagdara kanan iba gugma.
 — Waray ko, Senyor, pagpatootoo,
 Hi Jupiter sayod han ak kauray
 Nga say hintutungdan han akon gugma.
 Kun tuod waray nim ha im kaluoy
 Hi Tito mapatay kay im tinuyo.
 Mapatay man liwat an suhag nimo,
 Kun buot mo, ak ipakikilala,
 Diri kamatay nga im makikita.
 Tataguon ko.
- Eustaquio. — Diri it higugma
 Kundi paghuka, paglingo nga buhat
 Han ak pagkaamay daw pagpahagkot.
 Kilala ko an im kaisog, Flavio.
 Ngan it im gugma gugma ko nga utang
- Flavio. — Diri lingo ngan di mo pa kilala
 Ang gugma ko nga para la ha imo.
 Kundi pagsumat, kamatay buot mo,
 Hiton anak mo di anay makita
 Bisan pagluwas han im panamilit?
 Kun ha iya, ha ak, may higugma ka
 Ipakita nga han ak hunahuna
 Masabot ka... Ano, nagtatangis ka?..
 Kay ano nga nalingiw?... Pagsumat daw?..
 Mahal nga amay, dinhi ha ak dukhan
 May gugma hin anak. Ako hi Flavio!
 Ako nag-aantos waray kaluoy
 Wad'on o bawion ako nim, Eustaquio!
 Malipay ako kun imo bawion...
 Tana ngat kan Tito nga akon bugto
 Bas kami maghangkop, ngan magmatuod,
 Kay it im kasingkasing di naturos...
 Eustaquio. — Oh! Hino ba, Dios, han im kaburut'on
 In magsusupat? Imo itinugot
 Mga langitnon nga pagburut'anan.
 Kundi kun mabalik ha amay niya,
 Anak ko habalik tungod han imo
 Dios ko, itutdo han tultol nga dalan.
 Basi humunong ha im paghimaya.
 An iya kasingkasing ug pagbati
 Balhina kay bas imo man hi Flavio
 Oh! It im nawong nakakapanumdom
 Hin mga butang hadto nga maghusay.

- Flavio. — Oh, amay ko, nga yana iginkita
 Yana liwat mawawara la ngahaw...
 Maiilob mo? Fausto, di tuyo,
 Say ha at nagtampo. Kamatay imo?
 Pagbulag liwat say karuyog nimo?
- Eustaquio. — Dios nagtampo ha at, mahal nga Flavio,
 Ha uray nga adlaw han kaurhian
 Ngan himo ka nga dayon paghitampo
 Ha akon ngan bugto mo dit ha langit
 Nga dinhi hini nga at kamutangan
 Nga lunlon kawang la ug lumalabay
 Nalimot ka ha im huboy nga dughan
 Han magtam-is nga tutdo han pagtoo
 nga kristyanos gin-adman ha kabata.
 An siyahan nga butang ha im dumdom
 Dinmulot, kanan Dios nga Magburuhat.
 Tuod, Flavio, tuod hinin amay mo.
 Malipay ka mag-uukoy ngan sangkap
 kun magsunod han langitnon nga tutdo
 han at santos nga pagtoo. Matuod
 han ako mabakod, ak tinalikdan
 an dyoses ngan asay ko an pagtoo
 han mga tutdo han dalan nga dayon
 Kristyana man an mahal nga iroy mo.
- Flavio. — Iroy ko hain, buot ko kitaon?
- Eustaquio. — Dida ha pagtoo han Dios nga dayon
 Nahulat ha aton didto ha langit
 nga tugob hin kalipay ug himaya.
 Nanunundom ka gugma ha im niya?
 Akon igkikita didto ha himaya
 Labaw kahusay han adlaw ngan bulan,
 ha ak matapo bukas mga butkon
 paghangkop ha ak, pagharok kan Tito
 ngan pagpakiana, tingog matam-is,
 "Bana nga mahal, hain an ak Flavio?"
 Pagsumat, anak, baton maunano?
 Han aton Dios mabangis nga kaaway
 Nasingba, nadayig layaw nga dyoses;
 Tungod hin limbong kabras hin kapawa
 Ngan nalilibot hin mga kalayo
 Nga may kadurumton han at pagtoo
 Ngan iginsaad ko han Dios Ginoo

Nga im siringbahon tikang kabata
(Ha kan Flavio)
 Ngan tungod hini balos ak naglaom
 Kundi iroy mo akon susumatan
 Nga han ak pag-iwas ha kalibutan
 Ak ka iginkita ngan igintutdo
 Hadton mahawan ug tultol nga dalan;
 Ngan linmikay ka han ak mga pulong
 Ug han impyerno igin-aantaw ka
 Didto han Dios, ha iroy ngan kan Tito;
 Salit hi Flavio, an anak nga huboy
 Antaw han langitnon nga paghimaya;
 Adto nga Flavio siyahan nga gugma...
 Imo ginsaho kay nagtutuok ka
(Ha kan Flavio)

Kun sugad bilnga kanan iroy dughan
 Nga ha mga anak unob kahumok.
 Hinuhulat ka, Flavio, dit ha langit.
 Flavio. — Amay ko, ak gugma, di ak bayaan
 Ha kasakitan ngan ha pagtinangis.
 Diri mamatay, kitaon hi Flavio
 Waray kalipay, anak nga mabido.

HINABO NGA V

Hi Claudio ngan hira ngahaw

Claudio. — Hain hi Tito?... Senyor; hain daw la?...
 Ha pagkamatay gindadara ngadto
 Han mga leon kay itinutubong!
 Hin sadang malikyan han anak nimo
 Pagbiling di ka nagtatalinguha?
 Eustaquio. — Ano?... Ginoo!... Anak ko tabagi!
 Kundi, ano? Waray pa ak siruti...
 Kay kinita mo? Ano im kasayod?
 Kay ano? Sumati daw ako, Claudio.
 Claudio. — Butnga hin putong nga mga sundalo
 Kinita ko gindara ngat han alad
 An kadam'an ngatanan nagpakadto
 Pagkita han waray palad nga bata
 An mga tawo kanunay gugliat:
 "Kita kan Tito, anak ni Eustaquio
 Tubong han mga hayop, kay kristyano!

- Eustaquio. — Dios nga magburuot, maluluuyon
 (*Mahangad ha langit*)
 Buligi an linghod nga kasingkasing,
 Tubyan ha imo, Ginoo, tabagi!
 Nga diri mag-antos ha kamatayon
 Lupigi, Ginoo, mga kaaway
 Ha kalibutan. An im kagahuman
 Ipakilala basi ikahadlok;
 Roma kumita, bulig ka ha iya;
 Iya kalag karawta... Ikaw, Tito,
 Anak ko, malipayon ighalad mo
 An imo kalag tungod han im bugto.
- Flavio. — Oh! Ano ba an pulong mo, amay ko?
 Pagkamasakit bation ha dughan!
- Claudio. — Oh! Flavio, may imo gud katadungan
 Pagtangis... ha mga mata... ha bayhon...
- Eustaquio. — Kundi, ano an im pagkita, Claudio?
- Claudio. — Maranggat, malipayon daw an adlaw,
 Han pagkita ha ak magsiring "Claudio,
 Adyos, sidnga an amay ko pagdagmit
 Sayo nga adlaw pagtampo ha akon.
- Flavio. — Hay, bugto ko, kakablas mo hin palad!
- Claudio. — Ikaw maaram anak liwat nimo
 Di mo binabawi ha kakurian?
- Eustaquio. — Karuyag ko... Kundi, inin tikanhi?

HINABO NGA VI

Hi Tito ngan hira nga haw

- Claudio. — Ano?... Natalwas ka? Makabuburong
 (*Ha kan Tito*)
- Tito. — Hay! amay ko... kasangkayan...
- Eustaquio. — Anak ko!
 Unob ka sa Dio?
- Tito. — Oo, amay nakon!
- Eustaquio. — Inunano nim paglikay han sirot?
- Tito. — Ayaw isipa ako nangalagiw
- Eustaquio. — Ginoo, bangin la limbong nga dako.
- Tito. — Ayaw kahadlok kay ako nag-andam
 Ha kamatayon sanglit kay kristyanos
- Eustaquio. — Ta, kay naunano ka man? Panumat.
- Tito. — Ha im paglakat, sulod ko dinmangat

Ha ak pagkuha hangit nga Cornelio
 Ngan itapod ak han mga sundalo
 Kay hi ako daw kuno papatayon,
 Kay kuno sugo hito nga Adriano.
 Ug hadto ngahaw gindara ak dayon
 Hadton haluag ug dako nga alad
 Ug gilayon man ako nahingadto
 Ngan ginlibutan kadam'an nga tawo.
 Ha mga lungib ngurob nababati
 Hin damo gayod nga mga leones.
 Ug ako dayon linmuhod ha tuna
 Ngan an Ginoo ak nahunahuna,
 An iya ngaran asay ko tinawag.
 Hin pangaraba nga matinangison...
 Layon sinmarig an akon paglaom
 Kay tiharani ha ak an langit.
 "An im alagad yana karawata",
 Paghinangop ako nakapamulong;
 "Ngan sugad man an ak mga paghalad,
 Ug an amay ko im alinsakubon
 Ngan an kalag ko imo karawaton".
 Akon pulong, ug han mga sundalo
 Duha nga leon pinagawas dayon
 Ngan waray langan, namamagngarahab,
 Tindog an bunday, ikog naglulumba,
 Daw nag-aandam ngan makaharadlok;
 Ngan nanngungurob baga an dalugdog
 Kay mga gutom nanlayat han alad.
 Kulo ngan ngipon iginpapakita;
 Kundi paghiduok isog hinmagkot
 Ug nagpakita hin daw pakisangkay;
 Namagbuutan sugad hin ihayop
 Han ira lawas ha akon nagbag-id
 Hin nakatulo ha ak kagiliran
 Dagos panhunong, ha ak an paniplat,
 Ngan dida ha baras dayon panluob...

Eustaquio. — Dyosnon nga gahom nga diri masantop!
 Nagpaanad ka han mga leones,
 Hira hinmumok han im mga pulong
 Ngan napatig-a han mga banyaga!
 Ngan tungod hito dayig han Ginoo
 (*Ha kan Tito*)

Pagpasalamat nga ikaw binawi.
Buta nga Roma! han im mata pukrat
Ngan kilalaha an Dios han kristyanos
Ta, an im pagkanhi?

- Tito. — Bug-os nga bungto
Ubos pagkabuhat paghitingala
Ug hadto dayon ako binmuhat man
Ngan ak dinaop bantay han purtahan
Ngan tungod ha im ako pinaagi;
Katapos nganhi ako pagpadayon.
Ginoo, buhat, an im kaburut'on!
(*mahangad ha langit*)
An kinabuhi nak ha imo halad.
- Claudio. — Dios mo naruyag ha imo pagbawi
Bas ka kan Jove umuyon pagsugot
- Eustaquio. — Hit nga paagi di tuyo pagtalwas,
Di maruruyag.
- Claudio. — Ano in kadiri?
- Eustaquio. — Kay di karuyag nga han iya tutdo
Kami managlingo. Oh, akon Tito.
An imo bugto, hi *guerrero* Flavio;
Ak na iginsumat.
- Tito. — Mahal nga bugto!
(*Madaop paghangkop unta, kundi tatapuon ni Eustaquio*)
- Eustaquio. — Ayaw pagduok. Han Dios ta di tugot!
- Tito. — Kairo mo, Flavio, bugto mo dimalas!
Ginoo, palumha an kasingkasing!
- Eustaquio. — Puthaw nga Flavio, anak nga bungalos!
(*Ha kan Flavio*)
Lupig ka ni Tito hin susgaranan!
Ngan hin aram han leon pagpaanad
Dios nagbuot nga tulos nga ihalas
Han mga leon mabalhin, humumok
Kay pagpakilala han kagahaman.
Hin isog inmupod ka kay sundalo
Waray pagkahadlok han kamatayon...
Tungod han himaya han mangaraway
Nagsunod ka han siring han ak tingog.
Nagsugot ka han puno nga romano
Kay ak pagbuot dughan itinubyan
Hadton magtarom nga udyong han Partos,

- Kay maisog nga sugad han gihapon...
 Yana kinahanglan ko ikaw, Flavio,
 Kundi kay ano akon pagpaanad
 Kalag nga bungol han ak mga sagdon?
 Anak nga gupong paantaw ha akon
 Bas di bumati urhi ko nga tugon,
 An kanan amay tawag nga masamdong
 Nga han kasingkasing tigsad nadulot.
 Lakat la, Flavio, amay mo paantaw
 Kay waray gugma nim diya pamati.
 Ngan panamilit; "Adyos, amay... bugto..."
- Tito. — Hay, Flavio!
- Eustaquio. — Bug-os it im kasingkasing
 Pakapamulong? Waray ka tingali.
 Diri kabungalos it im paabat.
 Hay! baton, baton, waray kapalaran.
- Flavio. — Nagdaog ka, amay; hi ako kitaa!
(maluhod)
 Han im Dios ako naluhod, nasingba,
 Han Dios nga labaw han ak pagkabata;
 Kun karawton ak han iya kaluoy
 Malabaw an ak higugma ha iya.
 Angay ak maglaom nga kakarawton
 Bisan kun ako anak nga maraot?
- Eustaquio. — Oo, Flavio, hi ako magsasaad
 Kakarawton ka ha iya himaya
 Kun an gugma mo kanan anak gugma
- Flavio. — Napulo katuig buta ngan lurong
- Eustaquio. — An imo mga katalinalapasnan,
 Flavio, han pagbasol layon ginpara.
 Tindog ngan pahuway kay im kalipay
- Flavio. — Tungod ha imo ako naglalaon
 Hito nga balos nga im iginsaad,
 Tito, kadi; humangkop ka ha akon!
- Eustaquio. — Gaksa! Mamatay nga maghaharangkop!

IKALIMA NGA BAHIN

HINABO NGA I

Hi Claudio ngan hi Flavio

- Claudio. — Ha katapusan; Flavio, ano imo
 Ha akon mahihimo?
- Flavio. — May ak isip,

- Sangkay, nga an langit may ha ak andam
 Nga lingkuran ha dayon nga kalinaw;
 Kundi di ka upod.
- Claudio. — Hibaro sanglit,
 Han amay pagsabot mo say nagpukaw
 Ha mga dalan nga im tatakasan.
- Flavio. — Diri han gugma kamatay biling ko,
 Kundi katadungan say nagtatawag.
 Kun an akon amay (diri la unta)
 Han kan Adriano sugo magsugot
 Labaw han bato ako magdidig-on
 Ngan ak sisidngon buhat nga bungalos,
 Kanan Dios tutdo dayon ak pagtuman.
- Claudio. — Kundi, Flavio, ini nga im pagtoo
 Han imo dugo nagkikinahanglan?
- Flavio. — Inaaro yana; kundi pamati:
 Kun ak umaway, sugad han ak asoy,
 Ugop han hadi nga nag-uungara
 Ngan ako tawgon ha ngaran han Roma
 May ha ak balos nga angay ha akon?
 Labi na nga ak pag-ato, pag-unong
 Kun us nga pangog in akon alagdon.
 Kun an ak Dios hin himaya may andam
 Labi nga ha iya ako madaop!
 Ngan hi Adriano di mag-aalsa
 Han akon lawas didto ha lubuganan
 Ngan di man liwat makakagmurayaw
 Sugad han saad han Dios ko ha akon.
 Tuguti ako ngat ha sulod namon
 Bas kam magtuman han am tuluuhan...
 Ha urhi nga takna han kinabuhi...
- Claudio. — (*Tatapuon an Pamulong*)
 Urhi nga takna han im kinabuhi?
 Pag-isip, Flavio, ngan pamurubuot.
- Flavio. — Nag-iisip ako ngan nasasakit
 Nga diri ka ha ak nahatatampo
 Ha pagtulos han kanan Dios kaluoy,
 Kalinaw didto nat bilnga ha langit!
- Claudio. — Di ak hin langit. Di ka la maaram
 Pinalabi ka, Flavio. Kadimalas!
 Tungod ha im pagsaho, ak masakit!
 Kasingkasing matig-a ug bungalos!

- Flavio. — Di uraura, ako nabati pa
 Dako nga kasakit nga gin-aantos.
 Una nga bido nadangop ha akon
 Hit im kamatig-a ako tingali
 Mapatay na la dako in kasamdong!
 Bangin buhaton mo it im pagdiri,
 Kun sugad kalipay ha ak madangat
 Hito nga pagbalhin hin tuluuhan
 Kun it im dughan ha akon may gugma
 Padnga an kalayo ha ak nasunog.

HINABO NGA II

Hi Metelo, hi Cornelio ngan hira ngahaw

- Cornelio. — Lakat... ngan pakadto kan Adriano
(Ha kan Flavio)
 Akon sugo mapakadto ka dayon...
 Flavio. — Kay ano?... Tinatawag ak han hadi
(Ha im nawong nahataw in kasina)
 Cornelio. — Napakiana ka? Us nga Romano,
 Sayod ka, di angay hin us nga puno
 Magsinamuksamok us nga sundalo?
 Kadto na, Flavio, kay masasayod ka
 Ngan ikaw liwat pag-alinsusunda
(Ha kan Claudio, Magkakalakat)

HINABO NGA III

Hi Metelo, ngan hi Cornelio, hira la

- Cornelio. — Maaram ka nga hi Flavio nakabig
 Ngan na-tuod na han Dios han Kristyanos,
 Ngan anak han kriminal?
 Metelo. — Ako Sayod
 Maaano man ito nga batan'on?
 Cornelio. — Rarabuton didto hit amay niya
 Bubuhion ngan masunod pagtoo
 Ngan ha dayaw mabalik kan Adriano;
 Labot pa, Adriano may atenyense,
 Tawo nga may pagsabot ug maaram,
 Ngan maupay magkabig ha pamulong
 Ngan waray ha iya nakakariwa,
 Malulugos pagtangdo kun mamulong,

- Salit mauyon na ha kaburut'on...
 Labi na gud kun ha amay haantaw
 Diri lumusot ha pakimaluoy
 Ngan di han kamatayon maungara,
 Kay an magsusugad hito lurong la.
- Metelo. — Mabuhi hi Flavio?
- Cornelio. — Waray ko labot!
 Di nakakasupil hit ak panuyo.
 Hi Eustaquio amo an ak kaaway
 Hiya ngan hi Tito kay papatayon
 Diri maiha kay talinguha
 Ngan pagburut'an gud ni Adriano.
- Metelo. — Naluluoy gud man ako ha ira
 Ipadadagmit mo hin pagpapatay?
- Cornelio. — Kun salaan, ano pa in pag-ihá?
- Metelo. — Han mga Kristyanos ugop an langit
- Cornelio. — An langit?
- Metelo. — Waray ka kita kan Tito?
 Hino in mag-uulang han kagutom
 Hadton magbangis nga mga leones
 Kun diri kusog han makagagahom?
- Cornelio. — Ano nga ugop ka han ira buhat
 Nga maraot ngan ira kamatayon?
- Metelo. — It ak pag-ugop imo ginsusumbong.
- Cornelio. — Kay hiton mahika diri ka sayod
 Nga sakot, say han salaan ginamit?
 Ngan makita ka mga urusahan?...
 Labot pa, say gud buot ni Adriano,
 Bis kun mahinay akon gud napirit
 Nga ha ak itapod ako magtima...
- Metelo. — Ha imo, ano in sala gud nira?
- Cornelio. — Saba na, kay amo iton karuyag;
 Ako maaram hit ak binubuhat
 Aadi na mga kinadinahan
- Metelo. — Napatay ka hin waray kasal'anan
 Makangingirhat balaod mo, Roma!
-

HINABO iya IV

Hi Eustaquio, Tito nga kinadinahan ngan hira ngahaw

- Cornelio. — Sugo han Emperador, sumatan ka
 Han iya pagbuot nga katapusan

- Ngan say naglalarang han imo palad.
Buot mo paghalad o kamatayon?
- Metelo. — Hunahunaa nga upod kapara
Han im kamatay an imo biktorya
Lakip hi Tito, linghod nga himaya
- Eustaquio. — Tungod hit imo paid ug kaluoy
Ako ha imo nagpapasalamat
(*Ha kan Metelo*)
- Cornelio. — Masakit ko, sangkay, it im kasugad!
- Eustaquio. — Tungod mo tumana... Ayaw hin yawyaw
Hin butang nga diri pinamamati
Hiton imo kalag nga buluruton.
Nakilala na ak ha im, Cornelio,
Ngan akon ka na la ginpapasaylo;
Kamatayon say ko kay may himaya.
Metelo, hain hi Flavio?
- Metelo. — Aadto
Kan Adriano. Ha sayop di unob
Kay hi Flavio hagagaroy pagturon
Hin angay hin batan'on nga maaram.
Babaya an sayop nga batasan
Han at pagtoo tungod han kabislaw.
Ikaw panumdom han Roma, ha iyo,
Han kasangkayan ug hadton kadam'an
Nga ha im may gugma. Kadto ha templo
Ni Jupiter bas ka masusgaranan
Hin kamadiyuson.
- Eustaquio. — Karuyag unta
Ugsa ak mamatay lakip kan Tito.
Cornelio, pastilan, paid gad anay!
- Cornelio. — Eustaquio, kawang la it im ungara
Ako nagsusugot la han korona.
- Tito. — Amay ko; hi Flavio ha at binmaya
Binmalik kan Jupiter hin pagsingba
- Eustaquio. — Hay! kapait nga duyag, nga pagtamay
(*ihahangad an mga mata*)
Gin-isip ko, Ginoo, nga ha akon
Upod mga anak ko pag-atubang
Ha im, pagluhod ha imo tumbanan.
Ha gihataasi nimo nga trono,
Han paghimaya dughan naghihingyap!
Ikaw, Flavio, han lipay ko nagbungkag

Kun buot kasingkasing ko sarihan
 Hit im katadong ako sinasamad
 Mahihimo mo ha ak hin pag-ugop
 Patok han akon pagka-waray palad...
 Igpasaylo an akon kasakitan,
 Waray ko sarig han kabos nga Flavio,
 Hi ikaw an akon sinasarigan.
 Kanay kusog an makakapabalhin
 Han kasingkasing nga im tinabangan
 Ha im mapatay ak, ngan naglalaom
 Pag-atubang ha im didto ha langit
 Sayop ko nga hi Flavio tinugutan
 Ha im pagdayig, inagaw ha akon;
 Di ba mahimo ak igkahimangraw?
(ha kan Cornelio)

Cornelio. — Kawang nga pangaro!

Eustaquio. — Aantuson ko!

An mapait nga sakit ha pag-ula
 Karawta an pag-antos yana nakon
 Patumanan la han iya karuyag.
 Ngan tana, Tito, kita pagkalakat;
 Kamatayon dumangat ngan sumangpot
 Kita hin pagsaka ngadto ha langit.
 An ak kasingkasing sa Dios nasangpot,
 Waray ko ano man han kamatayo.
 Kundi han may sala nakakalisang

Tito. — Malipay, itay, kita mapakadto
 Ha pagkamatay. Ako karawata.
 Kinabuhi tubyan tungod kan Flavio,
 Sa Dios kay kan Flavio ako nahalad
 Ngan mag-aantos ngatanan nga duyag

Eustaquio. — Kun may imo pinit nga kasingkasing
 Nga may pagdasig ug mapinairon
(Ha kan Metelo)

Sidnga hi Flavio nga an kamatayon
 Masakit nga di hiya tampo namon,
 Kun hi Flavio upod ako malipay!
 Hamtang hiya sa Dios mangangaraba
 Nga pasayluon kalag nga salaan,
 Manumdom kan Cristo nga Magburuot,
 Us nga iroy ug amay, us nga bugto
 Nga ha langit maghuhulat ha iya.

Panagmit, Tito, an pitad ilaksi
(*dadad'on ngan magkakalakat*)

HINABO nga V

Hi Flavio ngan hira, magkakalakat

- Flavio. Amay ko... hunong!... It mga kadina,
Kay ano? Tikain ka ba?
- Eustaquio. — Ha langit
Ikaw ngain man, akon minatam-is?
- Flavio. — Upod ha iyo kamatay pag-antos
- Eustaquio. — Minahal, tuod ba?
- Flavio. — Makalilisang
Nga hurab hin mga premyo, panaad,
Ulug-ulog, katadungan paniplat
Nga makalilisang, ngan mga paras
Isip ko di na ako makalusot!
Kundi say Dios nagdaog, ngan gidayon
Kamatay tampo niyo say ko hingyap;
Kamatay hin malipay ug malinaw
Ha pag-awit han akon maglalarang
- Eustaquio. — Dughan ko luob nimo, Flavio nakon.
Eustaquio hadlok tungod la ha imo
Ngan nakurog dughan ko hin kalipay
Nga andam ka tampo namon kamatay
- Cornelio. — Dyoses diri ka na?
- Flavio. — Dioses ha Roma?
Dinayig ko dayon nga Magburuhad
Dios nga labaw ha kalinaw ug gubat
Ha Iya ako andam kamatay
- Cornelio. — Kadinahi; kadi, mga sundalo
(*Magdadaop*)
- Flavio. — Mahumok man la kadina pagdad'on!
- Eustaquio. — Nahagos na ngahaw an kasakitan
Dughan ko matam-is daw may dugos.
Hi ako, Dios ko, ug mga anak ko
Di na maiha ha imo makita...
Imo ginbalhin an akon pagtangis
Hin kalipayan nga makabibihag
Han ak kasingkasing say nagpuno
- Tito. — Malipay kita.
- Flavio. — Malipay na man gud

- Cornelio. — Dad'a mga sundalo, pamataya!
 Eustaquio. — Tana, urusa mag-isog nga dughan
 Kay an Dios ha aton naghuhulat.

HINABO nga VI
Hi Cornelio ngan hi Metelo

- Metelo. — Waray dinhi sugad kadarayawon
 Nga batasan ha Roma, kay malipay
 Hira nga nakarawat han sentensya
 Ngan uyon han kalibutan pagbaya...
 Ilob paghulat han urhi nga takna
 Tingali may lambrag nga naglalawag
 Lambrag nga labaw hin gahom ug garap.
- Cornelio. — Nagsasayop ka. An mga kristyanos
 Nagpapakamag-isog kay may hingyap
 Nga ibantog nga unob nga magpiskay.
 Kun hin pagkamatay hira mag-aram
 Ako ha paghadi may kinaadman.
 Kay tuod linupigan ko an hayop
 Nga naruyag umagaw han korona.
- Metelo. — "Sayo mahulog an dagmit hasampong."
 Palad malubad, ngan tikang ha igbaw
 Tawo nahuhulog ha kahiladman
- Cornelio. — Masunod kan Adriano ako manta
 Say mamumuno han sunod nga gubat.
- Metelo. — Kun napukan yana an im kaaway
 Ikaw masusugad, isip-isipa.
- Cornelio. — Kay di man dako inin akon palad
 Waray ko hadlok mahulog hin tigda.
- Metelo. — Ito amo kanan tawo pag-isip
 Nga han kalugaringon binibislaw.
 Kanan iba palad kita maaram
 Kundi buta kun aton na kaagi.
 Ako say may sala han dugo niya
 Sanglit di ko buot nga magkadum-it.
- Cornelio. — Im la it isip; it kamatay niya
 Hin kapaid ha imo nagsasangpit
 Ako man liwat may ada pagbasol
 Kundi hi Adriano in say salaan.
- Metelo. — Kun may sala mo ngan di ka nahadlok,
 Kan Adriano di gud?
- Cornelio. — Ano imo?

- Metelo. — Nga an Emperador waray pagsugo
Nga manmatay ka di anay magsarit.
- Cornelio. — Hiya nagyakan, waray ko na hadlok
Magruhaduha sugad han kinita
Hin pagpapatay o kun pamuhian
Kundi napirit han akon pamulong
“Cornelio” nagsiring, “ikaw pag-igo”...
Ano pa imo?
- Metelo. — Madaliay gud la
Hulat kay baga may nagtitikanhi.
- Cornelio. — Kadto ngan dagmita an mga dyoses.
Hay! kapait hinin ak binabati.
Ha kasingkasing nga waray paglaom!
Ngan dinadangop hin mga pagbasol
Inin ak kalag. Mga magdurumot
Ngatanan hi ako ginlilibutan.
Daw ginkikita ko it ira lambong
Nga hin hilom la nasakot ha akon
Han kamagrautan. Waray! Waray na!
Waray katalwasan! Waray nabilin!
- Metelo. — Adriano baga may kabaraka
- Cornelio. — Kaduwas hi Claudio... Hiya’y it sentensya!

HINABO nga VII

*Hi Adriano ngan hira ngahaw ngan mga
liktores, ngan kapadian*

- Cornelio. — Gamit gihap balaod ni Trajano
Ngan lakip an dungog han mga dyoses.
- Adriano. — Kun diri pa an pulong ni Cornelio
Ngan han iya kaunob. Hingan ngani
An kabug-usan han tropa romana
Mangingimbuwa han mga libak mo;
Kay panhibaro la han mga puno
Kan Eustaquio nagsaad hin pagsagdon.
- Cornelio. — Labaw nga Emperador, ha kan Jove
Hi ako magsusumpa hin matadong
Nga, pati nagpasipara pagsumbong
Ha imo nga mahinay an pagsirot
Kan Eustaquio, ngan sumat ko ha imo
Maglipayon nga hiya pinapatay.

- Adriano. — Nag-ikag ka, banyaga ngan buwaon,
 Han pagsirot nga ira inaaro,
 Nasumat ka balaod ni Trajano
 Natuman kay buhat han kamot nimo
 Kundi bisan la, may ko ruhaduha
 Ano daw kun tuhay an imo buhat
 Han paghatag ko ha im kan Tito
 Bas ha amay ihatag; ginsugot mo
 An ak sugo? Ah, maduyag, malingo
 Nanunundom ka pa han siring nimo?
 Tipaunano an imo pagsirbi?
 Ginlaris mo ba an ak mga sugo?
- Cornelio. — Senyor... Ruhaduha? Makabuburong
 Ginyaknan ko sugad han imo sugo...
 Kundi uunanhon ko pa pagdumdom?
- Adriano. — Kun diri nadulot ha imo utok
 Panumduma an imo pagtalapas
 Pag-aghat kan Tito nga waray palad
 Patok kan Jupiter, patok han Roma,
 Kay isip mo ha akon matatago!
 Nabukwat an im sala ngan labot pa
 It imo pagpurud-as nag-aasoy,
 Nabati ka yana han im talapas.
 Hi Tito diri say, us nga baraan
 Nga naluoy han linghod pa nga bata,
 Say nag-asoy han imo pag-unungan
 Ha ngaran hin budhi nga manmaratay.
 Ngan nagpapakaunob ka, malingo,
 Pag-aghat han mga dyoses pagriwa
 Hamtang damo nga puno naghuhulat
 Nga igawad ko an ak pagpasaylo,
 Ikaw la sinmahi paghimuhimo
 Nga dumagmit paglusad an sentensya...
 Ini bunga han imo pag-abugho,
 Han Emperador guol nakaghatag;
 Nakasiring ka nga ak tinapuran
 Han gahom, pagburut'an han imperyo
 Nga mga sano an im pagkatawo
 Mahihimo paghitupad ha akon...
 Yana, tungod han imo pagpasipara,
 Tugot ko sumakay ka kadagmitan
 Ngat ha Ostia, tungod han im talapas,

- Ha pag-antos han dayon nga kahalin.
 Aadto ka na unob kay bungalos;
 Waray didto halibway, kay pag-antos;
 Diri matunob han Roma bis sano,
 Di ka makaon hin lunlon magrasa
 Kay naglaris ka han ak mga sugo.
- Cornelio. — Senyor, pasaylo... hangyo ko kaluoy.
 Adriano. — Awaanon, iwas ha ak paniplat.
 Metelo. — Ikaw, senyor, matadong, maluluy'on
 Binuhat mo an pagka-soberano.
 Adriano. — Ikaw man, Metelo, panhunahuna,
 An kahakog, kaawa, diri angay.
 Kitaa hi Cornelio nga nanmatay
 Ha iya kamot, han magtinumanon,
 Tungod na han iya pagpasipara
 Napaantaw na kaupay ha templo.
-

HINABO nga KATAPUSAN
Hira ngahaw ngan hi Claudio

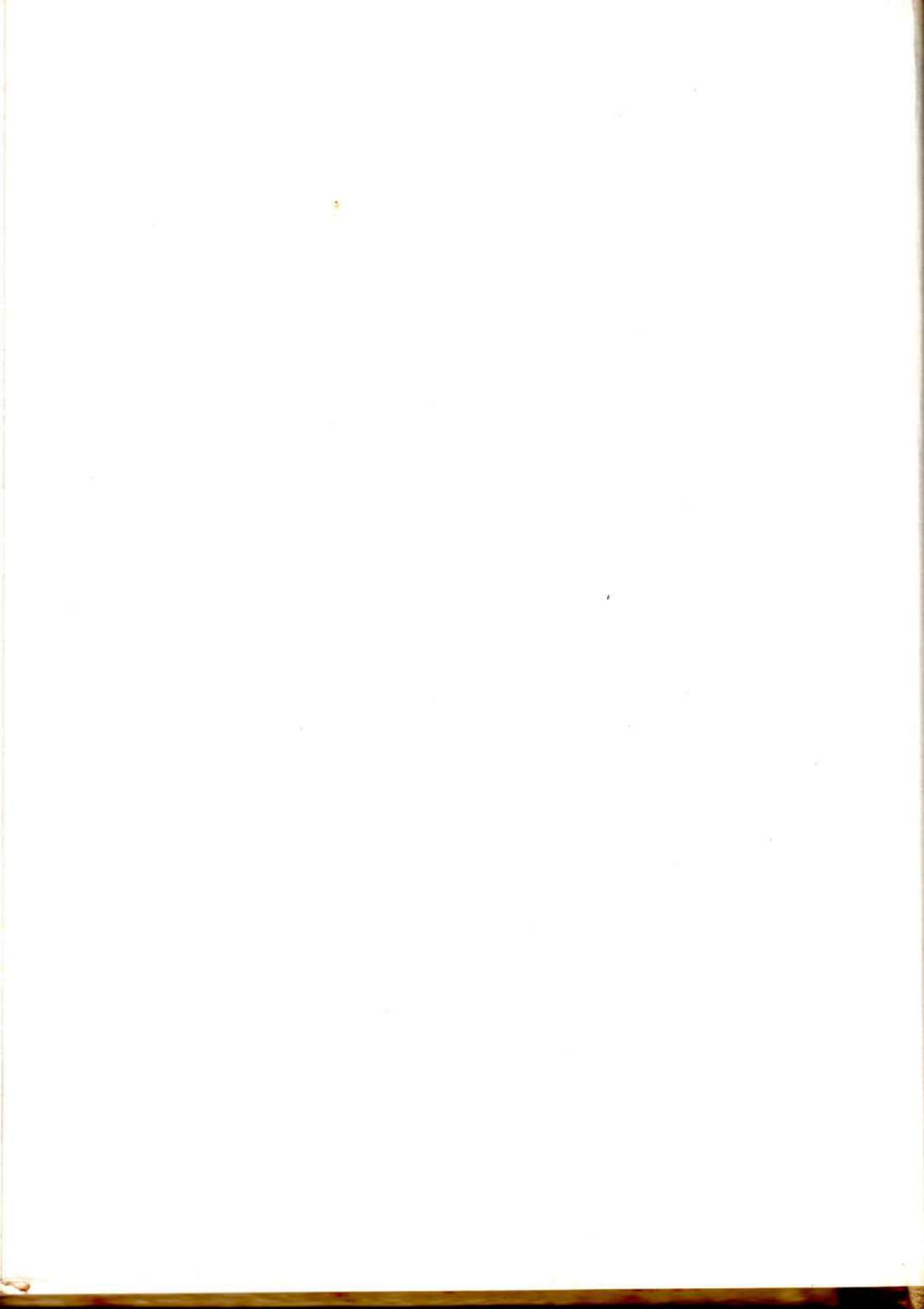
- Cornelio. — Tikang diin, Claudio? Ano im sumat?
 Claudio. — Hi Eustaquio, Oh Adriano, namatay
 Ngan upod pa an iya kabataan
 Human in masakit nga kabilingan.
 Di ko mahimo hin tukib pag-asoy
 Bungto tinmangis hin damo nga luha
 Han pagkinita nga an kabataan
 Hin kalipay mga maghiyumhiyom
 Ngan malipay nira an kamatayon
 An kaamdok naghuot ha ak dughan.
 An linghod nga Tito, han iya liog,
 Nangangadi tinmubyan ha berdugo
 Ngan ngan iya bayhon matawatawa...
 An iya ulo, mahusay, linmasik
 Han pagdapati puthaw nga mahait.
 Han amay pinurot ngan dayon hadki
 Dida ha bayhon hin urhi nga ugay.

 Hamtang nag-aampo, an tingog takos,
 Hi Flavio an iya hingpit nga ulo
 Hadto nga takna ha lawas napupo.
 Ako nagtinangis diri mailob

Ngan nagtinangis man liwa't an bungto.
 Sunod hi Eustaquio, tuman, malipay,
 Han kinabuhi madig-on nag-ula
 Han puthaw, kalayo, naghihinulat
 Pagkita ha langit han mga anak.
 Ako nag-isip hin pagkamatay man
 Pagkita ha ira nga maglipayon
 Kay hira andam pag-antos han sirot.
 Katahom pagkit'on han hinabo!
 Ha ak nakaaghat hi Fhacuit, hi Tito,
 Mahinalangpon namulong ha ak:
 "Kami mag-aampo, Claudio, ha im,"
 Daw adyong ha dughan nak dinmulot.

- Adriano. — Larang ni Trajano ug ni Cornelio.
 Say pinmatay han maisog ha Roma
 Kay Kristyanos dyos ta di na sugot.
 Kanugon hiya nagmatinuuron,
 Kanugon nagsugot han akon sugo.
 Nga magmatuod dyoses nga gamhanan,
 Nga say nagpupo puno nga maisog
 Salit nagsarang mga alagad.
- Claudio. — Kanugon nga diri takos ug angay.
 Say kita tultol... May Dios nga gamhanan
 Nga may pagbuot, paglagda hin tuman...
 Han kinabuhi nga lain' hini
 Hin kamagbakod han mga kristyanos
 Nga ilob pag-antos han kamatayon
 Kay sa Dios nga tul-id pagpasidungog.
 Dios han kristyanos, Eden taglarang.

—KATAPUSAN—

JESUS E. PERPIÑAN

Tagdumara, Bureau of Private Schools

LUIS MONTILLA

Puno, Philippine Historical Committee

EUFRONIO M. ALIP

Pangulo, Philippine National Historical Society

JOSE P. BANTUG

Cultural Attache, Philippine Embassy
to Spain 1953-1955

LEONCIO LOPEZ RIZAL

Charter Member, National Research Council

VICENTE OROSA

Ex-Secretary, Department of Public Works and Communications

EDUARDO QUISUMBING

Tagdumara, National Museum

LUIS MONTILLA

Executive Director

VEDASTO G. SUAREZ

Assistant Director and Secretary

TINAPURAN PAGPADAYAG

LEONCIO LOPEZ RIZAL, Api.

LUIS MONTILLA, Api

JOSE P. BANTUG, Api.

VICENTE DEL CARMEN, Api.
